

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK
SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK
XXXVIII.

A BÁTASZÉKI NÉMETEK ÉS NÉPDALAIK

IRTA

HERMANN EGYED

BUDAPEST, 1929.

PFEIFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

Serm. Nr. O. 2392.

38.

NÉMET PHILOLOGIAI DOLGOZATOK
SZERKESZTIK: PETZ GEDEON, BLEYER JAKAB, SCHMIDT HENRIK
XXXVIII.

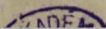
A BÁTASZÉKI NÉMETEK ÉS NÉPDALAIK

IRTA

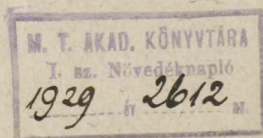
HERMANN EGYED

BUDAPEST, 1929.

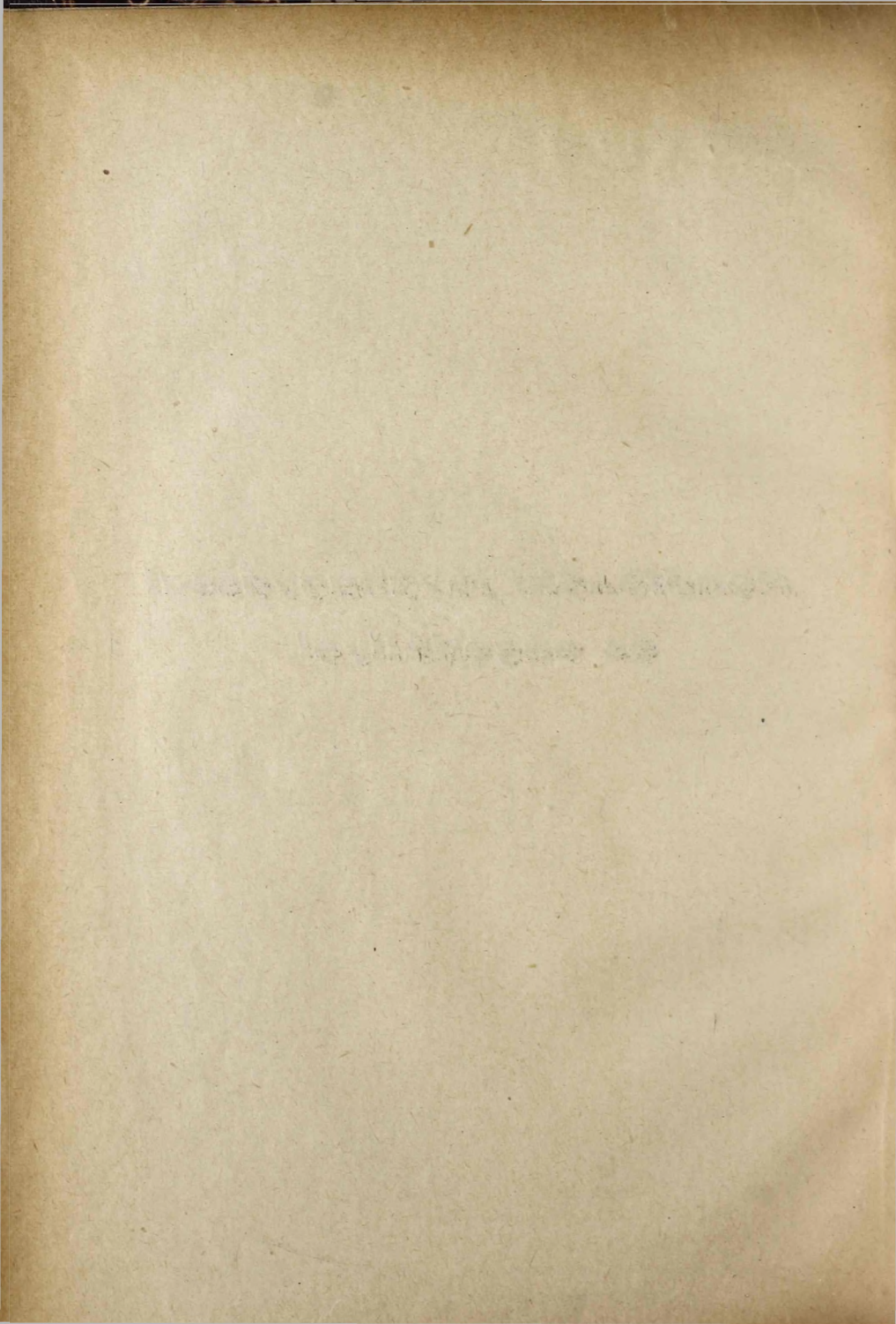
PFEIFFER FERDINÁND-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(ZEIDLER TESTVÉREK)

166491

***Rendfőnöki jóváhagyással
és engedéllyel.***

FORRÁSOK ÉS IRODALOM.

(A dolgozatban felhasznált munkák és gyűjtemények teljes jegyzéke.)

A. A telepítéstörténeti részhez:

- A m. kir. Országos Levéltár különböző osztályainak anyaga (rövidített idézése O. L.)
A bécsi Udvari Kamara levéltárának Hoffinanz osztálya (rövidítve: U. K.)
A bátaaszéki anyakönyvek (1722 óta).

Nyomtatott művek:

- Békefi R.: A cikádori apátság története, Pécselt 1894.
Brüstle I.: Recensio Universi Cleri Dioecesis Quinque-Ecclesiensis, Quinque-Ecclesiis, Typis Lycei Eppalis, C. Ramazetter, 1876, tom. II.
Csánki D.: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában, Budapest, M. T. Akad., 1897, III. kötet.
Czoernig K.: Ethnographie der oesterreichischen Monarchie, Wien, 1857, Bd. III.
Joó K.: Emléklapok, Szekszárd, 1903.
Kaindl Fr. R.: Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern, Gotha 1907, Bd. II.
Kollányi F.: Esztergomi kanonokok 1100—1900, Esztergom 1900.
Mályusz E.: A helytörténeti kutatás feladatai, Századok 1923—24. évfoly. 528—566. ll.
Marczali H.: Magyarország története, II. rész, Budapest, Athenaeum.
Pray G.: Specimen Hierarchiae Hungaricae, Posonii et Cassoviae, 1776—79, tom. II.
Schilling R.: Ansiedelung der Deutschen in Rumpfungarn (Volksbücherei des „Sonntagsblattes“ 2. Bd.) Budapest, 1928.
Schmidt H.: Die deutschen Mundarten in Rumpfungarn (u. abban a munkában. — Rövidített idézése Schmidt H.)
Schnitzer I.: Statistisches über das Deutschtum in Rumpfungarn (u. abban a munkában).
Sörös P.: Az elenyészett bencés apátságok (A pannonhalmi szt. Benedek-rend története, 12. B. kötet, Budapest, Stephan, 1912).
Vönház: A szatmármegyei német telepítésről, Századok, 1914. évfoly. 303., 405., 496. és köv. ll.

B. A népdalgyűjteményhez.

1. Nyomtatott művek:

- Arnim L. A.—Brentano A.: Des Knaben Wunderhorn, Neudruck von I. Ettlinger, Halle a. S., 1891.
- Baróti L.: Bánsági népballadák, Ethnographia, Budapest, 1892., 3. évf.
- Becker A.: Pfälzer Volkskunde, Bonn, Schroeder, 1925.
- Blau I.: Der Heimatforscher, Schriften für Lehrerfortbildung Nr. 6., Prag—Wien—Leipzig, A. Haase, 1922.
- Böckel O.: Handbuch des deutschen Volksliedes, 4. Auflage, Marburg, Elwert, 1908. (Rövidített idézése Böckel, Handbuch).
- Böckel O.: Psychologie der Volksdichtung, 2. Auflage, Berlin, Teubner, 1913. (Rövidített id. Böckel, Psychologie).
- Böckel O.: Das deutsche Volkslied, 2. Aufl., Leipzig, Quelle u. Mayer, 1924. (Rövid. id. Böckel, Volkslied).
- Böhme Fr. M.: Altdeutsches Liederbuch, 2. Aufl., Manul-Neudruck, Leipzig, Breitkopf u. Härtel, 1913.
- Bünker I. R.: Heanzische Volkslieder, Heft III—IV. des XV. Jahrganges der Zeitschr. f. ö. Volkskunde, Wien, 1909.
- Erk L.—Böhme Fr. M.: Deutscher Liederhort, 3 Bde, Leipzig, Breitk. u. Härtel, 1893.
- Fehrle E.: Badische Volkskunde, Leipzig, Quelle u. Mayer, 1924.
- Greyerz O.: Im Röseligarte, Schweizerische Volkslieder, Bern, A. Francke, 1914, 5 Bändchen.
- Heeger G.—Wüst W.: Volkslieder aus der Rheinpfalz, Kaiserslautern, H. Kaiser, 1909, 2 Bde.
- Herder's Werke, herausg. v. Dr. Wollheim d. F., 5. Teil, (Stimmen der Völker), Berlin, Hempel, 1896.
- Herfurth Fr.—Schiel Fr.: Sächsisches Volksliederbuch, 2. Aufl., Hermannstadt, Krafft, 1900.
- Hoffmann v. Fallersleben: Unsere Volkstümlichen Lieder, herausgegeben von K. H. Prahl, 4. Aufl., Leipzig, Engelmann, 1900.
- Jungbauer G.: Bibliographie des deutschen Volksliedes in Böhmen, Prag, Calve, 1913.
- Kaindl R. Fr.: Deutsche Volkslieder aus der Bukovina, Sonderabdruck der Zeitschrift des Vereines für Volkskunde in Berlin, Heft 3., 1905. — (Rövid. id. Kaindl, Berlin).
- Kaindl R. Fr.: Deutsche Lieder aus der Bukovina, Separatabdruck der Zeitschrift für österreichische Volkskunde, Wien. (Rövid. id. Kaindl, Wien).
- Klier K. M.: Eine österreichische Volksliedsammlung und ihre Wirkung, Reichspost, 11. Sept. 1927.

- Lenoczky: Német népdalok Bárdháza vidékéről, Ethnographia, 3. évf., 1892.
- Marriage M. E.: Volkslieder aus der badischen Pfalz, Halle a. S., M. Niemeyer, 1902.
- Meier I.: Volksliedstudien, Trübners Bibliothek 8., Strassburg, 1917. (Rövid. id. Meier, Studien).
- Meier I.: Deutsche Volkskunde, Berlin—Leipzig, W. de Gruyter, 1926. (Rövid. id. Meier, Volkskunde).
- Meisinger O.: Volkslieder aus dem badischen Oberlande, Heidelberg, Winter, 1913.
- Pukánszky B.: A magyarországi német irodalom története a legrégibb időktől 1848-ig, Budapest, 1926. (Német philol. dolgozatok XXXI.).
- Reisert K.: Deutsche Lieder, Klavierauszug des Kommersbuches, Herder—Freiburg, 1920.
- Sahr I.: Das deutsche Volkslied, Sammlung Göschen Nr. 25. und 132.
- Schaezler K.: Die Krise des deutschen Liedes, Soziologische Erwägungen, Hochland, 26. Jahrgang, 3. Heft 1928—29.
- Schell O.: Das Volkslied, Handbücher zur Volkskunde, Leipzig, Heims, 1908.
- Schmidt G.: Szepesi német népdalok és népies énekek, Budapest, 1919. (Német philol. dolgozatok XXV. — Rövid. id. Schmidt G.).
- Schünemann G.: Das Lied der deutschen Kolonisten in Russland, Sammelbände für vergleichende Musikwissenschaft, hg. v. L. Stumpf u. E. M. Hornbostel, München, Drei Masken Vlg., 3. Bd. 1923.
- Triebnigg—Pirchert E.: Deutsche Volkslieder aus der Schwäbischen Türkei an Ort und Stelle gesammelt, Deutsches Volkslied, Jahrgang 1910., S. 157 u. 174.
- Uhland L.: Alte hoch- und niederdeutsche Volkslieder (mit Einleitung von Herm. Fischer), 2 Bde, Stuttgart—Berlin, Cotta.
- Vogel M.: Liederbuch, Leipzig, Hug u. Co., 1913.
- Wiener O.: Das deutsche Handwerkerlied, Sammlung gemeinnütziger Vorträge, Nr. 348—349., Prag, Haase, 1907. (Rövid. id. Wiener, Handwerkerlied).
- Wiener O.: Das deutsche Bauernlied (u. azon gyűjteményben Nr. 368—369), Prag, Haase, 1909. (Rövid. id. Wiener, Bauernlied).
- Wolfram E. H.: Nassauische Volkslieder, Berlin, Siegismund, 1894.

2. Kézirat os dolgozatok:

- Bleyer Cecilia: A bács megyei Cséb község német népdala (Bölcsészeti doktori értekezés a bpesti egyetem Bölcsészettudományi Kara dékáni hivatalának irattárában).
- Tschida Pál: Köszegi német népdalok (Bölcsészeti doktori értekezés u. ott).
- Weinzierl W. O.: Das deutsche Volkslied von Városlőd, 1926. (Szakvizsgálati házi dolgozat a bpesti Orsz. Középsik. Tanárvizsg. Bizottság elnöki irattárában, 7503. sz.).

3. Kéziratos népdalfüzetek

Bácsalmásról,
Dunakömlődről,
Gyuláról,
Máriakálnokról,
Törökbálintról,
Vértestolnáról és
a Szepességből.

Ezen füzetek használati engedélyéért a Magyarországi Német Népművelődési Egyesületnek és dr. Kussbachné dr. Bleyer Cecília öngyűjtőnek tartozom hálás köszönettel.

I. A VIDÉK ÉS NÉPE.

1. *Helytörténet vázlat 1686-ig.*

Ha valaki Pécssett vonatra száll, hogy a vicinális kétes gyönyöreit élvezve Bátaszékre tartson, alig néhány állomással odébb észreveheti, hogy a ki- és beszálló utasok beszédében a magyar szó mellett mind sűrűbben hangzik fel a német szó. Vérbeli nyelvésznek ritka élvezet lehet megfigyelni, hogy majd minden állomáson más és más nyelvjárás dallama üti meg a fülét. A természet maga úgysem nyújt különösebb látnivalót. Dimbes-dombos vidék ez, amelyen legfeljebb a gazda pihenteti jólesően a szemeit a mintaszerű megmunkálások láttára. De a vicinális végre nagy erőlködéssel egy szűk völgyön bujik át s ekkor olyan látvány tárul az utasok elé, amely különb természeti szépségekhez szokott szemet is megfog. Végeláthatatlan, kékes messzeségekbe vesző síkság terül el a dombok lábánál. Messze keleten könnyű füstoszlopok emelkednek az égnek, jelezve a méltóságteljesen tovahömpölygő Dunán a hajókat. A széles síkon hullámozó vetések, sötétzöld kukoricások és rétek, a domblánc oldalán pedáns pontossággal kezelt szőlők. Kaszák villannak a napfényben, munkás alakok tűnnek fel a pásztárokban és nehéz terüvel megrakott szekerek iparkodnak a síkon kényelmesen elterülő község felé, amelynek közepéből karsú, majdnem 83 méter magas torony szökken az ég felé. A vasútvonal Csonkamaagyarország németlakta területének egyik legnagyobbikát, a hajdan „Schwäbische Türkei”-nek nevezett Északbaranyát és Déltofnát szeli át. Végállomása, Bátaszék Bonyhád mellett egyúttal a legnépesebb német község is az egész vidéken.

Nyolcszáz évvel ezelőtt ezen nagy vonásokban megrajzolt képből még kevés látszott. Nyugaton, a dombokon még állhattak az ősi erdőségek, melyeknek legalsó fáin mocsaras vadvizekben tükröződhettek. Házat, viruló vetéseket nem igen láthatott

a szem, csak itt-ott tovasuhanó csónakokat vadászgató és halászgató emberekkel.

1142 az az év, amely a vidék történetében valóban fordulóponthoz vezet. Ekkor jelennek meg itt szt. Bernát fiai, a ciszterciek az alsó-ausztriai Heiligenkreuzból és megalapítják az első magyar ciszterci apátságot.¹ Rendi tradíciójukhoz híven nem a kényelmesebb dombokon, hanem a mocsaras vizek kellős közepében telepedtek le. Nemsokára azután más képe is lett a vidéknek. A víz a Duna felé szorult, a sűrű erdőségek ritkulni kezdtek és a cikádori, másképpen széki apátság mellett csakhamar község is keletkezett. Ez a mai Bátaszék eredete.

A csendes, de annál áldásosabb mezőgazdasági tevékenységen kívül az apátság életéből, bár hiteles hely is volt, aránylag igen kevés emlék maradt ránk. Főpapjai a nemzeti és politikai életben nagyobb szerepet nem játszottak. Főképpen birtokügyek, adományozások és perek vékony fonalán kísérhetjük végig történetét a jobbagysággal együtt a 15. századig. Ekkor már bencések kezén is megfordul, kiknek északon és délen, Szekszárdon és Bátán, nálánál hatalmasabb apátságaik voltak.²

Lehet, hogy eredeti rendeltetése a mohácsi vész előtt már félszázaddal megszűnt.³

De ha fennállott is addig, lakói ama tragikus 1526. aug. 29-én szorongó szívvel hallgathatták a nem túlságosan messze eső mohácsi síkon bömbölő török ágyúk szavát. Ezek a nemzet pusztulása mellett ennek a kis életközösségnek a közeli halálát is hirdették. A török már első budai útján elpusztította. A rákövetkező másfélszázados letargia alatt a vidék lakosságának nagyobb része kipusztult. Ami kevés megmaradt, az a dunai mocsarakba húzódott, átélte a török hódoltságot és ma a Sárközben él mint fajtisza magyarság. A cikádori (széki) apátság javai a hódoltság alatt összekeverednek a bátai bencés apátsággal.⁴ A régi községből nem marad meg, csak 5 ház és az apátsági templom egy része, amelyet a törökök itteni felügyelőjük részére lakásul alakítottak át.⁵

¹ Békefi, 5. és 28. l.

² U. ott 49. és köv. ll.

³ U. ott 60. l.

⁴ Békefi, 61—62. l. és U. K., Hoffinanz Ungarn, 15. Juni 1703.

⁵ O. L., *Urbaria et Conscriptiones*, fasc. 54., n. 21.

De már a felszabadulás előtt megkezdődik az idegen elemek beszivárgása és már 1669-ben azt olvassuk, hogy Bátaszéket „hódulatlan soldos rákok lakják.”⁶

2. A németek bevándorlása.

1686. szept. 2-án szabadult fel Budavára a török uralom alól, a következő évben pedig Nagyharsány mellett veszt csatát az ozmán (2. mohácsi csata). Ekkor szabadul fel Szék is, most már következetesen Bátaszéknek nevezetve. Az egyházi beneficium nem kapja vissza önállóságát, hanem mint a bátai apátság részbirtoka szerepel s vele együtt kerül bérbé vagy adományozásba.⁷ A régi ciszterci apátságnak csak a címe marad meg s vele érdemes egyházi férfiakat díszít fel a királyi kegy.⁸

A bécsi kormány a felszabadult területeknek a lakosság ritkasága miatt nem sok hasznát vette. Tehát telepések behozásához látott. Már 1689-ben megjelenik a császári „Impopulationspatent.”⁹ Míg azonban a később felszabadult Bácskában és Bánátban majdnem kizárólag a kamara intézi a telepítéseket saját kezelésében levő birtokain, addig a Dunántúlon úgy oldja meg a dolgot, hogy hadvezéreknek, hivatalnokoknak és főpapoknak — sokszor idegeneknek — adja részben királyi adományként, részben bérletként a felszabadult és gazdátlan birtokokat.¹⁰ A „Neoacquistica Commissio” természetesen gondoskodott róla, hogy a régi birtokos családok, amennyiben még megvoltak, nehezen vagy sehogyse jussanak ősi földjeikhez. Így történt meg, hogy Tolna és Baranya túlnyomó része idegenek kezeibe kerül, akik igen sok németet hoznak be.¹¹

A dunántúli telepítések szintetikus történetét ma még nem lehet megírni. Annyi azonban már bizonyosnak látszik, hogy — eltekintve a kormány szándékától: *megbízható* elemek, tehát szerinte *németek* behozása és szaporítása — a magántelepítések céljainak megítélésénél éles elhatárolásokat kell az egyes

⁶ Békefi, 62. l. jegyzet.

⁷ U. K., Hoffinanz Ungarn, 12. Febr. 1729.

⁸ Békefi, 62. köv. ll.

⁹ Schilling, 48. l.

¹⁰ Czoernig, Bd. 3., S. 8. és Schilling, 47. és 48. l.

¹¹ U. ott 59. köv. ll.

telepítők között tenni. Magyar főurak is telepítettek. Ismerjük pl. Károlyi Sándor telepítéseit Szatmár megyében. Bár felségfolyamodványában a telepítések engedélyezése ügyében kiemeli, hogy a katolikus vallás is nyerni fog vele, ha ő birtokaira kath. délnémeteket hoz,¹² mégis a gyanúnak az árnyéka sem férhet hozzá, hogy ő és családja 31 község betelepítésével a bécsi kormány németesítő tendenciáit támogatni akarta volna.¹³ Itt tisztára gazdasági szempontok voltak az irányadók. Károlyi jó gazda volt, szorgalmas és hozzáértő telepesek kellettek neki. Vette őket, ahol kapta: Németországban.

Még az idegenből ideszármazott új földesurak akciói mögött sem lehet *mindig* politikai tendenciákat feltételeznünk. Az bizonyos, hogy egy Jenő herceg, egy Mercy gróf — ha a kamarai telepítések vezetése mellett magánbirtokaikon is telepítettek — gazdasági szempontok mellett a kormány intencióinak is eleget véltek tenni, ha olyan telepeseket hoztak, akikre — mint németekre — a kormány a magyarsággal szemben is számíthatott. De nemcsak ilyen telepítők voltak. Arra a hírre, hogy a felszabadult Magyarországon olcsó pénzen nagy birtokokat lehet szerezni, más elemek is összecsdültek Bécsben, akik, ha egyszer birtokhoz jutottak, telepítéseikben is saját céljaikat és érdekeiket tartották szem előtt. Birtokaik gazdasági kihasználhatóságát akarták emelni s emellett — mint látni fogjuk Bátaszék esetében — a kormány céljai édes-keveset számítottak, ha hangoztatják is őket a telepítési engedély kikérésénél.

A felszabadult egyházi beneficiumokat, szerzetes birtokokat egyháziak, de a Dunántúlt nagyobb részét világi papok kapják. A cél nem az eredeti rendeltetés visszaállítása, az elpusztult konventek nem épülnek fel, nem népesülnek be szerzetesekkel, a birtokok más javakkal kellően el nem látott főpapok megélhetését szolgálják. Nem tagadható, hogy nem egy esetben valószínűleg vásári csere folyik a régi prépostságokkal és apátságokkal. Némely főpap nem is igen lakik új birtokán, hiszen négyöt beneficiuma vagy legalább is címe van. Ha gazdaságilag ráfizet egyikre-másikra, habozás nélkül másnak adja el, hogy maga ismét újat béreljen vagy vegyen.

¹² Vönház, 303. l.

¹³ V. ö. u. ott 508. l.

Tipikus példái ennek a rendszernek a Jányak. Hárman szerepelnek — mind a hárman a mi vidékünkön. A család maga olasz eredetű, több tagja Olaszországban élt és nevében is olasz (Giani) maradt.¹⁴ Jány Frenc viszi a szót hozzánk. 1673-ban már esztergomi kanonok és sasvári főesperes. Szelepcsényi primás bizalmas embere, aki fontos küldetésekre is felhasználja. 1678-ban szerémi püspök, majd főispán lesz, 1701-ben pedig csanádi püspök.¹⁵ Ezenfelül megszerzi a csornai prépostságot is, de csakhamar el is adja a perneggi (Alsóausztria) premontrei prépostságnak.¹⁶ 1677-ben szerzi meg a pécsváradi apátságot (persze egyelőre csak címben). Erről is lemond, de 1687-ben hosszabb pereskedés után újra, most már ténylegesen visszaszerzi.¹⁷ Ő hozza már 1689-ben Pécsváradra és környékére az első németeket.¹⁸

Fivére Jány János pápai protonotárius és a magyar klérus római ágense volt. Ferenc megszerzi neki 1679-ben Bátát és vele Bátaszéket, de jellemző szinte már a kalandorságot érintő homályos életére, hogy 8 év után ellenfelei bevádolják, hogy nem is felszentelt pap. Lipót 1686-ban meg is fosztja Bata címétől, de Jány nagysokára bizonyítani tudja, hogy pap, mire visszakapja az apátságot.¹⁹

Bata és Bátaszék birtokában 1694-ben rokona Jány Jakab Ferdinánd követi, de csak 1700-ban avatta apáttá Bécsben a család szellemi feje, Ferenc.²⁰ Ő sem szükölködött címekben, mert soproni beneficiátus és választott szemendriai püspök is volt. Sőt a Sörös által²¹ az 1685. évre helyezett Jány Jakab Ferdinánd murakereszturi apát is bizonyítással azonos vele. Az ő nevéhez fűződik Bátaszék betelepítése. Ezen a téren szerzett érdemeiért kapta meg ő és anyja (!) a bárói rangot.²²

Eleinte szláv telepésekkel kísérletezett. Legtöbb közülük

¹⁴ U. K., Hoffinanz, Ungarn, 15. Juni 1703.

¹⁵ Pray, II. 394. l. és Kollányi, 286. l.

¹⁶ U. K., Hoffinanz, 15. Juni 1703.

¹⁷ Sörös, 43. l.

¹⁸ O. L., Archivum Familiae Jány, fasc. 1., n. 121. él 230; fasc. 2., n. 121.

¹⁹ Sörös, 138. l. és O. L. Urbaria et Conscriptioes, fasc. 7., n. 37.

²⁰ Sörös, 139. l.

²¹ i. m. 326. l.

²² Staatsarchiv Wien, Hungarica fasc. 186.

gör. kel. vallású volt, de akadt katolikus is („bunivaci”).²³ 1711-ben már kb. 35 családra szaporodtak fel.²⁴ Azonban ezek a telepítési kísérletek nem váltak be, mert az új telepesek nem igen akartak dolgozni és a szerte garázdálkodó rablók is gyakran kifosztották őket, akik viszont legtöbbször szintén szerbek voltak.²⁵ A bátaszéki tiszttartó (provisor) kénytelen volt magyar hajdúkat felfogadni, mert a szerbek nem mertek a rablókkal szemben fellépni.²⁶ A kuruc harcok is akadályozták a rendszeres telepítéseket.²⁷ Végül gyakori áradások is hozzájárultak ahhoz, hogy a kísérletek ne sikerüljenek.²⁸

Eddig csak néha vetődött Bátaszékre egy-egy vándorló pap, többnyire ferences szerzetes. A szomszédos községekben sem volt állandó lelképásztor.²⁹ Jány 1718-ban állandó ittlakásra küldötte el P. Zlabur János ferencset, hogy a nagyobb részét még magyar katolikusok lelkiüdvét gondolja,³⁰ aki azonban sokat panaszkodik a „harapós” emberekre („homines dentes”). Egy tanítót is felfogadott, aki azonban nyomorúságos fizetéséből alig tudott megélni.³¹

Ezekből a majdnem egy évtizedig tartó kísérletekből is következtethető, hogy Jány telepítéseiben nem politikai célokat követett, hiszen ezek a telepesek a bécsi politika szempontjából cseppet sem voltak megbízhatóbbak az őslakos magyarságnál, sőt a viszonyok konszolidációját egyenesen akadályozták. Eddig Bátaszéken csak egy német fordult meg: az uradalmi kocsmáros 1711-ben.³² De ez sem maradhatott meg sokáig, mert az 1715-iki megyei összeírás németet egyáltalán nem említ. Ekkor 31 magyar és rác család lakta a községet.³³ Az egész megyében is csak Tevelen található ekkor német.³⁴

²³ O. L., Arch. Fam. Jány, fasc. 3., n. 76.

²⁴ U. ott fasc. 3., n. 58.

²⁵ U. ott, fasc. 3., n. 42.

²⁶ U. ott fasc. 3., n. 6.

²⁷ U. ott fasc. 3., n. 58.

²⁸ U. ott fasc. 3., n. 9.

²⁹ U. ott fasc. 1., n. 350.

³⁰ U. ott fasc. 3., n. 311. V. ö. Brüstle II. 130. l.

³¹ U. ott fasc. 3., n. 317.

³² U. ott fasc. 3., n. 55.

³³ O. L., Archivum Regnicolare, Lad. HH, No. 9.

³⁴ U. ott. V. ö. Schilling 59. l.

Jány csak ezek után határozta el magát, hogy az 1702-ben elhalt Ferenc példájára németeket hoz birtokaira. Sajnos ebben a tevékenységében is sokkal inkább gazdasági szempontok dominálnak s az új telepésekről legtöbbször csak mellékesen esik levelezésében szó, annál több a bor-, búza- és állatállományról és eladásról. Amennyire bizonyítja ez a körülmény, hogy nem politikai célokat követett mostani telepítéseiben sem, annyira nehezíti meg viszont a bátaszéki németek eredetének felkutatását is, úgyhogy telepeseink őshazájának megállapításánál csak következtetésekre vagyunk utalva.

Jány a templom futólagos helyreállítása után egy rezidenciát épített magának Báticaszen s ettől kezdve gyakrabban lejött maga is Bécsből.³⁵ Szalay Mihály nevű tisztartójához 1719. ápr. 1-én intézett leveléből tűnik ki, hogy ekkor már német telepítésekre gondol. Egy praediumát jómódú németekkel („germanis hominibus bene stantibus“) akarja betelepíteni. Mehetnek, ahova akarnak, de lehetőleg az országút mellé menjenek. Talán Kesztlölczre vagy Báticasra telepedhetnek.³⁶

A báticasi kálvinista magyarokat máshova akarta áttelepíteni, hogy így csak katolikusokból álljon a község: magyarokból, „tótokból“ (bunyevácokból) és az új németekből. A báticasi magyarok, katolikusok és reformátusok közös kérelmére azonban ettől a szándékától elállott.³⁷

Szalay azt írja vissza, hogy Jány csak olyan telepéseket küldjön, akik ki is tartanak. Mert a megye többi részeiben előfordult, hogy az adómentesség éve alatt megmaradtak, azután pedig szépen továbbálltak.³⁸

De nemcsak a telepések önzése volt az oka annak, hogy tovább vándoroltak. Néha nem kapták meg, amit a telepítő uraság a szerződésben ígért nekik.³⁹

Így érthető, hogy az 1720-as összeírásnál az összeíró közegek a megyei lakosság connumeratiójából a németeket egyenesen

³⁵ U. ott fasc. 2., n. 92.

³⁶ O. L., Ecclesiastica, fasc. 68., n. 220. Kesztlölc közös birtoka volt a titeli prépostságnak és a széki apátságnak. Nána mellett, Báticaséktől észak-nyugatra ma is van ilyen nevű völgy. V. ö. Csánki III. 435. l.

³⁷ O. L. Arch. Fam. Jány, fasc. 1., n. 181. és 230., fasc. 2., n. 206.

³⁸ U. ott fasc. 2., n. 99.

³⁹ V. ö. Tolnamegyei Ujság 1928., dec. 1. sz. és Vönház 316. és 318. l.

kihagyják, mert nyomorult helyzetük és szegénységük miatt, meg azért, mert az itteni klimát nem bírják és sokan elhalnak, állandó lakosoknak nem számíthatók.⁴⁰

Az is előfordult, hogy a németek a kialakított helyen le sem telepedtek, hanem megneszelve a veszedelmet vagy más birtokosoktól elcsalogatva már útközben megszótktek.⁴¹

Bátaszéken is megtörtént ez. Szalay 1719. máj. 30-án jelenti urának Bécsbe, hogy a frankok („francones”) a Dunán továbbmentek Eszék felé, mert Sroter (= Schröder?, talán Jány telepítő ágense) fejenként 10 frt. 20 kr.-t kívánt tőlük. A pécsváradí apátság birtokairól átjött telepesek is el akarnak menni. Furkó praedium mellett 15 rabló egy németet majdnem megölt.⁴²

Ebből a levélből kiténik, hogy Bátaszéken már 1719 előtt is voltak német telepesek. Szalaynak egy 1723-ból kelt kimutatásában csakuágyan szerepelnek már 1718 óta itt lakó németek.⁴³ Nagyon valószínű tehát, hogy az első bátaszéki németek Pécsváradról vagy környékéről jöttek s így közvetett telepítésről van szó.

A bátaszéki szerbek nem fértek össze az új jövevényekkel. Jány erre a szerbek egy részét Leperd praediumra telepített át. Itt szorosán körülírta kötelességeiket, egyúttal azonban megengedte nekik, hogy vízhiány esetén bátaszéki területen keresztül hajthatják barmaikat a folyóvízhez, de a közben okozott kárt tartoznak jóvátenni.⁴⁴

Szalay tisztartó ellen csakhamar panaszok merültek fel. Ő védekezik s azt mondja, hogy épen a németeket annyira pártolja, hogy az összes szerbek sértve érzik magukat és Bátaszéket el akarják hagyni. Kár, hogy a németek nem kitartóak. Egyesek alig építik fel házaikat, máris eladják és elmennek. Nagy baj, hogy Jánytól eddig még nem kapott határozott instrukciókat a németek kezelésére vonatkozólag.⁴⁵ Mutatja ez a körülmény is, hogy a telepítés még mindig elég rendszertelenül folyt.

⁴⁰ O. L., Archiv. Regnicolare, Lad. KK., No. 10; frusta 5.

⁴¹ V. ö. Vönház, 316. l.

⁴² O. L. Arch. Fam. Jány, fasc. 2., n. 45.

⁴³ O. L., Ecclesiastica, fasc. 68., n. 199.

⁴⁴ O. L. Ecclesiastica, fasc. 68., n. 199.

⁴⁵ U. ott, fasc. 68., n. 192.

Szalay öngazolása ellenére a telepesek panaszaí tovább is foglalkoztatták az apátot és a megyei hatóságokat. Ezek az ügydarabok a gyéren folydogáló források közt aránylag a legtöbb felvilágosítást nyujtják a németek betelepítéséről.⁴⁶

Megtudjuk, hogy a rossz bánásmód miatt 1723-ban több telepes visszazökött hazájába, így többek között Schmidt Eberhard is, aki földjei és barmai mellett kétéves fiacskáját is itt hagyta, úgyhogy Schuster János esküdtet kellett melléje gyámnak kirendelni.⁴⁷

Kétségtelen, hogy a telepesek között voltak olyanok is, akik jogtalan követelésekkel, izgatásokkal zavarták a többiek nyugalját. Panaszaikkal egészen Bécsig mentek. Így Ebner Pál Bécsben azt a rémhírt terjesztette, hogy Bátaszékről már ezer telepes zökött meg, ami teljesen hihetetlen. Kieszközölt magának egy császári iratot, amelynek részletes tartalmát nem ismerjük. Csak annyi vált köztudomásúvá, hogy az uralkodó segítséget és oltalmat ígért a bátaszékieknek. Ebner az uralkodói iratot eldugta, mire Jány erőszakkal vétette el tőle és Ebneret becsukatta. Fogsága idején azonban gondoskodott Ebner családjáról.⁴⁸

Úgyanakkor terjedelmes felterjesztésében ad számot a helytartó tanácsnak a telepesekkel való bánásmódjáról is. Ebből kitűnik, hogy az első telepesek csakúgyan kb. 5 évvel ezelőtt, tehát 1718-ban jöttek Bátaszékre a Birodalom különböző tartományaiából („ex variis Sacri Romani Imperii Provinciis”). Úgy szerződött velük, hogy (a szokásos 3 évi teljes mentesség után) évi 1/2 forintot fizetnek fejenként, minden más fizetség helyett pedig fölváltva fegyveres őrséget adnak, ami a rablók miatt volt szükséges. 1721-ben maga Jány is lejött Bátaszékre. Ekkor már fél éve teljesítették a fegyveres szolgálatot, de jött a december, hideg lett s az őrszolgálat terhessé vált. Erre azt kérték tőle, hogy új szerződést kössön velük. Hajlandók több készpénzt fizetni, csak az őrszolgálatot engedje el. Ő beleegyezett s az új szerződés most már úgy szölt, hogy minden colonus fizessen

⁴⁶ O. L. Ecclesiastica, fasc. 68., n. 197., 208. és 209.

⁴⁷ U. ott fasc. 68., n. 202.

⁴⁸ O. L. Ecclesiastica, fasc. 68., n. 208. V. ö. Marczali, Magyarország története II. 573. l.

évi 3 fr-t, semmi mást, a szegény ezt is megválthatja évi 12 napi robottal, napját 5 garassal számítva. De ha jól esik, bármikor visszatérhetnek az első szerződéshez. Részletesen cáfolja azután Ebner vádjait s hozzáteszi, hogy a templom és rezidencia építésénél oly jól fizette a munkásokat, hogy seregestől tódulnak az emberek Bátaszékre, úgyhogy már alig tudja őket elhelyezni. Nemrég fordult meg nála egy ügynök Bamberg közeléből („ex vicinitate Bambergensi”), aki telepések számára helyet keresett s annyira meg volt lepve a bátaszékiek előnyös helyzetétől, hogy kérte őt, adna neki pátenseket, hogy visszatérve Németországba ezek alapján hozzon be új telepéseket. Leperd és Pilis községeket is be akarja telepíteni, hogy minél több haszna legyen a császárnak.⁴⁹

Mivel Jány kimutathatóan élete végéig telepített, ha ezt az önigazolást csak a bambergi ügynök jelenlétének a tényére egyszerűsítjük is le, nincs kizárva, hogy németjeink között Bamberg környékéről származók is vannak.

Az egyes családok Bátaszékre való érkezésének az idejét meglehetősen pontosan tudjuk rekonstruálni. Legfontosabb bizonyítékunk erre vonatkozóan Szalay provisor egy kimutatása 1723. ápr. 24-ről, amelyben felsorolja a szolgálmányoktól még mentes, tehát 3 éven belül érkezett és szolgálmányokra már kötelezett, tehát 3 év előtt érkezett telepéseket.⁵⁰

Összevetve ezt a kimutatást más bizonyítékokkal mondhatjuk:

1718-ban jött (mint említettük valószínűleg Pécsváradról) 8 család.⁵¹

Ebner kihallgatása alkalmából csak 6 családot mondott,⁵² de Szalay kimutatása, pénzkérdésről lévén szó, föltétlenül megbízhatóbb. 1719-ben ezekhez csatlakozott májustól novemberig 18 család.⁵³

1720-ra kimutatható 12 új név.⁵⁴ 1721-ben jött 6 család.

⁴⁹ O. L., Arch. Fam. Jány, fasc. 5., n. 334.

⁵⁰ O. L., Ecclesiastica, fasc. 68., n. 205.

⁵¹ U. ott fasc. 68., n. 205.

⁵² U. ott fasc. 68., n. 197.

⁵³ U. ott fasc. 68., n. 205. és fasc. 68., n. 192.

⁵⁴ U. ott fasc. 68., n. 205 és 220., továbbá Archiv. Regnicolare La.

1722-ben 12 család.⁵⁵ 1723-ban Szalay kimutatása és az anyakönyvek tanúsága szerint jött 21 család. 1724-ből csak az anyakönyvek adatai tájékoztatnak. Ekkor 14 eddig még nem szerepelt név tűnik fel. A megérkezési év megadása nélkül szerepel még ezeken felül 16 telepes.⁵⁶

Megjegyzendő azonban, hogy az egy évbeli családok sem jöttek egyszerre, hanem legtöbbször a megfelelő év egész folyamán szivárogtak be.

Az első német bíró az 1719-ben bevándorolt Hermann Dániel volt.⁵⁷

Szalay egy ízben azt írta urának Bécsbe, hogy a nemrég betelepített Nyárádon (Baranya vm.) rác rablók kirabolták a németeket és néhányat meg is öltek.⁵⁸ Jány valószínűleg nem gondolta, hogy néhány év múlva rá is ugyanaz a sors vár. Egy dunaszekcsői Ughlisa (Uglisics) nevű szerb egy alkalommal engedély nélkül makkoltatott az apátsági erdőben. Ezért börtönbe került. A néphagyomány szerint a börtönben embertelenül bántak vele, enni is csak azt adtak neki, ami az apát kutyájának sem kellett már. Mikor kiszabadult, egy éjjel bemászott az apátság rezidenciájába, ártalmatlanná tette az apát szelidített medvéjét és meggyilkolta az épen itt tartózkodó főpapot. Vérének kutyájával itatta fel.⁵⁹

Jány meggyilkoltatása 1726. okt. 18-án történt.⁶⁰ Hagyatékát a magyar kamara a következő évben összeíratta.⁶¹

Ezen összeírás szerint 1727-ben Bátaszéken 67 német család élt. Ezek közül egy évig volt még mentes a fizetéstől, tehát 1725-ben jött 1 család, két évig volt mentes, tehát 1726-ban jött két család, teljesen szabad volt még, tehát 1727-ben vándorolt be szintén 2 család. A 67 család között van több olyan,

⁵⁵ U. ott fasc. 68., n. 205., 197., Arch. Régnicol. Lad. KK., n. 10. és az anyakönyvek bejegyzései.

⁵⁶ U. ott fasc. 68., n. 205 és 220.

⁵⁷ U. ott, Arch. Régnicol., Lad. KK., No 10.

⁵⁸ O. L., Archiv. Fam. Jány, fasc. 2., n. 112.

⁵⁹ Joó, 15. és köv. l. A medve még az ekkor készült leltárban is szerepel: „ununs ursus senex”. O. L. Urbaria et Conscriptiones, fasc. 39., n. 63.

⁶⁰ Sörös 140. l.

⁶¹ U. K. Hoffinanz, Jany, 20. Okt. 1727 és O. L. Urbaria et Conscriptiones, fasc. 39., n. 63.

amelyik azelőtt nem szerepel, viszont aránylag sok van olyan is a régiek közül, amelyik már nem fordul elő jeléül annak, hogy a telepések között állandó jövés-menés volt. Szökések vagy békés elvonulások mellett a szokatlan klíma és a ragályos betegségek is pusztíthatták őket s hozzájárultak ehhez a fluktuációhoz.

Mégis a bátaszéki német telepítés Jány idejében lassú, de biztos felfelé mutató irányt vesz. Mivel csak a kuruc-labanc harcok után kezdett hozzá és mivel ekkor már az országpusztító pestisen is túl vagyunk,⁶² a fejlődési vonal sokkal kevesebb törést mutat, mint pl. a pécsváradié Jány Ferenc idejéből, amely részben ezen események elé, részben ezek közé esik.

A Jány halálakor Bátaszéken élő 67 német család magában azonban nem lehet a mai terebélyes német község gyökere, annál kevésbé sem, mert az anyaközségeen kívül félkörben körülötte elég tekintélyes számú és nagyságú telep keletkezett, amely — a nyelvjárás után ítélve — mind innét települt. Ezek északról-délre: Várdomb község, Lajvér, Kövesd, Dolina és Furkó puszták. Ehhez 67 család minden szaporasága mellett is kevés. A telepítésnek Jány halála után is folytatódnia kellett.

Pesthy feljegyzi,⁶³ hogy a hagyomány szerint Bátaszékre 5000 telepes jött a Schwarzvaldból. Az bizonyos, hogy innét is jöttek, de hogy ilyen nagy számban, az több okból legalább is kétes. Lehet, hogy a hagyomány összekeveri az egész déltolnai és északbaranyai területre jött telepéseket a kizárólag Bátaszékre bevándoroltakkal. Addig, míg pozitív levéltári adat ezt a hagyományt alá nem támasztja, ezen nagy szám mögé kérdőjelet kell tennünk.

A telepítéstörténet további nyomozása elé az gördít nagy akadályokat, hogy az apátság a következő évtizedekben többször változtatott gazdát, az iratok is így ide-oda vándoroltak, egy részükben bizonyára el is veszték. Így ismereteink a bátaszéki településről töredékesek és mozaikszerűek maradnak talán mindenkorra.⁶⁴ Jány erőszakos halálakor bécsi, soproni és bátaszéki házaiban voltak értékei szétosztva. Bátaszéki irattára,

⁶² V. ö. Marczali H., Magyarország története, II. r., 552. l.

⁶³ Schilling, 63. l.

⁶⁴ Kaindl nagy munkájában Baranyáról (II. 127) és Tolnamegyéről (II. 180—181) is megemlékezik, de Bátaszékről semmit sem tud.

amelyről a leltár úgy emlékszik meg, hogy szét volt hányva,⁶⁵ kerülhetett a mai Országos Levéltárba és jelen dolgozatnál is egyik főforrással szolgált (Archivum Familiae Jány).

A bátai apátságra Jány halála után Bátaszékkel együtt a bencés rend tartott igényt. III. Károly király már alá is írta a donációs levelet, amelyben a rendnek adományozza az apátságot. Ekkor azonban magasabb erők fogtak működésbe és kivitték, hogy a már aláírt királyi adomány visszavonassék. Az apátságot Kollonics Zsigmond bécsi biboros-érsek kapta és bírta 1728 okt. 18-tól 1751-ig.⁶⁶ Ő többször sürgette az apátsági birtokokra vonatkozó okleveles anyag kiadatását.⁶⁷ A kiadott régebbi anyagban és a saját idejében felhalmozódott levelezésben mind a régibb, mind az ő alatta történt további telepítésre kell értékes anyagnak lennie. Tomek Ernst bécsi egyetemi tanár és érseki főlevéltáros szíves közlése szerint a bécsi érseki levéltár csak egyházkormányzati anyagot tartalmaz, bennünket érdeklő intézkedést sajnos nem.

Halála után alkotta Mária Terézia az apátságból a Theresianum magyarországi javadalmát. Az akadémiát II. József katonai nevelőintézeté alakította át, de halála után újra eredeti rendeltetésének adták vissza. Ebben az időben is folyt még a telepítés,⁶⁸ sőt a lassú beszivárgás tartott a legújabb időkig is. — Ennek a felkutatása további feladat tárgya lesz s csak azután lehet majd szó egy olyanféle helytörténet megírásáról, amelyre Mályusz⁶⁹ adott programot.

A Jány-telepítés idejének meghatározásánál fogasabb kérdés a telepések őshazájának megjelölése. Az egykorú okmányokban, a megyei hatóságok és az apátsági alkalmazottak írásaiban előfordulnak ugyan különféle elnevezések: „Bavari“, „francones“, „svevi“, néha meg csak egészen általánosan „germani“. Ezek az elnevezések azonban nem olyan határozottak, hogy a telepések eredetére biztosan következtethetnénk belőlük. Jelezhetik a telep népességének nagyobb felét, akik mellett

⁶⁵ „Von Schriften, so ausgesträut gewesen und wiederumb eingeraumet drey Truchen“ O. L. Urb. et Conscr. fasc. 39., n. 63.

⁶⁶ Sörös 140. l. és Schilling 63. l.

⁶⁷ U. K., Hoffinanz, Kollonics, 12. Febr. 1729.

⁶⁸ V. ö. Schilling 70. és köv. l.

⁶⁹ I. m., v. ö. különösen 545. és köv. 11

még más törzsű németiség is előfordulhat. Jelezhetik esetleg csak a kisebbik részét is, mert különösen nagyobb telepeknél aligha törekedtek a hivatalos összeírók arra, hogy minden család törzsi hovátartozóságát megállapítsák. Ez őket nem érdekelte és céljuk szempontjából csakuéyan mellékes is volt. Megtörténhetett tehát, hogy egy telepet franknak neveztek el, ha hallottak róla, hogy ott frankok is vannak. Szalay egyszer frankokról beszél, de ezek tovább mentek Eszék felé. Frankoknak nevezi a bátaszéki németeket az 1720-as összeírás is, majd ugyancsak ez az összeírás svábokról és frankokról szól általában a megyei németiség kapcsán.⁷⁰

Jány még ennyi fáradságot sem vesz magának. Csak arról beszél, hogy a birodalom különböző tartományaiból gyűjtötte össze telepeseit. Ugyanebben a felterjesztésben említi, hogy Bamberg-környéki ágens járt nála, aki telepeseket akart onnét hozni. Nincs ugyan pozitív adatunk rá, de nincs is kizárva, hogy innét is jöttek telepések Bátaszékre.

Más nyomok ettől délre, de szintén frank, az ú. n. rajnai frank területre (Rheinfranken) vezetnek. Így népdalkincsünk kétségtelenül legősibb darabjai a párbeszédes dalok (Streitspiele). Nem látszik elhanyagolható ténynek az, hogy épen a közép- és felső Rajna mentén voltak ezek leginkább otthonosak.⁷¹ Az „ösréteg” többi dala is majdnem kivétel nélkül ismeretes itt. Telepeseink tehát innét hozhatták őket magukkal.

Schmidt Henrik egyet. tanár úr nyelvjárásunkat a Wenker-féle mondatok alapján analizálta.⁷² Ő is arra az eredményre jut, hogy dialektusunk sem pfalzinak, sem svábnak nem mondható, hanem a kettő között áll. A főtörzs, amelynek nyelvjárásunkban a legerősebb nyoma van, közép-bádeni volt. A diminutív *-ili* suffixum a Schwarzwaldra mutatnak, Tribergtől nyugatra Offenbürg, Lahr, Mahlberg, Haslach, Hausach, Wolfach, Gengenbach, Oppenau vidékére. Más saájtságok, mint *ich hap* (=ich habe, melyet ezen a közép-bádeni vidéken *ich ha-nak* mondanak) azonban ettől északnyugatra mutatnak. Viszont az a körülmény, hogy a bátaszéki azt mondja *tu pist* (= du bist és nem bisch),

⁷⁰ O. L. Arch. Regnicol., Lad. KK., n. 10, fr. 1. és 5.

⁷¹ Uhland, II. 19. l.

⁷² Schmidt H., 27. l.

ettől keletre utal. Egyes gyér elemek elzászi és lotharingiai eredetűek. Látnivaló, hogy a mai bátaaszéki németesség — mint a legtöbb magyarhoni német telep — a birodalom nagy kiterjedésű vidékeiről jött össze.⁷³ Ők maguk ma már csak arra emlékeznek, hogy őseik a Schwarzwaldból jöttek s a hivatalosan Kossuth Lajosról elnevezett utcát maguk között németül még ma is Schwarzwald-Gasse-nak nevezik. A hagyomány egyúttal azt tartja, hogy ez a község legrégebbi utcája. Aránylag a legmagasabban is fekszik s tényleg alkalmasnak látszhatott arra, hogy a török alatt elmozsarasodott vidéken először ott telepedjenek meg a jövevények, mert a legszárazabb volt.

A bátaaszéki német telepések főtörzsének őshazája.

⁷³ V. ö. Schmidt H. 29. köv. II. Szíves felvilágosításaiért és útbaigazításaiért (több levélben) itt fejezem ki igen meleg köszönetemet.

Nagyjában ezek volnának tehát a bátaszéki németek őshazájának határai: nyugaton a Rajna, északon a Majna, keleten nagyjából a mai Bajorország határa és délen a svájci határ, tehát főleg Baden és Württemberg. Nyugaton és északnyugaton azonban átnyúlik a Rajna balpartjára is Elszáz-Lotharingiába. A Pesthy által feljegyzett hagyomány a *kizárólagosan* Schwarzwaldból jött 5000 telepesről nem felelhet meg a valóságnak azért sem, mert ez a nagy szám annyira rányomta volna nyelvjárásunkra az egységes schwarzwaldi bélyeget, hogy más nyelvjárási elemeket okvetlenül kizárított volna. Pedig ma is felismerhetők benne — mint láttuk — a keveredési elemek. Azonfelül a hivatalos népszámlálási statisztika szerint Bátaszéken 1920-ban csak 5418 német volt (72,3%). Márpedig nem hihető, hogy kétszáz év óta alig szaporodtak volna, miután a gyermekáldás egész a legutóbbi időig teljesen normális és kielégítő volt. A statisztikai adatokból az is kitűnik, hogy a magyar lakosság sem szaporodott olyan feltűnő mértékben az utolsó évtizedekben, hogy a németiség stagnálása erre a számlára lenne irándó.⁷⁴

A bátaszéki németek túlnyomó része földműves és borteremelő kisgazda volt és az ma is. De találkozik közöttük iparos is, különösen feltűnően sok kőműves. Ezek az utóbbi évtizedekben (kb. a 90-es évek óta) már messze földre kénytelenek nyáron át vándorolni, hogy kenyerüket megkereshessék. A világháború előtt leginkább Németországban fordultak meg, de azóta seregestől mennek egészen Angoráig, sőt újabban Kanadáig és Délamerikáig is. Mindenütt szívesen látott és alkalmazott munkások, akik télire hűségeesen visszatérnek a családi tűzhelyhez.

A község vezető rétege azonban ma is a kisgazda elem. Ezek adják többnyire a községi előljárást, ők dominálnak a többi egyesületekben és bizottságokban már számbeli túlsúlyuknál fogva is. Erre különben dalgűjteményünk is csalhatatlan bizonyíték. Ebben, a máshol is általánosan megtalálható vadászdalokon kívül, komoly iparos dal nincs, de van földműves dal. Viszont a bátaszéki német földműves szereti csipkedni az iparosokat (pl. szabókat), de saját foglalkozását kigúnyoló dalokat nem tűrne meg.

A bátaszéki német átlagosan igen jó szellemi tehetségekkel

⁷⁴ V. ö. Schnitzer, 136. és 137. ll.

van megáldva. A szülők szívesen adják gyermekeiket az iskolába és nem csekély mértékben büszkék arra, ha csemetéjük jó bizonyítványt vagy pláne jutalmat is hoz haza. Mióta a községben állami polgári iskola van, sokan járatták gyermekeiket legalább egy-két évre ide is (leányokat kevésbé), ami különben azelőtt is elég gyakran fordult elő, mikor a kis „sváb”-nak még a szomszéd városokba kellett vándorolnia, ha tudományszomját ki akarta elégíteni. A legtöbben azután józan önmérséklettel visszatérnek az eke szarvához s ha egyszer a házas férfiak (Männer) közé kerültek, nehezen mozdítható életszemléletet alkotnak maguknak. Meglehetősen lenézik a más társadalmi állású polgártársakat és nem hajlanak könnyen az intelligens vezetők szavára sem. Egyébként is úgy látszik, hogy az intelligencia és a földmives-kisgazda réteg közé beférkőzött bizalmatlanság és lelki idegenség általános jelenség, minden ellenkező állítás ellenére is megvan és annak kiküszöbölése hamarosan égető problémája lesz a magyar társadalomnak.⁷⁵

Németjeink rátartiságát növeli még az is, hogy a környékbeli községek között a legjobbmódúak közé tartoznak. Ezért nézik le még saját fajtestvéreiket is, akik szegényebbek s ezért szolgál- és cselédmunkára jönnek Bátaszékre, amit bátaszéki csak végső esetben tesz meg. Ebből magyarázható, hogy nemcsak más fajú (magyar, horvát vagy szerb) polgártársaikkal nem kötnek házasságot, hanem más községbeli némettel sem. A két évszázados összeházasodás ma már szinte kibogozhatatlan rokoni kötelékeket eredményezett, feltűnőbb biológiai visszahatása azonban még nincs, ami szintén azt bizonyítja, hogy az eredeti település nagy területről összekerült, vegyes vérségű nép volt. Büszkeségüknek azonban megvan az a jó oldala, hogy épen ezért eddig az állammal szemben is (adózás stb.) példásan teljesítették kötelességeiket. És ha a régi jó világban a végrehajtó megjelent egy jobbmódú gazda portáján — ritkán történt meg — az a hírhordó öregasszonyoknak hálás témát szolgáltatott több napos pletykára is. Az abnormis háború utáni idők persze ebben a kérdésben derék svábjaink érzékenységét is lefokozták. Egyéni jóhírnevükre való érzékenységükkel függ össze az is, hogy italban mértékletesek és józanok. Jobb gazdát italosan

⁷⁵ V. ö. erre nézve Szekfű Gyula megszívlelésre nagyon méltó megállapításait, Magyar Szemle V. köt. I. (17.) sz., 30. köv. II.

nem igen lehet látni. Rendszeres alkoholistának nincs előttük becsülete.

Etikai felfogásuk igen fejlett. Idegen vagyont nem érintenek s ha valaki ezen a téren csak egyszer is elbukik, annak a becsületét nehezen sikerül még egyszer kireparálnia. Börtönviselt ember is ritkán találja meg régi helyét németjeink társadalmában. A világháborúig a házaselet tisztaságára és fölbonthatatlan-ságára is sokat adtak, válások nem fordultak elő és a konkubinátusok is a legnagyobb ritkaságok közé tartoztak. Sajnos a világháború ebben a kérdésben is fájdalmas cezurát jelent s az egyke népfojtoató réme, amely a szomszédos, gyönyörű sárközi magyar fajt is pusztítja, fenyegetőleg emelkedik már a mi községünk fölé is.

Vallásilag a nép magja még egészségesnek mondható. A bátaszéki német, mint másban, vallási gyakorlataiban sem szereti vásárra vinni érzelmeit. De az igazi vallásos meggyőződés, amely különösebb érzelmek nélkül, értelmi elfogadásban és akarati erősségben áll, náluk is megtalálható. Ez vitte őket rá, hogy alig 5 lustrum előtt oly nagyszabású házat építettek az Istennek, nagyobbrészt saját pénzükből, hogy messze földön jár a híre. Egy nép, amely hitéért ekkora anyagi áldozatra kész, lélekben egészséges, amint hogy a papság ma is legbefolyásosabb és mindenki más előtt is elismert vezetősége a községnek.

Konzervatív életfelfogásuk és a régi hagyományokhoz való ragaszkodásuk jele a polgári Lövészegylet. Más német vidékeken gyakori, mifelénk tudomásom szerint ilyen formában nincs meg Bátaszéken kívül. Eredetét visszaviszik a település első évtizedeire. Tagjai kizárólagosan német kisgazdák, akik polgári becsületükre tagságuknál fogva kétszeresen tartoznak ügyelni. Ezt a célt annál könnyebben érik el, mivel az egylet tagjai csak jómódú polgárok lehetnek, akik már csak ezért is elég garanciát nyújtanak.

A paraszt földhétségét komolyan és gúnyosan sokszor ostromozák. Pedig tulajdonképen ebbe van beleágyazva a földműves osztály szeretete a tulajdon röggel szemben és ebből nő ki és általánosul szeretete a hazával szemben is. Megszereti és szívósan ragaszkodik a földhöz, amelyet mindennapi, csak a felületes szemlélő előtt unalmas és „mindig-ugyanaz” munkával szerzett, vele együtt ragaszkodik a nagyobb közösséghez: a hazához is. Tei-

jesen téves utakon járna azonban az, aki itt is elsősorban érzelmeket keresne. Az egyszerű ember hazaszeretete ebben is hasonlatos vallási meggyőződéséhez — mindenütt, de talán még fokozottabban németjeinknél. A szív hangjaival általában nem szeret a világ elé lépni. Nem fordul elő még az sem, hogy férj és feleség a nyilvánosság előtt árulnának el valamit bensejükből, gyengéd érzelmeikből. Nem szeret, nem is tud sokat beszélni a hazáról és szeretetéről sem, de saját portájával kész azt is védeni és épen csendes kötelességtudásával válik a haza biztos alapjává és legmegbízhatóbb elemévé.⁷⁶ A bátaszéki németek is sok szó nélkül ugyan, de fényesen állották ki a hazaszeretet tűzpróbáját a háború után bekövetkezett szerb megszállás idején (1918—21).

Az érzelmi élet zárkózottsága hozza magával a dalolás ritkaságát és dalgyűjteményünk relativ szegénységét. Száz és egynehány dal öt és félezer lélekre valóban nagyon kevés. Lehet, hogy szerencsésebb kezű kutató még fel tudna találni más dalokat is, hiszen nálunk, ahol a legtöbb dal ma már holt kincs, a dalkutatás majdnem történetírói feladattá vált, amit egy ember alig tud elvégezni.⁷⁷ Mégis jelen dalgyűjtemény nagyjában teljesnek mondható és a jelenleg énekelt dalok mellett a mult dalait is felöleli. Hogy csak ilyen csekély az eredmény s sok apróbb község is túlszárnyalja benne Bátaszéket, az főképen annak tudható be, hogy a bátaszéki német szereti ugyan a zenét, szívesen hallgatja az éneket is, de aktív részt, különösen csoportos énekben nem igen vesz. Meggyőződhetik erről mindenki, aki pl. a templomban egy istentiszteletet hallgat végig. Népéneket olyan értelemben, hogy az egész hívősereg énekelne, nálunk nem ismernek. Azt elvégzi a kántor, néhány énekes a kóruson és a legjobb esetben néhány asszony a templom hajójában.⁷⁸

⁷⁶ V. ö. Boette sikerült rajzát Meier: *Volkskunde*, 2. és köv. ll.

⁷⁷ A gyűjtés nehézségeiről más vidéken is v. ö. *Marriage* VI. és VII. l.

⁷⁸ V. ö. Schell épen ellentétes megállapítását a rajnai frankok dalszerzetéről 62. és köv. ll.

II. BEVEZETÉS A DALGYŰJTEMÉNYHEZ.

Források, dalosok.

Egy nép vagy község dalai kétségtelenül annak legértékesebb kincsei közé tartoznak. Összegyűjtésük a folklorisztika legelőkelőbb feladatai közé számíthat mindenütt, fokozottabb mértékben azonban nálunk, ahol az előző fejezetben vázolt dalszegénység miatt is fokozott a veszély, hogy ez a kincs végleg elvész.

A német folklorisztikának valamikor sokat vitatott kérdése volt a népdal német filológiai pontossággal megszerkesztett definíciója. Esztétikai szempontoknak már eleve ki kell esniök ebből a meghatározásból. Ezek katedrai szabályainak alkalmazását alig nélány dalunk bírná el. Ma azonban az irodalomtudomány már „nem áldozza fel az irodalmi emlékeket pusztán esztétikai szempontoknak.”¹ Joggal tekint el tehát tőlük a népdalgyűjtő is.

Az elnevezés (Volkslied) Herdertől ered.² De az ő nagy tekeintélye sem volt elég arra, hogy ennek az elnevezésnek olyan fogalmi tartalmat adjon, amelyet a következő irodalmi irányok mindegyike elfogadjon. Már ő is panaszodik az „elende Ge- kreisch” miatt, amellyel számonkérték tőle, hogy mit is ért tulajdonképpen népdalon.³

Azt mondja: „Est ist wohl nicht zu zweifeln, dass Poesie und insonderheit Lied im Anfang ganz volksartig, d. i. leicht, einfach, aus Gegenständen und in der Sprache der Menge, so wie der reichen und für Alle fühlbaren Natur gewesen.”⁴ Eszerint tehát a könnyűség, egyszerűség, népiesség és természetesség volnának a népdal jellemzői. Nem érinti Herder a szerzőség

¹ Pukánszky, 7. l.

² Schell, 48. l.

³ Herder, Stimmen, 16. l.

⁴ U. ott, 4. l.

kérdését. A romantikusok épen ezt tölték a kérdés előterébe és azt mondták, hogy a népdal leglényegesebb kelléke az, hogy szerzője ismeretlen, sőt individuális szerzője nincs is. A népdalt ők ép oly ideálisan fogták föl, mint magát a népet. Grimm W. szerint úgy keletkezik „wie alles Gute in der Natur aus der stillen Kraft des Ganzen”.⁵ A néplélek a népdal szerzője. Ez a gondolat azután kísértett fel egészen a legújabb időkig. Szimbolikus megörökítését találjuk G. Keller egyik novellájában (Hadlaub), ahol a hős egy öreg dalosra talál, aki már saját nevét is elfelejtette. De itt már felismerhetjük a finom különbséget az új és régi felfogás között is: a népdal szerzője ismeretlen nem azért, mert nincs individuális szerzője, mint a műdalnak, hanem azért, mert szerzőjét elfelejtették, mert a szerző nem fontos. „Je anonym, desto besser.” „Das Lied ist alles, der Schöpfer ist nichts!”⁷

Ennek a felfogásnak a csirái különben elég feltűnően megvannak már Uhlandnál is.⁸ Bár a népköltészetben az egyénről a közösségre tolja a szerzőség túlsúlyát, mégis felismeri és a fantaszta „néplélek”-védőkkel szemben hangsúlyozza, hogy szellemi termék (geistiges Gebilde) sohasem keletkezhetik a közösségből, a népből közvetlenül, ahhoz mindig az egyén tevékenysége és tehetsége szükséges.

A ma általánosan elfogadott álláspont tehát az, hogy a népdalnak igenis van egyéni szerzője, de ismerőssége teljesen irreveláns. Lényege, hogy a dal a népből jöjjön, a népnek készüljön és a népben éljen.⁹ Vagy még általánosabban: népdal mindazon dal, amelyet a nép kották nélkül (ohne Noten) énekel.¹⁰

Épen ezért műköltők dalai is népdalokká lehetnek s ilyenformán felesleges és fogalmi zavart okozó volt egyesek megkülönböztetése népdal (Volkslied) és népies dal (volkstümliches

⁵ Meier, Volkskunde (E. Seemann), 287. l.

⁶ Schaezler, 278. l.

⁷ Böckel, Psychologie, 33. l. V. ö. még Schell, 51. és köv. ll.

⁸ Uhland, Bd. II. 13.

⁹ Schaezler, 278. l.

¹⁰ Blau, 74. l., Herder szellemesen írja egy helyen: „Volk heisst nicht der Pöbel auf den Gassen, der singt und dichtet niemals, sondern schreit und verstümmelt.” Herder, Stimmen 11. l.

Lied) között. Utóbbiakhoz sorolták az ismert szerzők dalait. Ma ez a distinctio sem igen talál már védőkre.¹¹

A népdal fogalmának előrebocsájtása talán nem volt fölösleges dalgyűjteményünk megértése szempontjából. Mert ebben felvételre talált minden dal, legyen szerzője ismeretes, vagy ismeretlen, legyen ma is élő kincs népünk ajkán vagy már rég kihalt dal, legyen az őshazából magával hozott örökség vagy azóta szerzett szaporulat. Még az sem volt elválasztási szempont a gyűjteményben, hogy Bátaszéken az egész nép vagy legalább is sokan ismerik vagy ismerték-e. Régi, elsárgult dalosfüzeteknél ezt sokszor nem lehet már megállapítani. De néprajzi szempontból még az is érdekes tünet lehet, hogy ez vagy az a dal egyáltalán elkerült és hogyan került el hozzánk, ha itt helyben nem is ismerte csak néhány ember.

Általában nehéz egyes dalok provenienciáját megállapítani, mert a kölcsönhatások egész seregével találkozunk, ha népdalaink forrásait akarjuk felfedni, amely hatások nem egy esetben keresztezik egymást vagy összefonódnak. Hogy népünk német szülőföldjéről magával hozott bizonyos dalkincset, az magától világos. De ez a dalkincs, különösen a település első évtizedeiben, állandó változásoknak volt kitéve. A nép maga a legkülönbözőbb rétegű volt összetételében, különböző vidékek dalait hozta tehát magával az új hazába. De ezek a részletkincsek még össze sem forrhattak, amikor egyes családok már továbbvándoroltak s velük együtt dalaik is csakhamar feledésbe mentek. Vagy a vándorok eltávoztak ugyan, de mások már eltanulták dalaikat, amelyek eredetét csakhamar elfelejtették. Még akkor sem tudnók tehát egészen pontosan megjelölni, hogy németjeink mely dalokat hozták magukkal a betelepüléskor, ha őshazájukat egészen részletesen tárnák eléink a levéltári adatok. Nagy óvatossággal 19 dalról lehet feltételezni, hogy eredetileg is énekelték őket nálunk.¹²

Gyér maradvány ez mindenképen. De ezeknél is kimutatható régiségük volt a főszempont, amely miatt az ősrétegbe soroltattak s így egyáltalán nincs kizárva, hogy egyik-másik dal

¹¹ Hoffmann—Prah, III. l. — ezzel szemben Böhme XXIV. l., aki azt mondja „(das volkstümliche Lied) wird das Volkslied der Zukunft sein.”

¹² A gyűjteményben a 9., 11., 13., 15., 18., 21., 24., 25., 34., 44., 52., 56., 64., 65., 68., 74., 78., 84. és 94. számú dalok.

visszamegy ugyan a 18. sz. elejére vagy azon túl is, de hozzánk mégis csak később került.

Megnehezíti dalaink eredetének megállapítását az is, hogy a mi telepünk egy etnografiailag rendkívül vegyes, de földrajzilag összefüggő német nyelvszigetnek egyik legkeletibb része. Nagyjában egykorúak a „Schwäbische Türkei”-ben az összes német községek, a lefolyt két évszázadban egymásra voltak utalva, sokat érintkeztek és érintkeznek ma is egymással. Ez a körülmény is beiktatandó népdalaink forrásai közé, bár a mai kölcsönös hatás ezen a téren — mind átadó mind felvevő vonatkozásában — nagyon csekély. Vidékünk német népdalkincsének tudományos feldolgozása ma még nincs meg s így a kölcsönvétel és adás rendkívül érdekes problémája tudományosan még fel sem vethető.

Bátaszék háromnyelvű nagyközség. Elenyésző szerb kisebbség mellett tekintélyes számú (1882 lélek — 25.1%) magyarság lakja a németek mellett.¹³ Más hasonló népességű községekben sincs nagy kölcsönhatás a különböző nemzetiségű lakosság között,¹⁴ nálunk sem állapítható meg. A szerbek német dalainkra sem formai, sem tartalmi hatást nem gyakoroltak. Ma már gyakrabban lehet német ifjúságunk dalosfüzeteiben német dalok mellett magyar dalokat is találni. De ezek a magyar dalok is közkinccsei az egész magyarságnak, helyi jellegük nincs és a német ifjúság dalrepertoárjának csak mennyiségi gazdagodását jelentik. Német dalaink forma- és témakörét benső, átalakító hatással ezek sem gazdagították. Számuk is oly csekély, hogy — bár német ifjúságunk szívesen énekli őket — a német dalkincs relatív szegénységét nem indokolják maradék nélkül.

Régebbi években a céhrendszer, illetve a vándorlegények is nem csekély mértékben járulhattak hozzá egy község népdalkincsének szaporításához. A vándorlegények rendszeren dalszerető emberek voltak, akik — mint a méhek virágról-virágra a virágpont — községről-községre vitték a dalokat.¹⁵

Nálunk is egészen bizonyosan találkozik ilyenformán, akár idegenben dolgozó bátaszékiek révén, akár bevándorolt idegenek

¹³ Schnitzer, 137. l.

¹⁴ Pl. a Szepességben, Schmidt G. 8. l. Schünemann 21. köv. ll., viszont ellenkező tapasztalásról számol be az oroszországi németek közt.

¹⁵ L. bővebben Wiener, Das Handwerkerlied, 121. és köv. ll.

közvetítésével idekerült dal. A békevilágban Németországot bejárt kőműveseink tekinthetők a vándorlegény-világ letűnése után ennek a dalszaporításnak a közvetítőiként. Nem lesz érdektelen annak felemlítése, hogy ezek a kőművesek eleinte Budapesten dolgoztak s csak később mentek tovább Németországba. Márpedig különösen a múlt század 60-as évei óta Budapesten rengeteg röplap (Fliegende Blätter) jelent meg német nyelven is. Voltak kiadók, akik rendszeresen foglalkoztak ilyen röpiratok, prózai elbeszélések és dalok kiadásával (Bagó Márton és mások), amelyek azután a vásárok ponyváira kerültek. Bár még nincs ez a terület sem felkutatva, bizvást állíthatjuk, hogy ilyen pesti röplapok révén is került hozzánk egynéhány dal. Egyik-másik ládafiában még ma is akad ilyen röplap. Persze a dal provenienciájára vonatkozóan itt is óvakodni kell az elhamarkodott ítélettől, mert arra is vannak pozitív nyomok, hogy ilyen röplapok csak felfrissítették a már régebben tudott, de elfelejtett dalokat.

Rokon terjesztési mód volt néhány évtizeddel ezelőtt még a vándordalososok (Bänkelsänger) éneklése. A „verkli” sivitó hangjai mellett énekelt el a dalos hallgatóságának egy-egy rémes történetet, gyilkosságot (Muritat). Az esemény maga egész képsorozatban volt vászonra festve és a dalos minden strófánál hosszú bottal mutatott a kifeszített vászon megfelelő ábrázolására. Dalgyűjteményünk első száma is valószínűleg ilyen Muritat-ra megy vissza, amelyet azután — legalább is címében — helyi jelleggel láttak el.

Még egy alkalmat kell megemlítenünk, amely a népdal bőségesen bugyogó forrása szokott lenni: a katonaságot. Ifjaink a régi világban a „k. u. k.” hadseregben gyakran szolgáltak német összetételű ezredekben. Megesett így az, hogy egyesek a régi monarchia nagy német garnizonjaiban is megfordultak, ami sok katonadal megtanulására nyújtott alkalmat. Katonanótáink is nagyjából erre a forrásra vezethetők vissza. Feltűnő azonban, hogy a boszniai okkupáció, amely pedig szinte szomszédos esemény volt s amelyben akárhány bátaszéki is résztvett, nem hagyott nyomokat katonadalainkban. A nagy korzikai világokat rengető alakját is csak egy dal (a 2. számú) örökítette meg népünk fantáziájában. Persze ez is csak átvétel az egykorú, nagyszámú német Napoleon-dalokból. A történeti eseményekkel

szemben való érzéketlenség és azok dehistorizálása általában is gyengéje népünknek. A világháború nem hozott nálunk új német bakanótát. A régieket a mai ifjúság már nem ismeri, újak megtanulására pedig nem igen volt alkalma, mert ifjaink a világháborúban már magyar ezredeknél szolgáltak.

A mai ifjúság különben még atyái szegényes dalos kedvét sem örökölte. Az öregek még mindig szívesebben énekelnek. Jelen gyűjtemény túlnyomó része is egy — azóta sajnos már meghalt — idősebb földműves és egy majdnem 80 esztendőös anyóka kedélyességének köszönhető. E sorok írójának nagyanyja — Isten nyugtassa — még 70 éves korában is nagy kedvvel énekelt. Az ifjúság már más, már idegesebb, nyugtalanabb és nem találja meg azt a lelkiállapotot, amelyet a német olyan találóan Behaglichkeit-nak nevez s amely német dalhoz elengedhetetlenül szükséges. Még a leányifjúság valamivel jobb, összejöveteleiken még előkerülnek a dalos füzetek. De a község nagy kiterjedése és a vagyoni viszonyok szigorú személtartása hozzák magukkal, hogy az egyes barátnői körök teljesen elkülönülnek egymástól s egymás dalait sem igen ismerik. Azonfelül ritkaság, ha egy is kötélnek áll és hajlandó — még előtte ismert gyűjtő előtt is — énekelni.

Más német vidékeken még megvannak a fonók és a dal ápolásának szinte főhelyei. De általános tapasztalás még Németországban is, hogy a fonók ajtajai lassanként bezárulnak s a rokkával együtt a népdalok is a lomtárba kerülnek.¹⁶ Nálunk már rég kihalt a nóta az ilyenfajta összejöveteleken.

Még a lakodalom inspirálja németjeinket leginkább a dalolásra. Jobbmódu gazdánál már két nappal az esküvő előtt kezdődik meg és két napig húzódik még el utána is. Vacsora után szoktak ilyenkor különböző tréfás jeleneteket rögtönözni és egy-egy dalt énekelni. Önézettel hallgatják a paraszti rend dicséreteiről szóló éneket (52. sz.), de ezt is csak egy dalos szokta énekelni. Vagy a tél és nyár (65. sz.), víz és bor (64. sz.) versengését éneklé el — természetszerűen csak két szereplő. Mint rendkívül jellemző tünetet kell megemlíteni, hogy a „Schweizer Bu“-ról szóló dalt (89. sz.) is ilyenkor szokták énekelni, de nem a vendégek, hanem a — zenészek.

¹⁶ V. ö. Wiener, Bauernlied, 94. l. és a népdal pusztulásáról bővebben a köv. fej.-ben.

A dalok összegyűjtésénél sikerült öregek és ifjak, férfiak és nők segítségét igénybe venni s így megállapítani azt, hogy az öregeket inkább az epikus szélességű dalok érdeklik. Pontosan el tudják őket énekelni, ha akárhány strófából állanak is. Az ifjúság a szentimentális és rövidebb szerelmi dalokat szereti.

A kifejezés eszköze és formái: nyelv és műfajok.

A dalok leírásában vagy előéneklésében dalosaink lehetőleg az irodalmi nyelvre törekszenek, kivéve egynéhány tréfás dalt, amelyben dialektusukat használják. Ez különben általánosan megfigyelt jelenség.¹⁷ Összevág a németjeink őshazájáról mondottakkal az a megfigyelés, hogy a dialektust igen ritkán használják épen a rajnamenti vidékeken.¹⁸ Nem áll a mi vidékünkre az, amit máshol tapasztaltak, hogy t. i. a németség testéről leszakadt nyelvszigetek jobban ragaszkodnak dalaikban is a nyelvjáráshoz.¹⁹

Az irodalmi nyelvre való törekvésnek persze az a gyakran megfigyelt következménye szokott lenni, hogy elírások és értelmetlenségek csúsznak be, amelyeket a másolók sokszor a felismerhetetlenségig variálnak. De az sem ritka jelenség, hogy különböző dalok rokon részeinek összecsendése vagy hasonló helyzetek, esetleg hasonló dallamok arra csábítják a dalost vagy másolót, hogy más ismert dalok részeit, egész strófáit vagy csak sorait beleillessze az énekelt vagy másolt dalba. Ez a gyakori vándorstrófák magyarázata,²⁰ aminthogy a népdal szövegének ez az elaszticitása és továbbképezhetősége szintén jellemző tulajdonságai közé tartozik.²¹

Nálunk is található vándorstrófák, amelyek nem is igen illenek a contextusba, de akad az értelmetlenségig elrontott szöveg is (pl. a 17. sz.-ban.). Mégis szívből tudják énekelni, mert találóan mondja Fehrle²² „die geheimste Poesie einer Dichtung

¹⁷ V. ö. Marriage XL, Böckel, Volkslied, 14 és köv. ll.

¹⁸ Meier, Volkskunde (Seemann) 274. köv. l.

¹⁹ V. ö. Böckel, Psychologie, 59. és köv. ll.

²⁰ V. ö. Schünemann, 32. és köv. ll., továbbá 37. l., azután Meier, Volkskunde, (Seemann) 292. l.

²¹ Meier, Volkskunde, (Seemann) 288. l.

²² Fehrle. 57. l.

ist ja auch nicht dort, wo man versteht, Begrifflich versteht, sondern sie lebt und webt in dem bloss fühlbaren Zusammenhang und strömt in das Gefühl des Hörers über, wie der Herzschlag des Liebenden in das Herz der Geliebten.“ Amint valakinek az imádsága értékes lehet Isten előtt, mégha olyan nyelven mondja is el, amelyet nem ért, úgy jöhet szívből a dal nyomán keletkezett érzelem is, ha szövegértelmeztenséget kísér is. Az imában a jóakaraton, a dalban a meleg kedélyen fordul meg minden. Mindkettő hozzájárulhat a cselekvés értékének meghatározásához, még ha a szöveg megértése hiányzik is.²³

A gyűjteményben található dalok műfajok szerint való csoportosításában Böckel felosztása volt az irányadó. Eszerint a népdalban a következő osztályokat különböztethetjük meg: mitikus dalok, történeti hátterű dalok, balladák és románcok, a tiszta líra dalai, legendák és vallásos énekek, természet dalok, vándordalok, népiünnepélyek dalai, lakodalmi dalok, a tánc dalai, a foglalkozás dalai, katonai és háborús dalok, a gúny és a humor (életöröm) dalai.²⁴ Hozzátehetjük még a tanító célzatú és a házasélelet megéneklő dalokat.

Gyűjteményünkbe nem vétettek fel a gyermekdalok, továbbá a felsorolt műfafokból a legendák és vallásos dalok. Nem fordul elő nálunk mitikus dal és tulajdonképeni lakodalmas *dal* sem (menyasszonybúcsúztató stb., — vers dallam nélkül — igen)!

Az egész gyűjteményhez viszonyítva normálisnak mondható a házasélelet, foglalkozási ágak dalainak és a katonai és háborús daloknak a száma. Persze a nagy német népdalkincshez viszonyítva ez a szám is kicsiny. Minden tekintetben szegényes a tiszta líra dalainak, a búcsú- és vándordaloknak a száma, különösen azonban a históriás énekeké és természetdaloké. Utóbbi műfaj csak egy dallal van képviselve, arról is kétséges, hogy valaha is énekelték-e. Ellenben viszonylag igen bőséges a gúny és humor dalainak repertoárja, továbbá ballada- és románc-kincsünk. Ezeknél azonban megjegyzendő, hogy legtöbbször szerelmi témát tárgyalnak s így a líra dalainak hiányát némileg pótolják. Individuálisan kifejezett szerelmi érzést népünk amúgy sem szeret meg-

²³ „Das Wesen des Liedes ist Gesang... Ist in einem Liede Weise da... wäre der Inhalt selbst auch nicht von Belange, das Lied bleibt und wird gesungen.“ Herder, *Stimmen*, 18. l.

²⁴ Böckel, *Volklied*, 3. l.

örökíteni.²⁵ Mivel a népdalok maradék nélküli osztályozása műfajok szerint szinte lehetetlen, a dalgyűjtemény utolsó osztályát vegyestartalmú dalokként kezeljük.

*

A népdal nyelvészeti (nyelvjárási), szövegkritikai, néprajzi, kultúrális, zenei stb. szempontból érdekelheti a kutatót. Zenei szempontból mintaszerű feldolgozást ad Schünemann az oroszországi németek dalairól.²⁶

Nyomdatechnikai okok népdalkincsünk ehhez hasonló feldolgozásának még a lehetőségét is kizárták. Meg kellett elégednünk a dallam egyszerű regisztrálásával. Régibb daloknál még ez sem volt mindig lehetséges.

Etikai tartalom.

Ha röviden is, de külön kell megemlékeznünk dalaink etikai tartalmáról. Azt már láttuk, hogy a gyűjtésben esztétikai szempontoknak nem szabad közrejátszaniok. Ugyanez áll a vázolt álláspont alapján a gyűjtés után következő esztétikai kritikáról is. A dal előfordulása és nem művészi értéke volt a kizárólagos szempont, amely felvétele mellett szólt, esztétikai szabályok sémáiba azután sem szabad szorítani. Ezen állásponton van majdnem minden gyűjtő s még a legaprólékosabb szempontok szerint készült gyűjtemények is mellőzik az ilyenfajta analízist.

A dalok etikai levegője azonban meglehetősen sok fejtörést okoz egyes gyűjtőknek. Nem olyan értelemben, hogy a népdal szól-e az emberi szívet és elmét mozgató, nemes erkölcsi elvekről: Istenről, szülő-, hazaszeretetről stb. Ezen a ponton rendesen nincs hiba. Nem is olyan értelemben, hogy az erkölcsi igazságszolgáltatás szabad útat talál-e a népdalban: a jó megkapja-e mindig jutalmát, a gonosz pedig büntetését. Itt sincs rendesen hiány. A nép egészséges — ha szabad azt mondani — ösztöne úgyis a legszigorúbb erkölcsbíró s még attól sem riad vissza, hogy pl. a balladákban átformáljon eredeti gondolatokat, ha meggyőződése szerint a hős nem kapott elég jutalmat vagy a bűnös

²⁵ V. ö. erre Meier, *Volkskunde* (Seemann) 269. l. is.

²⁶ V. ö. különösen *Vortrag und Umbildung* c. fejezetét. 45. és köv. ll.

nem bűnhődik eléggé. Nem takarékoskodik ilyenkor sem a jutalom, sem a büntetés halmozásával sem.

De ha a népdalok etikai tartalmát vizsgáljuk, nagyon gyakran botlunk bele Erosba. Vannak gyűjtők, akik kénytelenek ezen a téren bizonyos abnormitásokat is megállapítani.²⁷ Vannak tudósok, akik vizsgálódásaikban egész fejezeteket szentelnek ennek a kérdésnek,²⁸ hallgatással azonban alig mellőzi egy is, mert az erotikus dalok létezése oly tény, amelyet tagadni nem lehet s ezek is hozzátartoznak egy vidék vagy község népdalállományának teljességéhez. Mindenesetre csatlakoznunk lehet egy gyűjtő azon megállapításához, hogy a modern városi irodalom ebben a pontban nem ülhet törvényt a paraszt fölött, mert ez már hipokrizis volna.²⁹

Aki foglalkozott már népdalgyűjtéssel, az tapasztalhatta, hogy a nép jóízlése még legtöbb helyen oly egészséges, hogy ilyen dalokat legfeljebb vele társadalmi állásban és korban egyenlők előtt énekel. Idegenek előtt szinte ösztönszerűen restelli őket. Az erotikát önmagáért nem keresi és dalban is legfeljebb beborozott állapotban fordul rá a szája — ami az ilyenfajta városi termékekről és éneklőiről épen nem állítható.

A mi dalgyűjteményünk ebből a szempontból valóban alig eshetik kifogás alá. Trivialitás igen, de az sem tolakodó számban, meztelen erotika pedig alig fordul elő benne. Nem csekély dicsérete ez népünk egészséges erkölcsi levegőjének!

A jövő kilátásai.

A népdal termőtalaja csak organikus, életképes társadalom lehet. Megnyilatkozása kollektív természetű, amennyiben életkorok és generációk, társadalmi osztályok és foglalkozási rétegek, politikai és legfőbb fokon vallási természetű egyesülések dalba szeretik foglalni, ami mozgatja őket. Mechanikus, nem organikus társulásokból, tömegekből sohasem fakad dal, mert ott nincs — lélek.³⁰

²⁷ Bünker, i. dolgozat, a bevezetésben.

²⁸ Pl. Schell, 170. l.

²⁹ Marriage, XI. l.

³⁰ Schaezler, 277. és köv. ll.

Ezért volt a romantika mozgalma kedvező a népdalra, mert ezt a szociális vonást, amely a népdalban olyan szembeszökően lép előtérbe, talán egy kissé öntudatlanul is, de felismerte és a népdalt mint értékes népkincset, tehát a közösség (Gemeinschaft) kincsét óvta és ápolta.

A 19. század német dalai, még a hazafiasak is és a közel-múlt világháború dalai — egy-két kivétellel — szakemberek szerint nem tudtak gyökeret verni a népben. Mert nem fakadtak a közösségből s mert az újabban gombamódra szaporodó műdal-körök elhibázott tendenciával nem saját és hallgatóságuk gyönyörködtetésére énekelnek, hanem koncerteket adnak, amelyek-nél a sok próba, az erőn felül való vállalkozás a tiszta élvezet himporát törlik le.³¹

A német népdal szerető kezű gyűjtögetői nagyon sötét képet festenek ilyen formán a népdal jövőjéről. „Welt und Menschen sind anders geworden, deshalb muß das Volkslied aussterben“, vonja le elmékedései eredményét egyik legkiválóbb ismerője.³²

Megszűnt a háziipar és az igazi földműves munka, hiszen utóbbit is proletarizálta a gép és a rekordtermelések öldöklő tempója. Gramofon és rádió erősebb kosztot nyújtanak. Idő és tér fogalma kezd eltűnni s ezek korlátainak ledőltségével a társadalmi osztályok korlátai is tűnedeznek, pedig ezeknek sok népdal köszönte eredetét. A városok lelketlen, levegőtlen kötömegei meg épen idegen világok a népdal számára. A természettől való elszakadás itt szinte ijesztő s ezen a Weekend erőltetett színezetű természetimádása sem segít, semmiesetre sem a népdal elsorvadásán, mert operett-slágererek harsogó ritmusa mellett vonul a városi nép a szabadba.³³

A könyvnyomdászat is halálosan sebezte meg a népdal élet-erejét. Megtörte azt a naiv költői erőt, amely a szóbeli áthagyományozásban rejlett. Ez pedig olyan feltétel volt, amely nélkül a népdal nem virulhat. „Das Lesen ist ein Feind des Singens.“³⁴

Ezek a borúslelkű siratók tehát egyenesen eltemetik a népdalt. Kimondják, hogy nagyjában és egészében ma már nem is keletkeznek új népdalok, talán csak az Alpeselek eldugott völgyei-

³¹ Schaezler, 283. l.

³² Böckel, Psychologie, 386. l.

³³ Schaezler, 285. l.

³⁴ Böckel, Psychologie, 393. és köv. ll.

ben vagy a németiség testéről leszakadt és más népekbe beleágyalt német szigeteken.³⁵ Nem találják meg a közösségnek azt az életerejét, amely a népdal termőtalaja, mert ma csak tömegek vannak. Ezek a tömegek elfejlődtek a népdaltól, a műdal elfejlődött tőlük, tehát nem marad más refugium, mint a sláger.³⁶ Nem téveszti meg őket a háború előtti termelés látszólagos bősége sem és az eldugott völgyekben még vegetáló népdalt is csak szép kivételnek tekintik.³⁷ Aláírják, amit H. J. Moser mond: „Darüber kann kaum ein Zweifel herrschen, wenn nicht noch ein Wunder durch kluge und kräftige Heilkuren geschieht, stirbt das Volkslied rettungslos weg.“³⁸

Mégis mivel a népdal annyira a szívékhöz nőtt, szinte paradoxonszerűen bíznak egy jobb jövőben, amely nem vizsgálódásaik eredményeként, hanem a fájó szív pium desideriumaként hat: a népdalnak van jövője, csak — új anyagot új formában, új stílust kell feltalálni.³⁹

Ha a német népdalkutatók ennyire sötétnek látják a népdal jövőjét, lehet-e csodálkoznunk azon, hogy a mi németjeink között is látszólag feltartóztatlanul pusztul el a dal. Hiszen nincsenek az etnografiai zártság és tömegvonzás előnyös helyzetében sem, amely odakünn mégis csak késlelteti a szomorú elhalást.⁴⁰ És a népdalról, mint a magyarországi német irodalom egyik hajtásáról is el lehet mondani az egész szellemi termelésről elhangzott ítéletet, hogy „a bomlás és hanyatlás okai főképen abban keresendők, hogy a hazai németiség a magyar nemzeti irodalom fellendülésével szemben nem volt képes egységesen állást foglalni, azaz sem abban nem volt egységes, hogy erejét feltétlenül a magyar szellemi élet rendelkezésére bocsássa, sem abban, hogy kulturális különállóságát megőrizze.“⁴¹

Ezek a lehangoló jóslások, ha nem is azonosítaná magát

³⁵ Schell, Vorwort és köv. l.

³⁶ Schaezler, 286. l.

³⁷ Ugyanott, 288. l., Böckel, Psychologie 386. köv. l.

³⁸ Schaezler, 289. l.

³⁹ U. ott 290. l. V. ö. Sahr I. 18. köv. optimizmusát is.

⁴⁰ V. ö. ugyanezt a helyzetet az oroszországi németek között is. Schünemann, Vorwort, XI. l.

⁴¹ Pukánszky, 522. l.

velők az ember mindenben, mindenesetre eléggé indokolják, hogy egy község néprajzából jelen dolgozatban épen a népdalkincs lát napvilágot.⁴²

⁴² A dalgyűjtemény létrejöttében messzire visszanyúló emlékezetével, sok értékes régi dalfűzet átengedésével megbecsülhetetlen jó szolgálatot tett szerzőnek Fetzer János áldozópap, érd. főgimn. tanár, amiért hálás köszönet legyen neki! Ugyancsak Mayer Jánosnak is több dal leírásáért és a Wolf-családnak. Léhn Jeromos tisztos polgárnak fáradhatatlan énekkedvéért és türelméért a dallamok előéneklésében köszönetemet már csak a síron átküldött Istenhözzáddal fejezhetem ki.

III. A DALGYŪJTEMÉNY.

1. Történeti háttérű dalok.

1.

1. Ach Gott, soll ich jetzt anfangen
All hier in meiner Gefangenschaft.
Was die Leute von mir sprechen
Und weiß von keiner Sachen!
2. Doch meinen Mann hab ich erstochen,
Dieses bleibt mir nicht ungerochen (!)
Ich muß sitzen im Arrest
Und bin geschlossen in Eisen fest.
3. Ich bin ein Weib von 25 Jahren,
Schwer' Eisen muß ich tragen,
Einen Ring wohl um die Mitt',
Hand und Fuß sind angeschmied't.
4. Man führt mich über das Pflaster,
Aus meinen Augen fließt das Wasser
Und mein Herz ist schwer betrübt,
Weil ich nicht weiß, was mit mir geschieht.
5. Das Hochgericht tut mich jetzt fragen,
Ich soll es nur gleich sagen:
Wie und was ich hab getan
Und die Lieb war schuld daran.
6. Behüt euch Gott, ihr Freunde alle
Und betrachtet meinen Falle.
Ich betrauer' euch recht sehr,
Ich sehe euch jetzt nimmermehr. —
7. Behüt' mir Gott Vater und Mutter,
Behüte mir auch Schwester und Bruder.
Behüt euch Gott zum tausendmal,
Heut seh' ich euch zum letztenmal.

8. Morgen früh um halber achte
Wird man das Frühstück machen.
Da sollt ihr alle geladen sein:
Ich werde selber das Frühstück sein.
9. Dann werd ich von dannen scheiden
Und die edle Welt muß meiden
Und muß reisen zum lieben Gott,
Der uns all' hilft aus der Not.

Ez a dal a gyűjtőnek legkevesebb 70—80 éves leírásban állt rendelkezésére. Az énekfüzetben még címe is van: Das traurige Mord-Lied vom Bonharder Müller." A szomszédos Bonyhádra utal tehát és 5 d. szerint „Die Liebe war schuld daran“ arra enged következtetni, hogy az asszony szeretőjével ölte meg urát. A tett közelebbi részletei ma már nem ismertek. Dalunk u. n. „Muritat“ tehát, amely azonban nem önálló, helyi szerzemény, hanem kompiláció. Egy pesti röplapon a mi dalunk egyes részei megvannak, 2 ab ott szintén 2 ab (férfiszereplővel). 3. strófánk ott 1. str. („ein Bursch von 22 Jahren“). 4. str. ott (kisebb eltérésekkel) 5. str. A mi 5. strófánk a röplap 3. strófájával mutat rokonságot. 7. str. nálunk = 6. str. a röplapon, amely versszak általános, gyakran visszatérő búcsúformula.

A nyomtatott dalon még ez a megjegyzés van: nach der Melodie vom „Armen Vater“. A mi dallamunk — lévén már rég elhalt dalról szó — nem volt feltalálható.

2.

1. Ach Gott, wie geht's im Kriege zu!
Was wird für Blut vergossen!
Im manchen Lande Kriegsunruh.
In Deutschland ist verflossen.
Wie mancher reiche Untertan
Wird gemacht zum armen Mann
Und manches Land verheeret,
Auch manches Land zerstöret.
2. Ich stell mein' Geist aufs Schlachtfeld ein.
Du wundenmatter Sünder!
Betracht das edle Cherubim —
Ihr stolzen Menschenkinder,

- Legt euren Stolz und Hochmut ab,
 Betracht' das edle Todesgrab.
 Denn bei so vielen Leiden,
 Da kann sich's bald ereignen.
3. Es liegt ein Krieger an Arm und Bein
 Verwundet und in Schmerzen.
 Er möchte gern verbunden sein
 Und kann es doch nicht werden.
 Mit großer Angst und Kriegsunruh
 Hält er die blutge Wunde zu
 Und wird nach vielen Stunden
 Erst lang darnach verbunden.
4. Wie mancher, der so schwer verwund't,
 Schreit auf: Um Gottes Willen.
 Oh Brüder ich bin sehr verwund't
 Und kann mein Blut nicht stillen.
 Oh tötet mich, mein Schmerz ist groß,
 So werd ich meines Jammers los
 Und darf auf dieser Erden
 Nicht erst ein Krüppel werden.
5. Wie so manches Mutterherz,
 Das tut sich öfters kränken.
 Der Sohn, den sie mit Müh' und Schmerz
 Geboren, tut immer davon denken.
 Ihr einzig Freud und Herzenslust
 Zog fort ins Feld, bald kam die Post:
 Der Sohn, den du tust lieben,
 Ist in der Schlacht geblieben.
6. Du dauerst mich, mein lieber Sohn,
 Hört man den Vater klagen.
 Du sollst jetzt meine Stütze sein
 In meinen alten Tagen.
 Du liegst nun auf dem Schlachtfeld draus,
 Kommst nimmermehr zu mir ins Haus
 Und ich mit grauen Haaren
 Werd dir sehr bald nachfahren.
7. Wie auch so manche junge Braut,
 Die weil man ihr geschrieben:
 Der Schatz, der ihr war anvertraut,
 Ist in der Schlacht geblieben.
 Ein Jüngling schön, wie Milch und Blut,
 Das war ihr ganzes Herzensgut,
 Der liegt verscharrt im Sande
 In einem fremden Lande.

8. Wie auch ein Soldatenweib,
Die tut sich öfters kränken,
Denn sie hat viele Kinder klein
Und wenig einzunehmen.
Mein Gott, mein Mann, der viele Jahr
Mein Schützer und Versorger war,
Soll ich mich nicht betrüben,
Ist in der Schlacht geblieben.
9. Und all ihr lieben Landesleut
Und alle, die mich lieben,
Die sind in Kämpfen und im Streit
Bei Leipzig dortgeblieben.
Sowohl bekannt, als unbekannt
Von Östreich, Preußen und Rußland
Zu Sachsen in dem Lande.

Utolsó versszaka kétségtelenül a Németországban igen nagyszámú Napoleon-dalok közé utalja dalunkat. Ez is, mint az előbbi, már a holt dalok közé tartozik s így dallama nem volt feljegyezhető. A bátaszéki, már nagyon szakadozott, régi lapon talált szöveggel egy pesti 1863-as röplap szóról-szóra egyezik s a bátaszéki szöveg kiegészítései is innét valók.

Schmidt G. 97.¹ három strófát hoz a mi dalunkból és megjegyzi, hogy sváb területen is éneklék: Wann gibt Napoleon Fried und Ruh.

Wolfram 276 változata teljesebb. 6 strófát közöl, de hiányzik nála a mi utolsó strófánk, amely a dalt az általános háborús dalok sorából kiemeli és történeti háttérrel (lipcsei csata) ad neki. A mi nehezen érthető soraink (1 cd) Wolfram szövege alapján így egészíthetők ki, illetve helyettesíthetők:

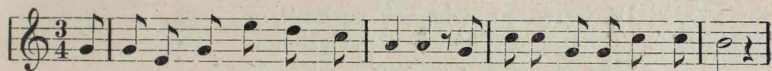
Bis in der Welt ist Fried und Ruh,
Wird man noch warten müssen.

További irodalmat l. Wolframnál 277.

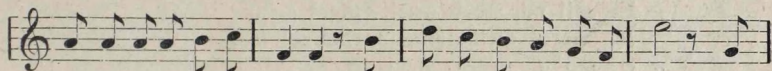
¹ Ha külön nincs más megjegyzve, a szerző neve után álló szám ezentúl mindig a megfelelő munka **lapszámára** utal.

2. Balladák és románcok.

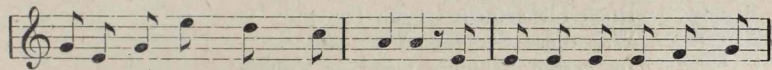
3.

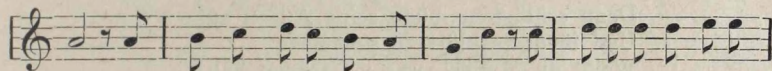
Bei ihrem schwererkrankten Kinde, Da sitzt die Mutter still und weint.

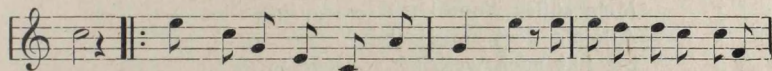
Weil für sie in diesem Leben Noch nie die Sonne hat ge-scheint. Sie

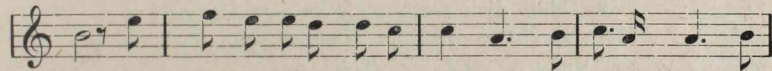
war gebeugt von Schmerz und Kummer, So dass ihr fast das Herz zer-

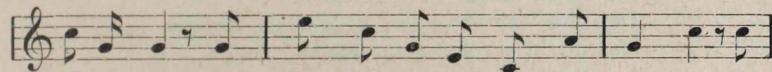
bricht, Da wird das kleine Kindlein munter und lei-se es im Fieber

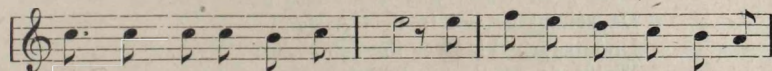
spricht: Weisst du Mutterl, was ich träumt hab? Ich hab in Himmel ei-ni-

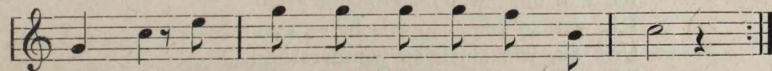
gsehn. Dort warn so vie-le schö-ne En-gerln, Zu de-nen möcht ich

ger - ne gehn, Dort brau - chen wir kein Hun - ger lei - den. Ich

muss dem lie-ben Herr-gott sagen, Er soll mir auch zwei Flü - gel

ge - ben, Ich werd dich dann in Him - mel tragn.

1. Bei ihrem schwererkrankten Kinde,
Da sitzt die Mutter still und weint,
Weil für sie in diesem Leben
Noch nie die Sonne hat gescheint.
Sie schluchzt gebeugt von Schmerz und Kummer,
So daß ihr fast das Herz zerbricht —

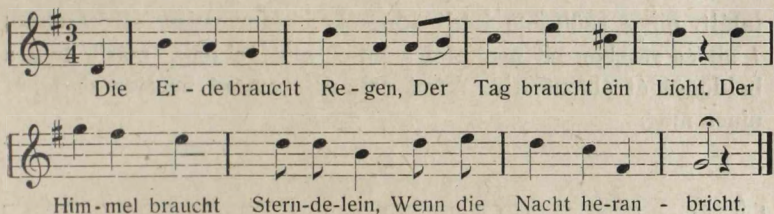
Da wird das kleine Kindlein munter
 Und leise es im Fieber spricht:
 Weißt du Mutterl, was ich träumt hab?
 Ich hab in Himmel einigsehn.
 Da waren so viele, schöne Engerln,
 Zu denen möcht ich gerne gehn.
 Dort brauchen wir kein' Hunger leiden.
 Ich muß dem lieben Herrgott sagen,
 Er soll mir auch zwei Flügel gebn.
 Ich werd' dich dann in Himmel tragen.

2. Es hat ihm Gott die Braut genommen,
 Sie liegt im Friedhof draußen still.
 Doch für seinem treuen Herzen
 War diese Seelenqual zu viel.
 Im ersten Schmerz ward er bewußtlos.
 Der Mutter presst's das Herz zusamm.
 Dann schlägt er müde seine Augen auf
 Und fängt verklärt zu singen an:
 Weißt du Mutterl, was ich träumt hab?
 Ich hab in Himmel einigsehn.
 Mein süßes Annerl tut so traurig
 Alleinig dort umanigsehn.
 Sie hat mich weinend so gebeten:
 Oh laß mich doch nicht ganz allein!
 Dann bhüt dich Gott, mein braves Mutterl!
 Mein Hochzeit wird im Himmel sein.
3. Ein Pärchen schon im Greisenalter,
 Sie sitzen in der Früh beisamm.
 Daß ihn was besonders drückt am Herzen,
 Das merkt sie ihm ganz deutlich an.
 Sie streichelt ihm die weißen Haare:
 Geh' alter Sack, was hast denn heut?
 Da schaut er tief in ihre Augen
 Und traurig klagt er ihr sein Leid:
 Weißt du Mutterl, was ich träumt hab?
 Ich hab uns zwei im Himmel gsehn.
 Ich war so jung, so frisch, so munter
 Und du, wie einst, so wunderschön.
 Was suchen wir auf dieser Welt noch?
 Erlöst möcht ich jetzt gern schon sein!
 Drum komm, du altes braves Mutterl!
 Wir gehn mitsamm in Himmel ein.

Kutschera Alajos (Die schönsten Lieder des deutschen Volkes, 22. Aufl., Mühlheim a Ruhr, S. 26.) közismert és igen kedvelt dala. Könnyű, behizelgő dallama nagy elterjedtséget

biztosított neki. A magyarországi németiség köréből Városlőd-
ről (Weinzierl 215) és Törökbálintról vannak bizonyítékaink
arra, hogy — minden szöveg- és dallam-eltérés nélkül — ismerik.

4.

Die Er - de braucht Re - gen, Der Tag braucht ein Licht. Der
Him - mel braucht Stern - de - lein, Wenn die Nacht he - ran - bricht.

1. Die Erde braucht Regen,
Der Tag braucht ein Licht.
[:Der Himmel braucht Sterndelein,
Wenn die Nacht heranbricht:].
2. Der Baum braucht ein Nästelein (= Ästelein),
Wo der Vogel drauf baut.
[:Der Mensch braucht ein Herzelein,
Daß man kann ihm vertraun:].
3. Ein Jüngling wollt reisen,
Der Abschied fällt ihm schwer,
[:In seiner letzten Stunde
Kam sein Liebchen daher:].
4. Er reicht ihr die Hände
Und weinet so sehr,
[:Sie spricht gleich die Worte:
Wir sehn uns nicht mehr:].
5. Drei Jahr sind verflossen,
Der Jüngling kehrt zurück,
[:Er sucht seine Herzliebste,
Er findet sie nicht:].
6. Er ging hin ins (!) Friedhof,
Laufet hin und laufet her,
[:Er findet seine Herzliebste
So tief in der Erd:].
7. Er kniet sich dann nieder
Und weinet so sehr,
[:Er denkt gleich an die Worte:
Wir sehn uns nicht mehr:].

Újabb keletű dal, szerzője a bécsi I. Kartsch (1847) Hoffmann—Prah! 54. Dallamát Wolfram 351 és Erk—Böhme II. 455 is hozza, de mindkettő eltér a mienktől. Szövegelosztásuk is más, mert náluk 3 nyolcsoros strófát találunk. Ezekből az első megfelel a két első bátaszéki strófának. Második strófájuk más, mint a mienk. Rövid tartalma: annak az ifjúnak, aki ilyen szívet talált, nincs szüksége földi kincsekre. Harmadik strófájukból 1 ab és részben cd megfelel a mi 3. strófánknak, másik fele a boldogságát élvező ifjú. A mi dalunk szomorú befejezése tehát nincs meg.

5.

Drun - ten im Ta - le, wo der Ost - wind weh - te,
 Da ging die Lui - sa zum Blu - men - bee - te.
 Da stand die Blu - me, so weiss, so schön.
 So ei - ne Blu - me hab ich noch nie ge - sehn.

1. Drunten im Tale, wo der Ostwind wehte,
 Da ging die Luisa zum Blumenbeete.
 Da stand die Blume, so weiß, so schön,
 So eine Blume hab ich noch nie gesehn.
2. Am andren Morgen bei grauem Tage,
 Da ging die Luisa 'die Blum' zu schauen,
 Da stand die Blume ganz blätterleer,
 Sie hat geblühet und blüht jetzt nimmermehr.
3. Sie wollt sie pflücken aus Liebeslust,
 Sie wollt sie drücken an ihre Brust.
 Da sprach die Blume: Verschone mich!
 Ich blüh' am Morgen viel schöner noch für dich.
4. Ich hab geliebet und auch gehoffet.
 Die schönsten Stunden, die sind verschwunden.
 Kann nicht mehr lieben, nicht glücklich sein,
 Die schönste Blume, die heißt Vergißnichtmein.

Heeger—Wüst II. 145 három dallamváltozatot közöl: Ezek közül az első (Göcklingenből) megfelel a mienknek. Szövegben csak lényegtelen eltérések vannak. 1 b Da stand, c Wie Schnee. 2. (nálunk 3. str.) a blühe morgen 3. (nálunk 2 str.) a bei Tagesgrauen, d ich hab geliebet und liebe, 4 b sel'gen.

A dalváltozat alapjául G. K. Pfeffel egy költeménye szolgált (1789). Goethe Gefunden c. költeményének elemei is észrevehetők benne. Magyarországon ismerik Kőszegen (Tschida 110), Városlődön (Weinzierl 105) és Dunakömlődön is. Itt eltérő:

In einem Garten . . .
Begöß der Gärtner sein Blumenbeete.

További irodalom Heeger—Wüstnél II. 146.

6.

Ein al - ter Mann der vie - les schon er - fah -
ren, Der hat - te ei - ner stol - zen rei - chen Sohn,

1. Ein alter Mann, der vieles schon erfahren,
Der hatte einen stolzen, reichen Sohn.
Er war betagt und auch sehr hoch in Jahren —
Er kam zu ihm und sprach mit schüchtern Ton:
Ach liebes Kind, rett du mir doch das Leben
Und nehme mich doch nur liebe reich an.
Tu mir nur eine kleine Gabe geben,
Damit ich nur meinen Hunger stillen kann.
2. Da sprach der Sohn zu ihm mit harten Worten:
Entfernt Euch, was wollt denn Ihr von mir,
Mein Name pranget hier an allen Orten
Und Ihr macht mir jetzt die Schande hier.
Soll ich vielleicht Euch meine Schätze geben?
Ei da wär ich wirklich gar nicht klug!
Drückt Euch die Not, so nehmet Euch das Leben.
Was liegt Euch dran, Ihr seid schon alt genug.
3. Einst ging der Sohn mit seinem Freund spazieren.
Der Tag war schön, der Himmel rein und klar.
Die Strasse tut die beiden Freunde führen,
Die auch nicht weit von seinem Orte war.

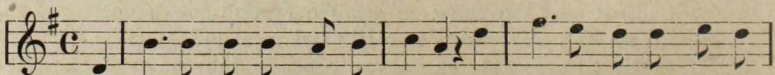
Da sah der Sohn seinen alten Vater stehen
 Gestützt an seinen morschen Bettelstab,
 Wie er nur eine Gabe tut hier flehen
 Und seinen Blick zur Erd' geschlagen hat.

4. Da sprach der Sohn zu seinem Freund mit Freuden:
 Geh du zu meinem alten Vater hin.
 Reich ihm das Geld, es gilt ja für uns beiden,
 Doch sage nicht, daß ich so nahe bin.
 Und hörst du des Alten harte Worte,
 Dann guter Freund, spiel deine Rolle gut.
 Sprech du von mir, stell dich aus fremden Orte
 Und höre, was der Alte sprechen tut!
5. Da sprach der Greis mit wehmutsvollem Tone:
 Ach guter Herr, ich danke Euch recht sehr!
 Doch sprecht nicht so hart von meinem Sohne!
 Und wenn es wirklich in der Tat so wär,
 So kann ich ihm als Vater noch verzeihn.
 Denn Gott vergibt auch jedem Sünder hier,
 Der seine Fehler herzlich tut bereu'n
 Und sich bekehret zur wahren Buße allhier.
6. Da ging der Sohn von Wehmut hingerissen
 Zu seinem alten, kranken Vater hin.

— — — — —
 Warf sich in Staub zu seines Vaters Füßen
 Ach kommt und lebt zufrieden hier auf Erden,
 Seid glücklich hier bei Eurem Sohne dann.
 Was Ihr verlangt, das soll Euch alles werden,
 Vergesst nur, was ich an Euch getan.

Üjabb keletü dal, Schmidt G. 105., Schünemann 221 is hoz
 belöle töredékes részeket (1 a b c d e f g h, 2 a b g h, 3 a b e f,
 4 c d). Hét versszakos formában éneklik Schünemann 400 szerint
 Glatz grófságban, Marienthalban, Rengersdorfban és Wilhelms-
 thalban. — Egy bácsalmási dalosfüzetben teljesebb változata
 található. Második versszakunk után ott az atya ismételt köze-
 ledési kísérlete következik. A 4. strófa után pedig egy másik,
 amelyben elmondatik, hogy a jóbarát tényleg szidta a fiút az
 atya előtt s csak azután következik a mi 5. strófánk.

7.

Ein Schäfersmädchen ging ins Grüne, wollt Blumen pflücken wunder-

schöne, Da dachte sie in ihrem Sinn Wäre ich ein schöne Jäge - rin.
 Hol-la ti - ja, ti - ja ti - ja, ti - ja, hol-la-ra. Hol-la, ti - ja, ti - ja,
 ti - ja, ti - ja, hol-la - ra Da dach - te sie in ih - rem
 Sinn Wä - re ich ei - ne grü - ne Jä - ge - rin

1. Ein Schäfersmädchen ging ins Grüne,
 Wollt Blumen pflücken wunderschöne.
 Da dachte sie in ihrem Sinn:
 Wäre ich eine grüne Jägerin
 [:Hollatija, tija, tija, tija, hollara,
 Hollatija, tija, tija, hollara:].
 Da dachte sie in ihrem Sinn:
 Wäre ich eine grüne Jägerin!
2. Kaum war ja dies aus ihr'n Gedanken,
 Da kam ein Jäger in ihre Flanken.
 Er sprach: Mein Kind, wohin, woher?
 Wo wohnen deine Eltern, wer?
 Hollatija... Er sprach...
3. Sie setzen sich ins Grüne nieder
 Und ruhten ihre matten Glieder.
 Er sprach: Mein Kind, ich liebe dich.
 Kennst du den grünen Jäger nicht?
 Hollatija... Er sprach...
4. Nun kam der liebe Gott vom Himmel
 Und führt sie aus dem Wolkentummel.
 Er führt nun das verliebte Paar
 Hin zu sein Gottestruualtar.
 Hollatija... Er führt...

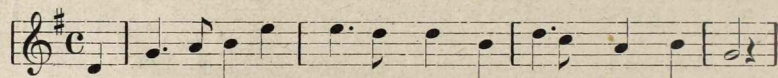
Meisinger 5, Fehrle 55, Wolfram 80, Erk-Böhme I. 432. egy „Es wollt ein Mädchen früh aufstehn“ kezdetű dalt közölnek, amelyben — más dallammal és refrain nélkül — hasonló törté-

net van megénekelve. A leány szedret (Brombeere) megy szedni, találkozik a vadással s a találkozás eredménye: egy kis vadász. Fel is sóhajt a vadász:

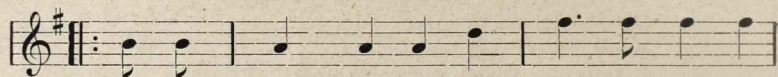
Ei Mädchen, sind das die Brombeeren,
Die du gepflücket hast!

Ennek a dalnak legbővebb változata Tschidánál 71. De itt is hiányzik a viszonyinak legitimálása az oltár előtt. A mienkkel egyező változatot nem sikerült feltalálnom. A jelzett változatok irodalma Wolfram és Erk—Böhme megadott helyein.

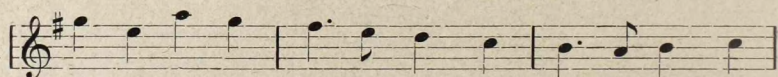
8.

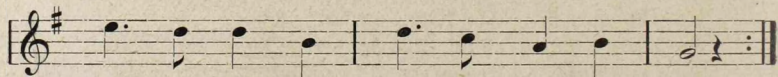
Es ging bei hel-lem Mon-des-schein Ein Jä-ger frisch und froh
Er ging er ging in Wald hi - nein, er ging nach sei - nem Brot

Und das Mäd - chen das ihm lie - ber war, als

al - les auf der Welt, ja Welt, Ging oh - ne Ruh, ging

oh - ne Ruh, Ging, heim - lich 'naus aufs Feld.

1. Es ging bei hellem Mondesschein
Ein Jäger frisch und froh.
Er ging, er ging in Wald hinein,
Er ging nach seinem Brot.
Und das Mädchen, das ihm lieber war,
Als alles auf der Welt, ja Welt,
Ging ohne Ruh, ging ohne Ruh,
Ging heimlich 'naus ins Feld.
2. Von Wald zu Wald, von Busch zu Busch
Ging er (un)bemerkt hervor.
Auf einmal schoß ein Jägersmann
Ein junges Rehlein an.
Das Rehlein sprang bald hin, bald her,

Bald blieb es plötzlich stehn, ja stehn.
Und bis es an die Stelle kommt,
Wo's Jägersmädchen stand.

3. Der Jäger kommt herbeigeeilt,
Bemerkt was in dem Busch.
Er schoß mit mörderischem Blei
Dem Mädchen durch die Brust.
Sie sprach: Herzliebster, was hast getan,
Daß ich in hellem Blut verschwand.
Die dunkle Nacht war schuld daran,
Weil ich jetzt sterben muß.
4. Er nahm sie wohl auf seinen Arm
Und gab ihr einen Kuß.
Sie jammert aber auf seinem Arm,
Weil sie jetzt sterben muß.
Drauf nahm er sein Gewehr zur Hand
Und schoß sich durch die Brust, ja Brust.
Die dunkle Nacht war schuld daran,
Daß er jetzt sterben muß.

Külföldi gyűjteményekben nem találtam meg. Dunakömlődön azonban ismeretes:

Bei einer hellen Mandesnacht
Ging ein Jäger auf die Jagd.

Gondolatmenete ugyanaz, mint nálunk, de az átmenetek már erősen elhomályosultak.

9.

Es ging einmal ein ver - liebttes Paar, In grünen Wald spazie -
ren. Der Jüngling der ihr untreu war. Wollt sie im Wald verfüh - ren.

1. Es ging einmal ein verliebtes Paar
In grünen Wald spazieren.
Der Jüngling, der ihr untreu war,
Wollt sie im Wald verführen.
2. Er nahm sie bei ihr' schneeweißen Hand,
Wollt' sie in Wald hinleiten.
Er sprach: Oh herzallerliebste mein!
Genieße deine Freuden!

3. Was soll ich hier im grünen Wald
Für eine Freude haben.
Mir scheint, es ist die Totengruft,
Wo du mich willst begraben!
4. Der Jüngling, der ihr untreu war,
Gab ihr ein kurzes Ende.
Er zog sein Messer gleich hervor,
Das ihr das Herz zertrennte.
5. Sie sprach: Oh Jesus, steh mir bei
In meiner Angst und Schmerzen.
Verschon dein eignes Fleisch und Blut,
Wie auch mein treues Herzen!
6. Es hilft kein Bitten und kein Flehn!
Im Grabe mußt du liegen,
Bevor die Schand noch größer wird
Und alles bleibt verschwiegen.
7. Er gab ihr noch den zweiten Stich.
Langsam sank sie zur Erden.
Sie sprach: Oh Jesus, steh mir bei
In meiner Angst und Schmerzen!
8. Und als sie nun verschieden war,
Fing an sein Herz zu schlagen,
Vor lauter Angst und Traurigkeit
Kann er sie nicht begraben.
9. Er legt sich leise an sie hin
Und starb an ihrem Herzen.
Er sprach: Oh Jesus, steh mir bei
In meiner Angst und Schmerzen.
10. Es stand wohl an ein volles Jahr,
Eh' man sie hat getroffen.
Da sind die Vöglein weit und breit
Zu ihnen hingeflogen!

Igen kedvelt és majd az egész német nyelvterületen ismeretes dal. Ismerik: Elzászban, Schwabenben, Stájerországban, Karinthiában, Hessen-Nassauban, Lauschwitzban, Csehországban, Sziléziában, a frank és rajnai vidékeken (Marriage, 71), Bukovinában (Kaindl—Wien, 261), a Szepességben (Schmidt G. 106) és Köszege (Tschida 74).

A dala a közismert „Oh Tannenbaum“ egy változata.

Meier, Studien 107. köv. II. rendkívül aprólékos kutatással nyomozza a dal eredetét is. Szerinte történeti eseményt beszél

el: egy Bärtingenben 1702-ben elkövetett gyilkosságot, ámbár ilyen rémes történetek (a leány meggyilkolása, mert a szerelemnek már következményei mutatkoznak) elég gyakoriak. Ha Meier nézete megáll, akkor dalunk már a bevándorlókkal kerülhetett hozzánk. Meier (114. köv. ll.) közel száz változatot tárgyal. A mienk azzal egyezik egészen aprólékosan, amelyet Meier a 118. lapon hoz, csakhogy ott csak 3 év múlva találják meg a szerelmeseket. Tetemeik egészen tiszták és épek voltak, lelkeik pedig Istennél kegyelemre találtak.

A madarak szerepét Meier legendás vonásként magyarázza: Isten küldi őket annak jeléül, hogy a halottak üdvözültek. Ez a változatot Meier egy dresdeni röplapon találta, amely azonban nem megy vissza a 19. sz. első felén túl. (Eltérések a mienktől: 7 d Ich sterb in deinen Händen, 9. sorrendje a mieinkhez viszonyítva c d a b).

„Im Vogtlande weiss man nichts Rechtes mit den Vögeln anzufangen“ — mondja Meier (136). Ez a mi változatunkra is áll. Minden legendás vonás eltűnik már. A Szepességben még valami nyoma megvan:

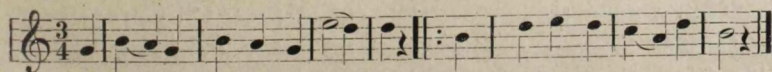
So sind die Vögel weit und breit
Alle zusamm geflogen,
Um hier zu *sehen* diesen Ort,
Was da geschehen wäre.

Még kell még jegyeznünk, hogy Meier 8 soros versszakokat hoz, amelyek eredetibbek a mieinknél.

Köszegen (Tschida 74) nincs meg a dal minden motívuma. A mienkhez ilyen az ottani változat viszonya: Tschida 1. = nálunk 1. str., 2 = nálunk 2 ab, 3 cd, 3 = nálunk 4 cd, 7 cd, 4 = nálunk 10 cd, 8 cd.

További irodalom: Wolfsram 65, Erk—Böhme I. 180.

10.

Es ging ein Todter spa - zie - ren, Das Gasslein wohl auf und ab.

1. Es ging ein Todter spazieren
[:Das Gäßlein wohl auf und ab:]

2. Das Gaßlein, das wollt' ihn verführeñ
[:Zu seiner Herzliebsten hin:].
3. Zu seiner Herzliebsten vors Fenster
[:Steh nur auf und laß mich ein:].
4. Ich steh nicht auf und laß dich nicht ein
[:Du könntest der Rechte nicht sein:].
5. Du schmeckest ja wohl nach Erde
[:Als wenn du ein Todter wärst:].
6. Wie sollt ich nicht schmecken nach Erde?
Das ist schon das achte Jahr,
Daß ich gestorben war.
7. Das Kränzlein, das ist schon gebunden
Mit Veilchen und Rosenmarein
Und jetzt fahren wir in Himmel hinein.

Meisinger 19 majdnem ugyanezen dallammal közöl egy dalt, mely szövegben sem mutat nagyobb eltérést. Nála két-két strófánk van eggyé összevonva. Egészen hiányzik nálunk az ő negyedik versszaka, amelyben a völegény kéri menyasszonyát, hogy ébressze fel szüleit, mert

Der schmale Weg ist schon bereit.

Ezenkívül hiányzik utolsó strófájának első két sora:

Putz dich brav hübsch, brav sauber auf,
Als hättest du das Kränzlein auf.

V. ö. Wundernhorn 73—74. l.-t is.

Böckel, Handbuch 157. utolsó strófája még teljesebbé teszi a balladát:

Es sind zwei Liebchen verschieden,
Verschieden bei der Nacht.
Gott selber war der Priester,
Der sie copulietet hat.

Ö Sziléziából származó népdalnak mondja.

Városlődön (Weinzierl 262) a dalból minden balladaszerűség eltűnt és egyszerű szerelmi dallá lett. Az élő menyasszony jön éjjel völegényéhez és kéri, hogy ébressze fel szüleit, mert:

Die Hochzeit ist schon bereit.

Irodalom: Meisinger i. h., Jungbauer 34.

11.

1. Es spielen drei brave Soldaten,
Sie spielen einander die Karten,
Sie hielten alle drei einen heimlichen Rat,
Wer unter ihnen das beste Mädel hat.
2. Einer unter ihnen,
Der nicht stillschweigen konnte:
Es hat mich gestern spät
Ein Mädel angeredt,
Ich soll bei ihr schlafen
In ihrem Federbett.
3. Das Mäd'l steht draußen an der Wand,
Sie hört ihre eigene Schand.
Ihr Herz, das war so klein,
Ihr Herz, das war so groß.
Sie weinet, daß das Wasser
Die Wangen 'nunterfloß.
4. Es steht die Nacht wohl an Mitte,
Da kommt ein Reiter geritten.
Er reit ganz leise und still,
Klopft an mit seinem Ring:
Schön Schätzlein tust schlafen,
Oder bist du gar nicht drin?
5. Ich schlafe nicht, ich wache,
Ich darf dich nicht 'reinlassen,
Weil du hast gestern spät
Eine falsche Red gered't
Und hast mich armes Mädelein
In Schandę lassen stehn.
6. Da drunten auf grüner Heide,
Dort liegt ein Kühdreck breite
Und da legst du hinein
Dein gekraustes Köpfelein.
Und wenn du morgen früh aufstehest,
Wirst du nicht fedrig sein.

A Wunderhornban (25) a fenti dalnak egy 7 versszakos változatát találjuk, amelynek első stófája nálunk csonka. Dallamát a szöveg diktálója nem tudta. A mi változatunkban hiányzik még egy versszak, a Wunderhornban a hetedik:

Wo soll ich denn hinreiten,
Es regnet und es schneit,
Es geht ein kühler Wind,

Nun schlafen alle Leute
 Und alle Bürgers Kind.
 Mach auf mein süßes Kind!

A záróstrófa itt kevésbé triviális mint nálunk (7 d ein breiter Stein).

Városlödön (Weinzierl 242) még részletesebb változatot ismernek, amennyiben ott még egy didaktikus strófa is hozzájárul:

Da sprachen die Herrn Hausknechte (?):
 Dem Kerl geschieht ganz rechte.
 Hätt er geschwiegen still
 Und's Maul gehalten fein,
 So wär er heute Nacht
 Beim schönsten Mägdelein.

Hausknechte helyett bizonyára Landsknechte olvasandó.

Köszege (Tschida 49) nyolc négysoros versszakban ismerik a dalt, melyekből érdekes a harmadik:

Und wenn es ist geschehen,
 Ich will sie lassen stehn,
 Ich fahr ins fremde Land, tief ins Ungarn hinein.
 Und laß mein feines Mädchen in ihrer Schande allein.

A nagyszájú dicsekvéssel szemben jellemző azután a katona gyáva mentegetőzése:

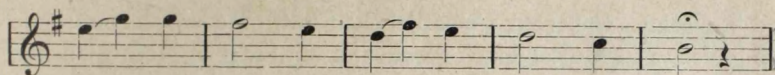
7. Ich war gestern abends betrunken,
 Da redete ich nach Gedanken (!)

Erk—Böhme 162 két változatot hoz. Ő már egy 1530-ból való nürnbergi Fliegendes Blatt-on is megtalálta: Zwey neue lieder, das erste „Gut Reyter bei dem weyne sass“... Ezek szerint a mi dalunk is az ősréteghez tartozik.

Irodalom: Erk—Böhme i. h.

12.

Es war ein - mal ein bav - er Hu - sar, Der liebt' ein
 Mäd - chen ein gan - zes Jahr. Ein gan - zes Jahr und noch viel

mehr, Die Lie - be nahm kein En - de mehr

1. Es war einmal ein braver Husar,
Der liebte ein Mädchen ein ganzes Jahr,
Ein ganzes Jahr und noch viel mehr,
Die Liebe nahm kein Ende mehr!
2. Und als ich in die Fremde kam,
Da wurde mir mein Liebchen krank,
So krank, so krank, bis in den Tod,
Drei Tag, drei Nacht spricht sie kein Wort.
3. Und als ich diese Botschaft hört,
Da setzte ich mich auf mein Pferd.
Ich nahm mein Rock und meinen Hut
Und reiste nach mein Liebchen zu.
4. Und als er vor die Haustür kam,
Da fing er schon zu weinen an.
Wein nicht, wein nicht du braver Husar,
Es gibt noch Mädchen vieltausend ja.
5. [:Es gibt ja Mädchen viel tausend ja,
Aber solche nicht, wie sie mir war:].
6. Vier weiße Weiber muß ich kriegen,
Die mir mein Liebchen schneeweiß anziehen,
Sechs schwarze Männer muß ich haben,
Die mir mein Mädchen zu Grabe tragen.
7. Das Grab muß ausgemauert sein
Mit Silber, Gold und Edelstein.
Auf dem Stein steht noch ein Stein,
Die Inschrift drauf: Du gehörst nimmer mein!

Igen kedvelt, de nem nagyon régi dal (Erk—Böhme I. 335). Megtalálható Heeger—Wüstnél (78) két változatban, Erk—Böhmenél (I. 329) nyolc változatban. Schönemann 206 három töredékes változatot hoz, amelyek 1. és 2. stófája nagyjában egyezik a mieinkkel. Wolframnál (54) kilenc versszak van, különösen a szerelmesek dialogusai szélesek. A leghosszabb változat a Wunderhornban található 12 stófával.

A mi variánsunkhoz legközelebb áll Marriageé (38). Az első 2 és fél stófa ugyanaz, mint nálunk, csak ott a huszár nem beszél első személyben. A többi stófák eltérései: 3 b Dass sein Herzliebchen am Sterben lag, c Verliess er all sein Hab und Gut,

d Zu sehn, was sein Feinstliebchen tut. 4 a ins Kämmerlein
b gleich, c Ei Mutter mach geschwind ein Licht, d Mein Liebchen
stirbt, man sieht es nicht, 5 a Nun gute Nacht, mein junger Husar.
b Dich hab ich geliebt ein ganzes Jahr. c és d mint 1 c d.

Marriage 6 strófája:

Jetzt hab ich getragen ein rotes Kleid,
Jetzt muß ich tragen ein schwarzes Kleid.
Ein schwarzes Kleid, ein' schwarzen Hut,
Da kann man sehen, was Liebe tut.

Ehhez hasonló strófák vannak a Schöne Bernauerin c. dal-
ban is. Sahr I. 33.

Marriage szerint a dal a Rajnától keleti Poroszorszáig min-
denütt ismeretes, ahol németül dalolnak.

Magyar földön Városlődön (Weinzierl 199), a Szepességben
(Schmidt G. 40) és a Fertő környékén is ismerik (Marriage i. h.)
Egy változatban sem található a mi utolsó versszakunk, amely
újabb hozzáköltésnek látszik. Mivel a dal nem nagyon régi és
a Wunderhornon túl nem mutatható ki (Schmidt G. 40), hozzánk
is csak később kerülhetett katonák vagy vándorlegények révén.
Utóbbi felfogás mellett szól, hogy bot és kalap a legény kellékei,
előbbi mellett, hogy következetesen huszárról van szó. Mindkettő
— huszár + bot és kalap — egy dalban mindenesetre különösen
hat a hallgatóra és mutatja, hogy a nép milyen naiv elmélye-
déssel tud dalolni anélkül, hogy ilyenfajta diszharmóniára
ügyelne.

Irodalom: Erk—Böhme és Heeger—Wüst i. h.

15.

Es war ein - mal ein fei - ner Hut - mach - ers - ge - sell. Der
mach - te fei - ne Hü - te, Der mach - te dem jun - gen Mark -
gra - fen sein' Weib, Ein fei - nen Som - mer - hut.

1. Es war einmal ein feiner Hutmachersgesell,
Der machte feine Hüte,
Der machte dem jungen Markgrafen sein' Weib
Ein feinen Sommerhut.
2. Und als der Hut schon fertig war,
Da trug er ihn nachhaus.
Beisammen wollten sie schlafen,
Bis gezahlet der Hut war aus.
3. Und als sie schon beisammen waren,
Sie glaubten, sie sind allein,
Da führte ja der Teufel das Kuchelmensch her,
Zum Schlüsselloch schaut sie herein.
4. Oh Herr, oh Herr, oh gnädiger Herr!
Ein Wunder von Ihnere Frau!
Da liegt ja der feine Hutmachergesell
Bei ihrer schneeweißen Frau.
5. Liegt er bei meinem Weibelein,
Gehänget muß er werden.
Ein Galgen will ich ihm bauen
Von Morgen- (Marmor-) und Edelstein.
6. Und als der Galgen fertig war,
Da mußte der Hutmacher 'raus,
Da rief schon dem jungen Markgrafen sein Weib:
Laßt mir den Hutmacher heraus.
7. Der Hutmacher und der muß reisen
Über die grüneste Heid!
Da begegnet er dem jungen Markgrafen sein Weib
Mit ihrem schneeweißen Kleid.
8. Was zog sie 'raus aus ihrer Tasche?
Ein Handvoll pures Gold.
Nimm hin du feiner Hutmachersgesell,
Kauf dir drum Wein und Brot.
9. Wenn dir der Wein zu sauer ist,
Kauf dir ein edles Bier.
Und wenn du dein Geld verzehret hast,
Komm wieder und schlafe bei mir.

Ennek a románcnak főhőse az örgrófnő mellett majd ács-legény, majd kovácslegény vagy kömíveslegény stb. Ennek megfelelően persze a ház körül való foglalataskodása is változik. A kalaposlegénnyel mindenesetre ritkább és kuriózusabb fajtájúak közé tartozik. Azonban mindenütt ép bõrrel menekül a csávából, de különbözõ okokból. Nálunk kifejezetten a grófné

menti meg. A Wunderhornban (450) az örgróf engedi futni azzal a megokolással, hogy

Ist keiner doch unter uns allen hier,
Der dies nicht hätte getan.

Hasonló jólelkűséget tanusít Wolframnál (91), ahol az örgrófné felindult férjét így csillapítja le:

Da hat auch der junge Zimmergesell
So Schlimmes nicht getan.

Baróti változatában (29) a császártól kap pardont.

Magyarországon ezenfelül még Városlődön (Weinzierl 470) és egy dunakömlödi énekes füzetben leltem meg.

A mesterlegény helyett eredetileg valószínűleg íródiák állott (Erk—Böhme I. 448), aminthogy van egy változat, amelyben egy deák elhódítja az örgróf leányát (Uhländ I. 151). Viszont az is lehetséges — ha már történeti háttér akarunk a dalnak adni — hogy a bűnös asszony nem is volt grófnő, csak a kapaszkodni szerető népfantázia tette azzá (V. ö. Böckel, Handbuch 174).

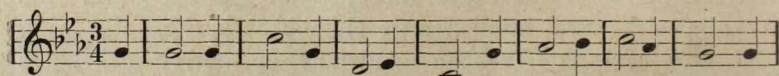
Itt említendő meg, hogy a románcban előforduló kérdés-felelet:

Was zog sie aus ihrer Tasche?
Ein Handvoll pures Gold —

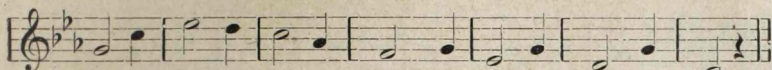
általában gyakori a népdalban és a dalosnak jó eszközzel szolgált a hallgatóság figyelmének felkeltésére. V. ö. Meier, Volkskunde (Seemann) 278.

Heeger—Wüst 115 szerint a románc legrégebb nyoma az Ambraser Liederbuchban van (1582). Erk—Böhme I. 448. szerint is legalább 4 évszázad óta ismeretes. Ezért ezt is ősrétegünkbe soroljuk. Goethe 1771-ben feljegyezte Elsassból. (Erk—Böhme i. h.) Irodalom: Wolfram 91. és Erk—Böhme (i. h.)

14.

Es weht ein Sturm zur Abend - zeit, Als hätt' er einen Flug. Es

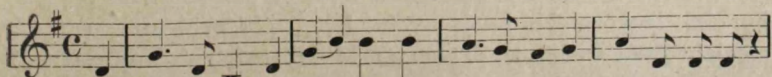
kla-get laut ein ar-mes Weib, Das ei-nen Säug-ling trug.

1. Es weht ein Sturm zur Abendzeit,
Als hätt er einen Flug.
Es klaget laut ein armes Weib,
Die einen Säugling trug.
2. In Pracht stand einst ihr Vaterhaus,
Da kam ein Jüngling 'rein.
Er führet mich in die Welt hinein
Und ließ mich dort allein.
3. Und was die Welt nur Schönes hat,
Genoß mein armes Herz,
Den Falschen hab ich treu geliebt,
Er liebt' mich bloß aus Scherz.
4. Sie stand am See mit ihrem Schmerz
Verschwiegen wie das Grab.
Sie drückt ihr Kindlein an ihr Herz
Und stürztet sich hinab.
5. Drum Mädchen nehmt euch wohl in Acht
Vor jeder falschen Lieb,
Daß sie euch nie zum G'lächter macht
Und euer Herz betrübt.

Ezt a dalt csak egy dunakömlödi dalosfüzetben találtam meg. A két változat között levő lényegtelen eltérések arra engednek következtetni, hogy közös forrásra (katonaság?, Fliegendes Blatt?, Bänkelsänger?) mennek vissza. Az eltérések: 1. a braust, b trägt Fluch, 2 a Glanz vor meinem, b war mein, 3 a gabt, d zum Schmerz. 4 a bei Zähren, c den Säugling, 5 b Männer, c Geschlechter. Azonkívül Dunakömlödön a 3. versszak után még ezt éneklik:

Sie tat den schweren Tränenblick
Empor zum Himmelszelt:
Oh Schöpfer mein! Dein Kind zurück
Oh nimm es von der Welt!

15.

Es wel-ken al-le Blät-ter, Sie fal-len al-le ab, fal-len ab

Und mein Schatz hat mich ver - las-sen Und mein Schatz hat mich ver-
 las - sen Und das Krän - ket mich so sehr, sehr.

1. Es welken alle Blätter,
 Sie fallen alle ab, fallen ab
 [:Und mein Schatz hat mich verlassen:]
 Und das kränket mich so sehr.
2. Ins Kloster wollt'sie gehen,
 Eine Nonne wollt'sie werdn, wollt'sie werdn
 [:Und ich muß die Welt umreisen:],
 Bis ich wieder zurückkomm.
3. Sie stand wohl unter der Türe,
 Schneeweiß war sie gekleid't, war sie gekleid't
 [:Und ihr' Haare waren kurz geschnitten:],
 Zur Nonne war sie bereit.
4. Was trug sie unter ihrer Schürze?
 Zwei Flaschen roten Wein, roten Wein.
 [:Komm doch her Herzallerliebster:]
 Und das soll dein Abschied sein.

Sahr. I. 130 a mienkkel majdnem teljesen egyező dallam-
 mal közli a dalt. Szerinte mint katonai masirozó nóta nagyon el
 van terjedve. Együttal a népdal életerejére és továbbképezhető-
 ségére is szép példa, mert 130 éves időközből nem kevesebb,
 mint 150 szövegvariánst és 10 dallamot lehet kimutatni. Ennek
 megfelelően az egész német nyelvterületen ismerik is.

Legrégibb alakja azonban még ennél is idősebb, mert
 Schmelzl egy 1540-ből való töredékére megy vissza. Erk—Böfime
 I. 313 is igen sok változatot közöl. Legteljesebb alakját a köszegi
 dalok közt találtam 12 strófával. Tschida 61. Közli azonfelül
 Becker 197 is.

Szövegben Saahr és Heeger—Würst I. 76 változata állanak
 hozzánk legközelebb. Ezek szerint lehet tehát kiegészíteni a mi
 meglehetősen kurtított dalunkat. Mindkét jelzett változat hét
 versszakú. Második versszakunk után Sahrnál ez áll:

3. Ins Kloster angekommen
Ganz leise klopft er an:
Gebt heraus die jüngste Nonne,
Die zuletzt ins Kloster kam.
4. Es ist ja keine hereingekommen
Und es geht auch keine heraus.
Denn was drinnen ist, muß drinnen bleiben
In dem schönen Klosterhaus.

Az utolsó két strófa Heeger—Wüstnél így hangzik:

6. Was trägt sie an dem Finger?
Ein goldenes Ringelein:
So nimm hin Allerliebster,
Das soll der Abschied sein.
7. Was trägt sie unter der Schürze?
Eine Flasche mit rotem Wein:
So nimm hin Allerliebster,
Das soll das Letzte sein.

A mi utolsó strófánk tehát kontamináció 7 a b és 6 c d-ből.
V. ö. itt is a figyelemfelkeltő kérdés-feleletet.

Ezt a dalt is bevándorlók hozhatták magukkal.

16.

Ich liebte einst ein Mäd - chen, wie's jeder Jüngling tut Sie
a - ber zu fer - füh ren. Da - zu hatt' ich kein Mut. Ich
schnitt von ihrem Haup - te ein blondge - loktes Ha - ar. Und
trugs an mei - nem Bu - sen Ein run - des, vol - les Jahr.

1. Ich liebte einst ein Mädchen,
Wie's jeder Jüngling tut,
Sie aber zu verführen,
Dazu hatt ich kein' Mut.
Ich schnitt von ihrem Haupte
Ein blondgelocktes Haar
Und trug's an meinem Busen
Ein rundes volles Jahr.
2. Ich ward von ihr gerissen
Zwei Jahr fürs Vaterland.
Sie sprach mir unter Küssen
Die Treu' zum Ehestand.
Nun kehrte ich auf Urlaub
Zu ihr ins Elternhaus,
Sie aber stellt sich blöde
Und eilt zur Tür hinaus.
3. Es hat mich sehr gekränkert,
Ich faßt mir den Entschluß:
Ihr Leben muß sie lassen,
Es kost' ja nur ein' Schuß.
Wir trafen uns zusammen
Wohl auf dem Wilhelmsplatz.
Es schlug die zwölfte Stunde
Und sie war leichenblaß.
4. Ich legte an mit Bangen,
Doch zittern tat ich nicht.
Ich schoß ihr in die Wangen,
Blutrot ward ihr Gesicht.
Ich zog aus meiner Seite
Ein Messer spitz und scharf
Und stach's ihr in den Busen
Bis an den hölzernen Schaft.
5. Da ward ich arretieret
Noch in derselben Nacht,
Nach Köln am Rhein geführt
Und ins Arrest gebracht.
Dort legt' man mich in Ketten
An einem eisernen Pfahl,
Daran soll ich bekennen
Die schandhafte Tat.
6. Und als ich es bekannte
Noch in derselben Nacht,
Da wurd' ich abgeführt,
Nach Wesel hingbracht.

Nun sitz ich hier im Zuchthaus,
 Verdien mein täglich Brot.
 O wär ich treu geblieben,
 So wär ich jetzt nicht tot.

7. Oh hätte mich mein Vater
 An einen Baum gehängt,
 Oder an ein' Steine
 In stiefe Meer gesenkt.
 Oh hätt ich dieses Mädchen
 Im Leben nie gesehn,
 So könnte ich hienieden
 Auf dieser Welt bestehn.

Marriage 73 igen hasonló dallamot közöl. Első strófája abban tér el szövegben a mienktől, hogy ott a leány csábítja a legényt. A legényt azután Rastattba kísérik és ott statárialiter agyonlövik. Saját szakaszának katonái hajtják végre az ítéletet. Alig hat perc és már vérében fetreng. Mindezt maga meséli el — első személyben! Más változatban, szintén Marriage-nál, életfogytiglan ítélik el Wilhelmshöhén.

Meisingernél 39 és Marriage-nál a leány kebelébe lő, nálunk az arcába. A rákövetkező késszúrásokról ők nem tudnak. Meisingernél nincs is más büntetése, minthogy egy vascölöphöz kötik.

Legjobban a kőszegi változat (Tschida 105) közelíti meg szövegben a mi dalunkat, csak a sorrend más. Kőszeg 1. str. nálunk 1 a b c d, 2. str. = nálunk 2 a b c d, 3. str. = 1 e f g h, 4. str. = nálunk 2 e f g h, 5. str. = nálunk 3 a b c d, 6. str. = nálunk 3 e f g h.

Törökbálinton két és fél 8 soros strófa ismeretes. Megfelelései a mienkkel: 1. str. = nálunk 1 a b c d, 2. str. = nálunk 3 e f g h, 4. a c, ennek a strófának utolsó két sora Törökbálinton:

Sie wollte noch etwas reden
 Und hat mehr keine Lust.

A törökbálinti 3. strófa meglevő fele:

Ach Gott, ach Gott mein Vater!
 Mein Liebchen ist schon tot.
 Ich hab sie selbst erschossen,
 Ihr Blut war rosenrot.

Marriage szerint (i. h.) elterjedése a következő: Mosel, Saarvidék, Magdeburg, Nyugatporoszország, Württemberg. Hozzánk valószínűen a Németországban dolgozó kőművesek révén került.

17.

In dem Klos-ter, wo führ Ar-men, Dar-ge-bracht zur letz-ten
Stund, Betet für die armen Kranken und für ihren Seelen-stand.

1. In dem Kloster, wo für Armen
Dargebracht zur letzten Stund,
Betet für die armen Kranken
Und für ihren Seelenstand.
2. Leise klopft wer an der Türe,
Tritt herein ein Mütterlein:
Oh mein Sohn liegt hier verwundet
Und ich möcht seine Pflegerin sein.
3. Arme Mutter, sprach die Nonne,
Euer Sohn, der lebt nicht mehr.
Grade jetzt ist er verschieden,
Denn sein Leiden war zu schwer.
4. Hin zum Bette stürzt die Mutter,
Riß das Leichentuch herab.
Mit einem Schrei sank sie zu Boden
Und man grub für zwei ein Grab.
5. Auf dem Grabstein steht's geschrieben
Mit goldenen Buchstaben:
Hans von Ulrich ist gestorben
Samt sein' treuen Mütterlein.

Tipikus példa arra, hogy mennyire nem zavarja az egyszerű lelket a dalolásban a szövegnek az értelmetlenségig menő eltorzulása sem.

Eredeti szöveggént az első versszak helyébe talán Schmidt G. 42. második strófája helyezhető.

In dem Kloster an einer Zelle
 Geht eine Nonne auf und ab,
 Sie betet für den armen Krieger
 Und für seine Seeligkeit.

Különben a Schmidtől közölt első variáns Izsákfalváról a mi változatunkkal és dallamunkkal lényegében egyezik. J. Meier (Kunstlieder im Volksmunde 453. l. — idézve Schmidt G.-nél) ismeretlen szerző „müdal“-ának tartja.

Meisinger 38 dallama is nagyon hasonló a mienkhez. Itt az első strófa:

Leise tönt die Klosterglocke,
 Die Natur senkt sich zur Ruh',
 Vöglein singen schöne Lieder,
 Sonne sank dem Westen zu.

Különben csak 3 versszakot közöl. A Szepességben a hős neve Franz von Eisdorf.

18.

The image shows two staves of musical notation in 3/4 time. The first staff begins with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody consists of eighth and quarter notes. The second staff continues the melody with similar note values. Below the staves, the lyrics are written in German.

In des Gartens grünen Laubè, Sassen beide Hand in Hand, Ritter
 Rich - ard und die I - da, In der Lie - be fest ver - wandt.

1. In des Gartens grüner Laube
 Saßen beide Hand in Hand,
 Ritter Richard und die Ida
 In der Liebe fest verwandt.
2. Ritter Richard sprach zu Ida:
 Mädchen, laß das Weinen sein.
 Eh die Rosen wieder blühen,
 Werden wir beisammen sein.
3. Und er zog im Mondeschimmer
 In sein teures Vaterland
 Und er dachte an die Ida,
 Wenn der Mond am Himmel stand.

4. Und was sah er aus der Ferne?
Einen Grabeshügel stehn.
Auf dem Marmor steht's geschrieben:
Ida wirst du nimmer sehn.
5. Oh mein Gott und du mein Alles!
Raubst du mir nur das zum Lohn.
Ich Geliebter bin hergekommen
Und finde sie im Grabe schon.
6. Und er zog ins Kloster nieder,
Legte Schwert und Lanze ab.
In des Gartens dunkler Laube
Saß er weinend an ihrem Grab.

Majdnem minden gyűjteményben megtalálható. V. ö. pl. Erk—Böhme I. 408. és Hoffmann—Prah 154, ahol bőséges irodalom is található. A lovag és a hölgy neve vidékenként változó.

Marriage 52 a mi második versszakunk után egy betoldást hoz, amelyben Ida kifejezi azon félelmét, hogy szerelmese nem fogja életben találni. Ezzel szemben nála hiányzik a mi ötödik versszakunk: a kolostorba vonulás motivációja.

A mi 3 b alatti sorunk világos Marriage szövege szerint:

Fürs Vaterland zieht er in den Krieg. 6 b Marriage-nál Lanze helyett a logikusabb Panzer. Végén még a lovag halálát is elmondja.

Meisinger 22 két változata Marriage szerint.

Magyar területen ismeretes (Tschida 88), itt a dallam is hasonló a mienkhez, Csében (Bleyer 175), de itt hét versszak van. Ebből hat kisebb eltérésekkel olyan, mint nálunk. A nálunk hiányzó, ott negyedik versszak:

Und ein Jahr war kaum verflossen,
Als die junge Knospe brach,
Ritter Ewald schlich zum Garten,
Wo er einstens mit ihr sprach.

Németországi elterjedtsége Marriage (i. h.) szerint: Allgäu, Lindau, Tirol, Bamberg, Spessart, Hessen, Nassau, Rajnavidék, Thüringia, Bremen, Magdeburg, Mecklenburg, nyugati Poroszország, Braunschweig, Csehország, Fichtelgebirge, Bregenz.

Erk—Böhme I. 409. szerint a dalt már 1810-ben énekelték és így visszamehet a 18. századba. Ennélfogva lehet, hogy hozánk is már a bevándorlók hozták.

19.

Ma - ri-a sass weinend im Garten, Im Grase lag schummernd ihr
 Kind Durch ihre schwarzbraunen Locken. Bliess leise der Abend-
 wind, Sie sass so still so wiened so einsam und al - le - in, So
 un - schulds - voll so, se - lig Und Wel - len schlug der Teich.

1. Maria saß weinend im Garten,
 Im Grase lag schlummernd ihr Kind,
 Durch ihre schwarzbraunen Locken
 Bließ leise der Abendwind.
 Sie saß so still, so weinend,
 So einsam und allein,
 So unschuldsvoll, so selig
 Und Wellen schlug der Teich.
2. Ein Adler zog über die Berge,
 Er wimmelt (!) so stolz umher.
 Und von Marias Wangen
 Eine heiße Träne rinnt,
 Im Arm hat sie empfangen
 Ihr schlummerndes, holdes Kind.
3. Dein Vater lebt ehrlich in der Freude! —
 Die Bäume erzittern im Sturm —
 Er kennt nicht meinen Kummer
 Du armer, verlassener Wurm.
 Ach ein! Wir wollen uns stürzen
 Hinab in die Tiefe der (!) See.
 Vorüber ist Kummer und Leiden,
 Vorüber ist Angst und Weh.
4. Das Kindlein eröffnet die Augen,
 Blickt die Mutter an und lacht.
 Die Mutter drückt's vor Freude
 An ihre Brust und sagt:

Nein, nein! Wir wollen uns leben,
 Nein Kindlein, du und ich.
 Dein Vater sei's vergeben.
 Wie glücklich machst du mich!

A román szerzője J. Chr. Freiherr von Zedlitz 1831. (Gedichte 1832. — V. ö. Hoffmann—Prah 179). Dallama a Lahrer Komersbuch szerint — Marriage 130. Ugyanaz a szöveg van Meisingernél is 77.

Heeger—Wüst II. 143. még egy kiengesztelő ötödik strófát is közöl.

So saß Mariechen am Strande
 So manche lange Nacht,
 Bis das aus fremden Lande
 Ein Schiffer die Botschaft bracht:
 Das Kind in deinem Schoße
 Hat keinen Vater mehr.
 Er ruht als braver Matrose
 Im weiten, breiten Meer.

A mi változatunk 2 b elhomályosult kifejezése: wimmelt — nála: die Möve zieht.

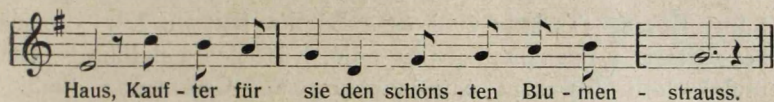
Az itt talált utolsó strófát ismerik Csében is (Bleyer 189). Itt megvan a 2 c—f gondolatismétlése is:

Und über Marias Wangen
 Da rollten die Tränen schwer,
 Schwer von Marias Wangen
 Die heiße Träne rinnt.

Ismerik még Köszegeen két változatban (Tschida 142) és Városlődön is (Weinzierl 378).

20.

Müd ging einst ein Wan - de - rer zu - rück In die
 Heimat im sein Liebes - glük. Doch be - vor er kam vor Liebchens

1. Müd ging einst ein Wanderer zurück
In die Heimat, in sein Liebesglück.
Doch bevor er kam vor Liebchens Haus.
Kauft er für sie den schönsten Blumenstrauß.
2. Die Gärtnersfrau, die war so schön, so bleich,
Sie ging mit ihm in ihren Garten gleich.
Doch bei jeder Rose, die sie bricht,
Entrinnen die Tränen ihrem Angesicht.
3. Was weinst du, oh schöne Gärtnersfrau?
Weinst du um die Veilchen dunkelblau?
Oder um die Rosen, die dein Finger bricht? —
Ach nein! ach nein! Um die Blumen wein ich nicht!
4. Ich weine nur um den Geliebten mein,
Der ist gezogen in die Welt hinein,
Dem ich ewige Treu' geschworen hab,
Die ich als Gärtnersfrau gebrochen hab.
5. Warum hast du mir, Teure, nicht geglaubt
Und deine Liebe nur in Sand gebaut?
Warum fiel nicht auf den Ring dein Blick
Und dachtest an unsere Liebe nicht zurück?
6. Den Blumenstrauß in meiner rechten Hand,
Da will ich wandern durch das ganze Land,
Da will ich wandern, bis mein Herz mir bricht.
Leb wohl, leb wohl, mein Lieb, vergiß mein nicht!

Szerzője Lebrecht Drewes (Schmidt G. 107). Rövid időn belül terjedt el a legszelesebb körökben s példa arra, hogy műdalból hogyan lehet igazi népdal, ha a nép gondolatvilágának megfelel. Keletkezési ideje: 1836 (Schünemann 401).

Külföldi gyűjteményekben megvan Marriagenál 55 (csak négy strófa. Azért sír a leány, mert kedvese elhagyta — nem a hűség megszegése miatt. Egy másik változat mint nálunk), Meisingernél 26 hasonló dallammal, Heeger—Wüstnél II. 6, Wolframnál 105, Wienernél (Handwerkerlied) 140, Schünemannnál 228 (három erősen eltorzult strófával).

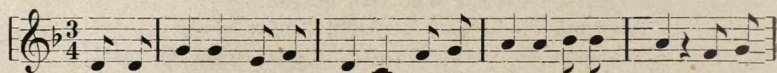
Magyarországon is széltében ismeretes. Ismeri a Szepesség (Schmidt G. 107), Városlőd (Weinzierl 129), Törökbálint, Vértes-

tolna, Kőszeg (Tschida 102) és a Bácska (Bleyer 73). Utolsó két változat a mienkhez igen hasonló, Kőszegen a dallam is. Itt utolsó előtti strófacént egy betoldás van. Csében az ötödik versszak:

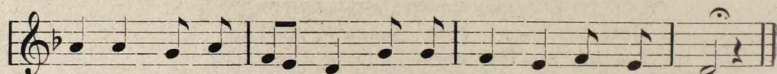
Verflucht, verflucht war ich von dir geliebt.
 Tag und Nacht bist du um mich bemüht.
 Aber scheiden kann ich nicht von dir,
 Selbst im Grabe leid ich noch für dich —

máshol nem fordul elő.

21.

Oh wie dunkel sind die Mauern, Oh wie ist das Eisen schwer. Könnte

es noch lan - ge dan - ern, Fän - de ich kein Ret - tung mehr.

1. Oh wie dunkel sind die Mauern,
 Oh wie ist das Eisen schwer.
 Könnte es noch lange dauern,
 Fände ich kein' Rettung mehr.
2. Oh wie ruhig auf der Gasse (!)
 Ein jedes Vöglein sitzt und ruht.
 Nur ich armer sitz und weine,
 Bring mein Leben im Kummer zu.
3. Hätt ich Tinte, hätt ich Feder,
 Hätt ich Schreibzeug und Papier,
 Tät ich dir die Zeit abschreiben,
 Die ich zugebracht bei dir.
4. Meine Zunge sei die Feder,
 Meine Wange das Papier,
 Meine Träne sei die Tinte.
 Schönster Schatz, jetzt schreib ich dir.
5. Ist das nicht die Friedhofstraße,
 Ist das nicht das Friedhofstor,
 Ist das nicht das Neugebäude,
 Wo man mich verurteilt hat.

6. Mit mein' G'wehr und mit mein' Säbel,
 Mit mein Alles, was ich hab,
 Trug man mich hinaus ins Friedhof
 Und legt man mich ins kühle Grab.

Meier, Studien nem kevesebb mint 153 változatot vizsgált végig ebből a dalból. A nagyszámú „Gefangenelieder“ közé sorolja (18), melynek legkorábbi alapja egy sváb „Waisenlied“ (21 köv.). Néha teljesen eltűnik a változatból annak a tudata, hogy eredetileg fogoly nőről van szó, a börtönrácsból a temető kapujának rácsa lesz (21. jegyzet 1). A Netzeгаuból közöl egy változatot (u. ott), amely — a negyedik, tőlünk teljesen különböző strófa leszámításával — nagyon megközelíti a mi változatunkat, de ez is csak szerelmi dal. Megfelelésük a következők:

1. str. = Meiernél is 1. str. (eltérő = c Warum muß ich so viel trauern, d Ist für mich), 2. str. = Meier 2. str. (eltérés: a In dem Garten dunkler Laube, b Wo die Vöglein alle ruhn) 3. str. = Meier 5. str. (eltérés: b ein Stückhen Schreibpapier, d Was ich), 4. str. = Meier 3. str. (elt.: a Ist denn das, b Wo mein Los geführt hat, c Ist denn das das Grab der Liebe, d Wo sie mich verlassen hat). Meiernél hiányzik a mi negyedik és hatodik strófánk, mely utóbbival válik a dal tulajdonképpen fogoly-dallá. Azon változatok közé sorolandó tehát, amelyeket Meier „Entfernter stehende Formen“ címen sorol fel (83. l. 28. sz.).

Marriage 156. és Meisinger 51. egyező változataiból csak az ötödik versszak felel meg a mienknek. Itt is csak szomorú búcsúdal.

Városlödön a leány önti dalba keserűségét (Weinzierl 189). Megfelelései 1. str. szerelmese elhagyta, 2. str. nálunk is 2. str., 4. str. = nálunk 3. str. (de a Neugebäudéről nem tud), 7. str. egy vándorstrófa a Blaue Augen c. szerelmi dalból (l. alább). — Egy dunakömlödi dalban első strófánk fordul elő mint harmadik versszak.

Kifejezetten fogoly-dalként ismerik Bukovinában (Kaindl — Berlin 268) 12 strófában. Epikai szélességgel meséli el az egész processust az „Adigtur“ (= Auditor) előtt, elítéltetését 6 hónapra heti háromnapos böjttel, sőt még kiszabadulását is.

Mai alakjában a dal Meier 42 szerint nem régiebb a 19. sz. 40-es éveinél. Egyes részei azonban legalább még száz évvel korábban keletkeztek. Ezek már a bevándorlókkal kerülhettek hozzánk.

22.

Sol - dat kehrt aus dem Krieg zu - rück, Hur -
 rah. Zer - ris-sen war er und ja noch viel mehr. Mein
 lie-ber Sol - dat, wo kom-men sie her? Hur-ra - hoh!

1. Soldat kehrt aus dem Krieg zurück. Hurrah.
 Zerrissen war er und ja noch viel mehr.
 Mein lieber Soldat, wo kommen Sie her. Hurraho!
2. Soldat kehrt in das Wirtshaus ein. Hurrah.
 Frau Wirtin, bringt mir ein Glas frisches Bier!
 Soldat, habn's auch ein Geld dafür? Hurraho!
3. Nein, nein! Kein Geld, das hab ich nicht. Hurrah.
 Meinen schwarzbraunen Mantel, den trag ich bei mir,
 Damit bezahl ich mein Glas frisches Bier. Hurraho.
4. Frau Wirtin fängt zu weinen an. Hurrah.
 Frau Wirtin, weinen Sie um das Glas Bier,
 Oder glauben, Sie bekommen kein Geld dafür? Hurraho.
5. Nein, nein! Um das Bier wein ich nicht. Hurrah.
 Ich wein um mein' Mann, der mich und meine Kinder verließ.
 Ich glaube, Ihr seid's ja ganz gewiß. Hurraho.
6. Jetzt reis' ich nach Italien zu. Hurrah.
 Den ältesten Sohn, den nehm ich mit mir,
 Die anderen kannst behalten bei dir. Hurraho!
7. Wie ich weg bin von dir, hast eins g'habt von mir. Hurrah.
 Als ich kommen bin, jetzt hast du schon vier. Hurraho.

A mi kissé hiányos dalunk kiegészíthető Wolfram 95 variánsával. Az első strófa után a kocsmárosné kérdése után a katona felelete is megvan:

2. Ich komme wohl aus dem Kriege her.
 Ich hab gedient dem Kaiser sechs Jahr.
 Das zeigt mein Paß und mein Abschied mir an.
 hurrah, hurrah, hurrah.

Itt megvan továbbá az ok is, amiért az asszony máshoz ment közben férjhez:

6. Frau, wo kommen die Kinderlein her?
Zwei hinterließ ich dir,
Ich hab gesehen, du hast ihrer vier!
7. Ei hab ich nicht ein Briefelein,
Darinnen steht, Ihr seid gestorben,
Da hat mich ein anderer geworben.

Viszont nála hiányzik a mi változatunk második strófájának utolsó sora és az egész harmadik strófa.

Heeger—Wüst I. 142 három változatot közölnek. Dallamban a mienkhez hasonlók.

Ismeretes a dal Kőszegen is (Tschida 81), töredékeiben pedig egész Nyugatmagyarországon.

Irodalom: Wolfram 96. és Heeger—Wüst I. 145.

23.

Von der Wander - schaft ein Bu', Geht sein Dörflein freundlich zu
Und sein ers-ter Weg, der ist. Wo sein Dirndl zu fin-den ist.

1. Von der Wanderschaft ein Bub
Geht sein' Dörflein freundlich zu
Und sein erster Weg, der ist,
Wo sein Dirndl zu finden ist.
2. Er schaut zum Fensterl freundlich 'nauf,
Aber sein Dirndl macht nicht auf,
Er schaut beim Stübeltürl hinein,
Das soll wohl seinem Dirndl sein.
3. Wie er sein Dirndl drinn nicht find't,
Weint der Bub, als wie ein Kind.
Er fragt den Tannenbaum im Wald
Um sein Dirndl ihren Aufenthalt.
4. Sogar die Blümmel bitt' er schön,
Sie sollen helfen suchen gehn,
Sogar die Blümmel gehen mit,
Aber sein Dirndl finden sie nicht!

5. Eines Abends beim Mondesschein,
Da schaut er in den Friedhof 'nein.
Da sieht der Bub beim Mondesglanz
Auf einem Grab einen frischen Kranz.
6. Der Kranz, der war von Rosmarin,
Da steht der Dirn ihr Namen drin
Und jetzt weiß der Bub vor (-für) gewiß,
Wo sein Dirndl zu finden ist.

Szerzője A. v. Klesheim 185 (Hoffmann—Prah! 242). Több változatban igen elterjedt dal egész Délnémetországban.

Magyarországon ismerik Köszege (Tschida 108), de más dallammal és 7 strófával. Az utolsó itt helyi hozzáköltés. Lényegesebb eltérés a szövegben különben nincs. 3 c d-nek megfelel a mi változatunkból 4 a b. De a 4. strófában ezek a sorok még egyszer ismétlődnek s így nála. 4 c d így hangzik:

Und suchens Dirndl überall
Hoch oben am Berg und tief im Tal.

Előfordul Törökbálinton is ezzel a záróstrófával:

Der Bub, der fängt zu graben an,
Er will sein Dirndl wohl wieder habn.
Das Grab war tiefer, als das Meer (!),
Was's einmal geben hat, gibt's halt nimmermehr.

Irodalom: Hoffmann—Prah! 242.

24.

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 3/4 time. The first staff has a treble clef and a 3/4 time signature. The melody consists of quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. Below the staff is the text: "Wann kann man sie schön - er - freu - en." The second staff also has a treble clef. The melody consists of quarter notes: G4, A4, B4, C5, B4, A4, G4. Below the staff is the text: "Ja, ja er - freu - en, Als wenn sich der Sommer an - fängt."

1. Wann kann man sich schöner erfreuen,
Ja, ja erfreuen,
[:Als wenn sich der Sommer anfängt:].
2. Die Rosen, die blühen im Garten,
Ja, ja im Garten.
[:Feinsliebchen steht hinter der Tür:].

3. Du hübsche, du schöne, du feine,
Ja, ja du feine!
[:Vom Herzen gefallest du mir:].
4. Ich brauch dir ja nicht gefallen,
Ja, ja gefallen.
[:Ich hab schon längstens einen Mann:].
5. Einen schönen, einen braven, einen reichen,
Ja, ja reichen.
[:Der mich ernähren kann:].
6. Was zog er aus seiner Tasche,
Ja, ja Tasche
[:Ein Gläschen mit rotem Wein:].
7. Das sollen wir beide trinken,
Ja, ja trinken
[:Dann wollen wir geschieden sein:].
8. Was zog er aus seiner Seite,
Ja, ja Seite.
[:Sein Säbel war scharf gespitzt:].
9. Er stach der Herzliebsten ins Herzchen,
Ja, ja ins Herzchen.
[:Das rote Blut gegen ihn spritzt:],
10. Ihr Jungfrau und junge Gesellen,
Ja, ja Gesellen,
[:Nehmet euch ein Beispiel daraus:].
11. Wenn zwei Burschen ein Mädchen tun lieben,
Ja, ja lieben
[:Tut selbe schon längstens nicht gut:].

Wolfram 65 egy 12 strófás változatot közöl, de minden strófája négysoros. Ebből a mi hiányzó átmeneteink kiegészíthetők. Az első strófa után elbeszéli, hogy a legény a katonasághoz (háborúba = ins Feld) vonul, visszatérése bizonytalan. Mindön visszatér:

Feinsliebchen steht hinter der Tür.

Így lesz a mi kissé homályos második versszakunk érthetővé. Befejező oktató strófája kettős, amelyből a mieink kontrahálva vannak:

11. So geht's, wenn ein Mädchen zwei Knaben lieb hat,
Das tut ja doch nimmer gut.
Wir beide, wir haben's erfahren,
Was falsche Liebe tut.

12. Ihr Jungfern und Jungesellen,
Nehmt euch ein Beispiel am End.
Tut keinem die Ehe versprechen,
Wenn ihr es nicht halten könnt.

Hasonló változatot találunk Heeger—Wüstnél I. 19 (5 szövegvariáns és 3 dallam, a harmadik, mint a mienk), Meisingernél 42. (szövege csak a mi ötödik strófáig bezárólag tart). Kaindl—Berlin 263 csak utal rá, hogy Bukovinában is éneklék.

Magyarországon Városlődön ismerik Wolfram formájában. A mi hatodik és hetedik verszakunk itt nincs meg. Ezek és a nyolcadik és kilencedik különben is vándorstrófák (v. ö. a 15. sz. dal 4. strófáját és a 16. sz. dal 4. strófáját). Tehát több dalból van összeénekelve. Ugyanezt észrevette Erk—Böhme is I. 163, aki szintén több változatot közöl. Kimutatja, hogy Goethe már 1771-ben feljegyezte Elsassban (I. 169). Ezek szerint tehát ez is az ősréteghez tartozhatik.

A dal a Kommersbuchba is belekerült (Reisert 143), bővebb irodalma Jungbauer 15.

3. A tiszta lira dalai.

25.

Blaue Augen, blonde Haare haben mich verliebt gemacht. Der's nicht weiss, der soll's erfahren, Was die erste Liebe macht.

1. Blaue Augen, blonde Haare
Haben mich verliebt gemacht.
Der's nicht weiß, der soll's erfahren,
Was die erste Liebe macht.
2. Die erste Liebe ist die beste,
Die zweite Liebe brennet heiß.
Oh wie glücklich ist der Jüngling,
Der von keiner Liebe weiß.
3. Draußen singen schon die Vöglein
In dem schönen, grünen Wald,
Dort wo zwei Verliebte scheiden,
Abschied nehmen mit Gewalt.

4. Grünes Gras und Laub verwelket,
Aber unsre Liebe nicht.
Lieben und so schnell vergessen,
Heißt ja niemals treu geliebt.

Igen elterjedt dal, de több részből van összeolvasztva. Meisinger 62 hozza első két strófánkat. Eltérései: 1 d Blau hat mich ums Herz gemacht, 2 b nicht so heiß, c Mädchen. — Fehrle 43 első strófánkat egy más énekben közli (Wer das Scheiden hat erfunden, Breisgauból) negyedik helyen. Eltérései: 1 b verrückt, c Und dabei muß ich, d für Kummer. Második strófánk még egy ridlingeni variánsban is előfordul. Eltérései: 2 a kommt vom Herzen, b c d mint Meisingernél. Fehrlenél azonban nem kötötte össze a strófákat semmiféle egységes gondolat.

Heeger—Wüst II. 73 csak 1 a b egyezik a mienkkel.

A 21. számú dalnak városlödi változatában (Oh wie dunkel ...) első strófánk mint befejező fordul elő (Weinzierl 192).

Csében (Bleyer 35) dalunk első két versszaka a Kleine Blümlein, kleine Blätter c. dalba vannak felvéve. Máshol nem talált egyezés 2 b és Csében 4 b között: Die zweite Liebe brennen heiss. Állító formában. A csébi változat első strófája Goethenek Frederike Brion számára írt dalából van véve.

A csébi két vándorstrófa már 1800 előtt nőtt össze Goethe dalával. Ennélfogva jóval előbb keletkezhettek. Hogy ősrétegünkhöz sorolhatók-e, kétséges.

Harmadik és negyedik strófánk ilyen formában sehol sem fordul elő. Vándorstrófák, esetleg helyi hozzáköltések.

26.

Es blüht ein Blümlein, es blüht ein Veil - chen, Es blüht ein
Blümlein Vergiss mein nicht, Drum sag ich's noch einmal, Schön sind die
Ju - gend - jahr, Schön ist die Ju - gend, sie kommt nicht

mehr, Sie kommt, sie kommt nicht mehr, Mir ist mein
Herz so schwer, Schön ist die Ju - gend sie kommt nicht mehr.

1. Es blüht ein Blümlein, es blüht ein Veilchen,
Es blüht ein Blümlein Vergißnichtmein.
Drum sag ich's noch einmal:
Schön sind die Jugendjahn,
Schön ist die Jugend, sie kommt nicht mehr.
Sie kommt, sie kommt nicht mehr.
Mir ist mein Herz so schwer.
Schön ist die Jugend, sie kommt nicht mehr.
2. Ich hab ein Weinstock und der treibt Reben,
Aus dieser Rebe fließt süßer Wein.
Drum sag ich's noch einmal...
3. Ich lieb ein Mädchen schon längere Zeiten,
Ich lieb ein Mädchen zum Zeitvertreib,
Drum sag ich's noch einmal...
4. Mein alter Vater, der wollt's nicht leiden,
Meine alte Mutter viel weniger.
Drum sag ich's noch einmal...

Szintén nagyon kedvelt és épen ezért szinte megszámlálhatatlan változatban keringő dal. A legteljesebb változat ugyanolyan dallammal, mint nálunk a „Schwert u. Lieder“ c. háborús dalkiadványban található (I. Bd. IV. 13, Schlesinger, Berlin 1914).

Hasonló vagy ugyanolyan részek találhatók a dalból a következő gyűjteményekben:

Marriage 163, c variáns (a mienkből 2. és 3. str.), Heeger—Wüst II. 227 („Schön ist die Jugend bei frohen Zeiten“ — a dal leggyakoribb kezdőstrófája), Hoffmann—Prah 214, Greyerz IV. 56, Erk—Böhme II. 367., Wolfram 252. — Magyar földön ismeretes Köszege (Tschida 192) és Városlődön.

Egy bukovinai változat áll legközelebb a mi dalunkhoz (Kaindl—Wien 4). Eltérései: 1 a Rosen-Nelken, g sie ist beim Militär. 2 a Ich bin ... ihr seid, 3 a Ich bin, b ich bin. 4 a Und

der Vater, b Und das Mutterherz fühlt auch den Schmerz.
Ötödik strófája:

Und das Lieben ist mir (? nie) ein groß Verbrechen,
Wenn man nur das Glück dazu hat.

Drum sag ich's noch einmal...

A dal 1797 óta ismeretes, legrégebb része valószínűen a mi
első strófánk. (Erk—Böhm II. 367).

Irodalom ezeken felül még: Jungbauer 208.

27.

Es gibt ja kei - ne Ro - se oh - ne Dor - nen, Und es gibt ja
kei - ne Lie - be oh - ne Sor - gen. Denn wo zwei um ei - ne
Lie - be frein, Dort muss der ei - ne stets be - tro - gen sein.

1. Es gibt ja keine Rose ohne Dornen,
Und es gibt ja keine Liebe ohne Sorgen.
Dort wo zwei um eine Liebe frein,
Dort muß der eine stets betrogen sein.
2. Holder Jüngling zu dir darf ich nicht mehr kommen,
Denn die Leute haben alle falsche Zungen.
Sie abschneiden mir alle meine Ehr'.
Geliebter Jüngling zu dir komm ich nicht mehr.
3. Laß dir deine Ehre niemals abschneiden.
Trage alles mit geduldigem Leiden,
Trage alle Leiden mit Geduld.
An unsrem Unglück sind wir beide schuld.
4. Denn ein Gärtner brauch sich niemals bemühen,
Eine Rose ohne Dornen zu erziehen.
Denn es blühen viel tausend auf einmal
Und falsche Burschen gibt es hier und überall.

Ugyanazon dallammal, de két strófával bővített szöveggel
közli a dalt Marriage 149. Szövegmegfelelések a következők:

1 str. = Marriage 1. str. (eltérései: a Wo zwei Verliebte wollen sein), 2. str. = M. 3. str., 3. str. = M. 4. str. (eltérései: a Meine Ehre, d daran ist nur die Liebe schuld), 4. str. = M. 6. str, de csak távoli hasonlóság:

Selbst der Gärtner . . .
Solches Unkraut wächst allzeit zu frühe,
Ob es gleich sei Reiche oder Arm',
Falsche Herzen kriegt man überall.

Heeger—Wüst II. 12 is hat versszakos változatot közölnék. Megfelelései: Heeger—Wüst 1. str. = Marriage 1. str. = nálunk 1 str., Heeger—Wüst 2. str. = Marriage 2. str. = nálunk nincs, H.—W. 3. = nálunk nincs, H.—W. 4. = M. 3. = nálunk 2., H.—W. 5. = M. 4. = nálunk 3. — Heeger—Wüst 6. strófája:

Trage alles mit geduldigem Herzen,
Denn die Liebe macht uns viel Kummer und Schmerzen
Denn die Lieb, sie ist bald hie, bald dort.
Aber nie an einem bestimmten Ort.

Négy strófás változatot hoz Erk—Böhme II. 470 is. Dal-lama is hasonló.

Elterjedtsége: Schwaben, Hessen, Nassau, Rheingegend, Schlesien, Westpreussen — legtöbb helyen csak néhány strófa (Marriage i. h.)

Irodalom: Erk—Böhme és Heeger—Wüst i. h.

28.

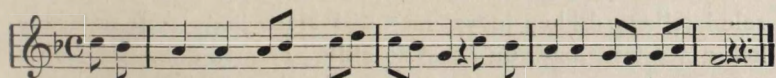
Es schläget die zwölfte Stund. Da bricht mir mein Herz ein Wund Da
bricht mir mein Herz ein Wund. Ach Mädchen du tragest die Schuld.

1. Es schläget die zwölfte Stund,
Da bricht mir mein Herz, ein Wund.
Da bricht mir mein Herz, ein Wund.
Ach Mädchen, du tragest die Schuld.

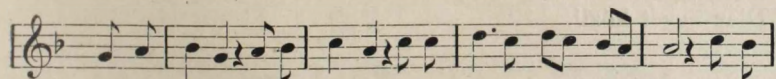
2. Ach Jüngling, ich liebe dich nicht,
Das sag ich dir frei ins Gesicht.
Für mich ist ein anderer geboren,
Den hab ich viel lieber als dich.
3. Die Liebe der Meister geht vor,
Dann kauf ich mir ein Pistol,
Das lad ich mit Pulver und Blei
Und schieße die Liebe entzwei.
4. Der erste Schuß g'höret für dich,
Der zweite gehöret für mich,
Der dritte geht hoch in die Luft
Zum Zeichen, daß ich sterben muß.
5. Ach Jüngling, laß's Schießen nur sein,
Ich hab es nicht besser gemeint.
Ich hab dich nur einmal probiert,
Ob du mich noch innerlich liebst.

Ezt a dalt, amelynek már erösen torzult elemei vannak
(1 b c, 3 a, 5 b — azután a lövések sorrendje is különös) sem
külföldi, sem belföldi gyűjteményben nem találtam meg.

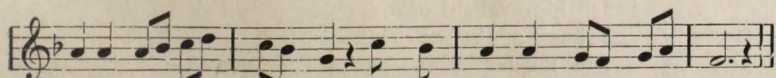
29.

Guter Mond du schwebst so stil - le In den Abend wol - ken hin.
Dubist hei - ter und ich füh - le Dass ich ohne Freu - den bin.

Traurig folgen meine Blicke, deiner heitren, stil - len Bahn und es

zeigt das Ge - schi - cke, Dass ich dir nicht fol - gen kann.

1. Guter Mond, du schwebst so stille
In den Abendwolken hin.
Du bist heiter und ich fühle,
Daß ich ohne Freuden bin.
Traurig folgen meine Tage
Deiner heitren, stillen Bahn
Und es zeigt das Geschicke,
Daß ich dir nicht folgen kann.

2. Guter Mond, dir will ich klagen,
Was mein ganzes Herze drückt.
Und wenn bei meinen Plagen
Die gekränkte Seele drückt.
Guter Mond, du sollst es wissen,
Weil du so verschwiegen bist,
Warum meine Tränen fließen
Und mein Herz so trübe ist.

Dallamként a Herfurth—Schiel 48 által közölt dallamot vettem. Dalunkat egy kb. 70 éves kéziratot füzetben találtam meg, eredeti dallamát nem sikerült megkapni. Mint érdekességet kell megemlíteni, hogy a közölt dallamot Bátaszéken is ismerik, de templomi énekhez. Böhme 810 hosszú sor példát hoz fel, amikor világi dallam egyházi szöveghez használtatott fel. Hoffmann—Prah 111 Volksweisenek nevezi a mienket.

Szövegben a Herfurth—Schiel által közölt dallal csak 1 a b egyezik a mienkből. Máskülönben ott vallásos természetű dal három — a mienkkel egyenlő felépítésű — strófában, míg nálunk kifejezetten szerelmi dal. Herfurth—Schiel változata van meg Vogelnél is 31.

Schünemann 247 két töredékes strófát közöl az orosz-német kolóniákból (Lilienfeld—Samara), amely még elég tisztán szerelmi jellegű. Ehhez jegyzi meg 404 alatt, hogy ezek a töredékek a „Guter Mond, du gehst so stille” és más dalrészek kontaminációi. Hoffmann—Prah 111 szerint szerzője ismeretlen, 1800 körül keletkezhetett. Schünemann szerzőként Ernst Friedrich Diez nevét közli.

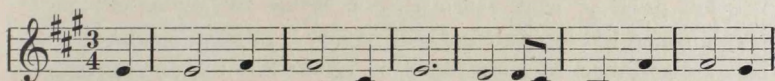
30.

1. Ich bin verliebt und auch so glücklich (!)
Tränen quäl'n mein bittres Herz.
Aus meinen Augen strömen Tränen
Und mein Herz war liebelos (!)
2. Warum hast du falsch geschworen?
Warum kränkst du mich so sehr?
Meinst denn du, ich geh verloren?
Wegen deiner nimmermehr!
3. Ein alter Greis, mit seiner Krücke,
Der sein Herz so oft erfreut!
Und ich als junges, schönes Mädchen
Muß schon so früh unglücklich sein.

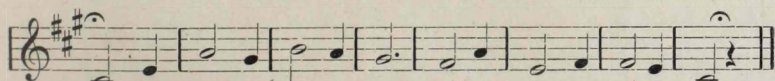
4. Wenn du einst zur andren gehest,
Die du lieber hast als mich,
So sage nichts von meiner Liebe,
Sage nur, du kennst mich nicht.
5. Wenn ich einst im Sterben liege
Und getrennt von dir muß sein,
So pflanzet mir auf meinem Grabe
Rosen und Vergißnichtmein.

Egy dunakömlödi dalosfüzetben lényegtelen eltérésekkel megvan ez a dal, amelynek első strófája így rekonstruálható: 1. a war verliebt, war so glücklich, b Trennung war mein bittres los. 2 b dich so sehr, c Glaubst denn, 3 (ott 4 str.) c armes, 4 (ott 3. str.) a Willst du gehen. — Nyomtatott gyűjteményekben nem akadtam nyomára. Nálunk a „Volgamenti muzsikháznak” c. magyar dal melódiájára éneklik.

31.

Ich weiss nicht was mir feh - let Ich stirb vor Un - ge -

duld. Was mich am Herzen quä - let. Ist bloss die Liebe schuld.

1. Ich weiß nicht, was mir fehlt,
Ich stirb vor Ungeduld,
Was mich am Herzen quälet,
Ist bloß die Liebe schuld.
2. Ja, ja, ja, ja die Liebe,
Du hast mich krank gemacht
Und hast mich armes Mädchen
Ins Krankenbett gebracht.
3. Die Rosen in dem Garten,
Die blühen alle Jahr.
Die Liebe blüht nur einmal
Und nun ist sie jetzt gar.
4. Die Rosen in dem Garten,
Die Blätter fallen ab.
Wenn du mich nicht erwartest,
Warte mich in dem Grab.

5. Das Grab ist nicht das Ärgste,
Viel größer ist die Not.
Die Liebe ohne Hoffnung
Ist ärger als der Tod.
6. Du glaubst, du machst mir Kummer,
Weil du sagst, du liebst mich nicht.
Eine Schwalbe bringt kein' Sommer,
So leicht vergiß ich dich nicht.
7. Hätt ich dich niemals gesehen,
Wie glücklich tät ich sein.
Aber leider es ist geschehen,
Das Herz gehöret nimmer mein.

Ugyanezzel a szöveggel találtam a dalt egy pesti nyomtatt lapon.

Lehoczky Beregvármegyéből közli az első két strófát. Magyarországön ismerik még Gyulán és Törökbálinton. Gyulán a legény énekel. Törökbálinton csak kevés az eltérés a mienktől: 2 b hat mich so weit gebracht, 6 b Wenn du verlassest mich). Gyulán még két vándorstrófával bővült a „Blaue Augen“ c. dalból. Jekel P. dr. h. államtitkár úr szíves közlése szerint ismerik a Bácskában is. Külföldi nyomtatott gyűjteményekben nem akadtam nyomára.

32.

The musical score is written on three staves in G major (one sharp) and common time (C). The melody is simple and consists of eighth and quarter notes. The lyrics are printed below the notes.

In Trau - er muss ich schla - fen gehn, In Trau - er muss ich
 Au - fer - stehn, In Trau - er zu - brin - gen mei - ne Zeit, Weil
 ich nie kann wis - sen, wer mein Herz er - freut.

1. In Trauer muß ich schlafen gehn,
In Trauer wieder auferstehn,
In Trauer zubringen meine Zeit,
Weil ich nicht kann wissen, wer mein Herz erfreut.

2. Liebs Schatzerl sag mir's ins Gesicht,
Ob du mich willst lieben oder nicht?
Bin ich dir zu arm oder bin ich dir zu schlecht,
Oder bin ich dir und deinen Eltern nicht recht?
3. Liebs Schatzerl, jetzt werd ich's dir halt sagen,
Meine Eltern, die wollen dich nicht haben.
Du bist mir nicht zu arm, du bist mir nicht zu schlecht,
Du bist halt meinen Eltern nicht recht.
4. Liebs Schatzerl, jetzt werd ich dir's halt sagen,
Deine lieben Eltern, die wollen's nicht haben.
Zum letztenmal reich mir dein Tüchlein,
Daß ich kann austrocknen meine Äugelein.

Heeger—Wüst II. 241 több hasonló tartalmú dalt közöl, de a mienkkel egyezőt nem találtam. A 116 a sz. alatt közölt dalban Heeger—Wüstrél a harmadik versszak megfelel a mi első strófánknak ezzel az eltéréssel: 1 d Derweil ich nichts kann haben, was mein Herz erfreut.

33.

Mädl ruck, ruck, ruck an mei-ner Sei - te. Ich hab dich gar so
gern, Ich kann dich lei - den. 1. Ich hab dir's ges - tern g'sagt,
Komm um hal - ber acht. Bist du kommen um halber neuni. Jetzt
ist der Va - ter zhaus, jetzt kannst net ei - ni.

Mädl ruck, ruck, ruck auf deiner Seite,
Ich hab dich gar so gern, ich kann dich leiden.

1. Ich hab dirs gestern gsagt,
Komm um halber acht.
Bist du kommen um halber neuni,
Jetzt ist der Vater zhaus, jetzt kannst net eini.
2. Scheint der Mond so hell.
Muß nachhause gehn.

Scheint der Mond so hell vors Vaterfenster.
Kerl, wo bleibst so lang, gelt bei die Menschern?

3. Als es die Mutter hört,
Brummt sie noch viel mehr.
Mutterl, brummt nicht, es ist vergebens,
Mein Schatzerl laß ich nicht, das ist mein Leben.
4. In dem grünen Wald
Ist mein Aufenthalt,
Wo die Vögel so schöne Lieder singen
Und die Mädchen gegen die Burschen springen (?)

Wolframnál 165 hasonló elemek találhatók. Teljesen csak az első strófa egyezik a mienkkel (Mädle, ruck . . . an meine grüne Seite). Különben 3 strófából áll a dal, de a dialogus, amely a mienket gördülékennyé teszi, hiányzik. A Kommersbuchban (Reisert 281) hasonló dal található ezzel a megjegyzéssel: Ein Volkslied, 2. u. 3. V. von H. Wagner. Ugyancsak régebbi népdalnak tartja az első strófát Hoffmann—Prah 177.

Erk—Böhme II. 347 közöl egy hét versszakos dalt, amelyben a mienknek legtöbb része megtalálható. A bevezető két sor Erk—Böhme II. 348 változatában van meg (. . . grüne Seite). Az előző változatban a mienknek következő megfelelői vannak: 1. str. = nála 2. str. (Eltérései: a oft gesagt, a Und nun ist schon halber zwölfe d Wart du loser Bub, ich will dir helfe!) 2. str. = nála 1. str. (Eltérései: a schön, b Wolln nach, c schön an meines Vaters). 3. str. = nála nincs a b; c nála 3 a-ban: Vater zanke nicht, d nála 4 d-ben: Das Mädle laß ich nicht, das ist mein Leben. A mi 4. strófánk bátaszéki helyi hozzáköltés lehet.

A dal egyes elemei már 1827 előtt ismeretesek. Erk—Böhme II. 348. dallamáról, amely a mienkhez nagyon hasonló, azt mondja, hogy sváb eredetű. Délnémetországban általánosan ismerik.

34.

Schönster Schatz, verzeihe mir, weil ich so spät bin kommen,
Das hat gemacht die falsche Lieb. Die hat mich ü-bernom - men.

1. Schönster Schatz verzeihe mir,
Weil ich so spät bin kommen.
Das hat gemacht die falsche Lieb,
Die hat mich übernommen.
2. Und wenn ich komm, so schläfst du schon,
So sanft in deinem Bette.
Das drücket mich, das schmerzet mich,
Weil ich dich muß aufwecken.
3. Die Leut sind schlecht, sie reden viel,
Das wirst du ja wohl wissen,
Weil wir uns zwei so innig lieben,
Das tut die Leut verdrießen.
4. Ich hab ein' Ring aus feinstem Gold,
Darinnen steht ein Namen,
Und wenn es Gott sein Willen ist,
So kommen wir zusammen.

Bátaszéken két változatban találtam meg ezt a dalt. A második eltérései: 2 c d

Erweck ich dich, so schmerzet's mich
So tief in meinem Herzen.

Továbbá 4 a Du hast ein' Ring, b mein Namen.

Erk—Böhme II. 385 több változatot közöl. Ezekből a mi dalunk alkotóelemei így tevődnek össze. 1. str. = nála 385. első változatában 1. str. (Eltérései c Doch hat die heisse Lieb zu dir, d Mich noch dazu gezwungen). 2. str. = u. ott 2. str. (Elt.: A sor két fele felcserélve, c d a bátaszéki második változat szerint nála 3 a b Erweck ich dich, erschreck ich dich, So tut's mein Herz erbarmen) 3. str. = 386. b változat 2. str. (Eltérései: b selber wissen, c Und wenn ein Herz das andre liebt), 4. str. = u. ott 5. str. (Eltérései: a Ring an meiner Hand, b Darin . . . dein, c von Gott verordnet).

Ugyanítt bőséges irodalom található, továbbá Jungbauer-nél 55.

Magyar területen is ismeretes a dal: Kőszegen (Tschida 124), ahol ugyanolyan, mint nálunk, csak a 2. és 3. strófa van felcserélve, továbbá Dunakömlődön két versszakkal bővítve. Egyike szokatlanul bensőséges:

Reich bin ich nicht, das weißt du schon,
Das kannst du dir schon denken.
Schön, jung und fromm ist mein Reichtum,
Mein Herz will ich dir schenken.

Erk—Böhme II. 386 szerint a dal már egy 1750-ből származó, Frankfurt a. M. környékéről való kéziratos gyűjteményben is megvan. Ugyancsak ő állítja, hogy a Rajna mentén is éneklék (II. 387). Így ez a dal is, legalább is régebbi elemeiben, ősrétegünkhöz számítható.

35.

1. Sorglos schläfst du, liebes Mädchen,
 Unschuld wacht an deinem Bettchen,
 Sorglos schlief ich einst, wie du
 Und nichts störte meine Ruh.
 [:Jetzt verfolgt die Liebe mich,
 Ewig, ewig lieb ich dich:].
2. Jede kleine Tagsekunde
 Wird mir zu der längsten Stunde,
 Jede Stunde schleicht daher
 Tagelang und freudenleer.
 [:Endlich bis die Sonne sinkt,
 Und der Mond die Sterne bringt:].
3. Dann schleich ich, wie Nachtgespenster
 Hin zu deinem Kammerfenster,
 Seh ich nichts als Lampenlicht
 Und dein holdes Angesicht.
 [:Dann sage ich: Oh höre mich!
 Ewig, ewig lieb ich dich:].
4. Weih mein Herz in süße Triebe (?)
 Lohnt die Lieb die Gegenliebe,
 Oh dann wär ich überreich
 Königen und Fürsten gleich.
 [:Schlafe sanft in süßer Ruh,
 Du und ich und ich und du:].

Ez a dal is kihalt már Bátaszéken. Ugyanazon füzetben találtam, mint a 29. számú dalt, tehát nálunk a múlt század első fele óta volt ismeretes. Az eredetiben is megvannak az utolsó sorok ismétlési jelei. Dallamára sem emlékszik már senki. Külföldi vagy más hazai gyűjteményekben nem akadtam nyomára.

36.

Steh ich im Grü - nen, Seh ich zwei Blüm - lein blühn
Nur du al - lei - ne, Warst mei - ne Freu - de,

Das ei - ne blüht für mich das and - re nicht.
Nur du al - lein, al - lein du warst mein Glük.

1. Steh ich im Grünen,
Seh ich zwei Blümlein blühn,
Das eine blüht für mich,
Das andre nicht.
[:Nur du alleine,
Warst meine Freude,
Nur du allein, allein,
Du warst mein Glück:].
2. Wenn ich beim Fenster steh,
Und nach der Heimat seh,
Tut mir mein Herz so weh,
Wenn ich sie seh.
[:Nur sie alleine...:]
3. Kennst du das Mädchen nicht,
Die drauß' am Friedhof liegt,
Die mich so treu geliebt,
Bis in den Tod.
[:Nur sie alleine...:]

Dalunk, melyhez hasonló dallamut Heeger—Wüst II. 40. és Erk—Böhme II. 505 közölnek, állítólag újabb időben került volna a szomszéd községekből hozzánk, ahol ma nagyon el van terjedve.

Heeger—Wüst és Erk—Böhme szövegéből csak az első és az utolsó egyezik a mienkkel. Náluk négy strófa van. Eltéréseik: (Heeger—Wüst szövege szerint): 1. a Stand... auf Bergeshöhn, b Röslein stehn, e sie, f sie war mir gut. 3. (náluk 4.) a Kennt ihr schon, b Das auf dem wohnt, c Sie hat mich, d Sie war mir gut — U. ott 42. lapon a 181 b számú variánsban 3 d úgy mint nálunk. — Második strófánk is megvan ebben a variánsban, eltérés csak 3 b Kirchhof, d So weh, so weh.

Dalunk első strófája A. Becker egy költeményéből való
(Jung Friedel, der Spielmann, Stuttgart 1854, S. 431). V. ö
Heeger—Wüst II. 42. Irodalom u. ott.

37.

1. Traurig waren meine Tage
Von der zarten Kindheit an.
Nichts als Kummer, Sorg und Plagen
Folgen mir auf meiner Bahn.
Traurig werden sie hinfließen,
Bis das Grab wird mich einschließen.
Traurigkeit ist nur für mich.
2. Von des Morgens roten Schimmer
Bis zur Dämmerung Abendschein
Denk ich nur an dich stets immer,
An dich denkend schlaf ich ein.
Denken ist stets meine Sache,
Ob ich schlafe oder wache,
Denk ich, Teure, nur an dich.
3. Alle Hoffnung scheint verloren,
Ich bin nur dazu ersehen,
Von dem Schicksal kaum geboren
Traurig meine Weg zu gehn.
Lange wird mein Herz beweinen,
Bis mir einstens wird erscheinen
Ruhe in dem kühlen Grab.
4. Oh wie bald sind sie verschwunden,
Wie vom Wind hinweggejagt,
Jene frohen sel'gen Stunden,
Die ich bei dir zugebracht.
Ferne war noch da mein Leiden,
Also schallt die süße Freude
— — — — —
5. Meine Tage mitzuteilen
Oh wie war der Wunsch so schön!
Teure, eh ich von dir eile,
Höre noch mein letztes Flehn.
Lasse mir nicht jenen ...
— — — — —
— — — — —
6. Nun zum allerletztenmale
Reich mir noch einmal deine Hand,
Deine betäubten Aug', sie zeigen,

Daß ich niemals dich verkannt.
 Ja, du mußt nun selbst bekennen,
 Daß, um ewig uns zu trennen,
 Ich nicht Schuld, noch Sünde hab.

Ma már nem éneklik s így dallama sem volt feljegyezhető.
 A kézirat egyes részei is már olvashatatlanok voltak.

Meisinger 236 egy 4 versszakos, 8 soros változatot közöl
 Merzhausenből. Szövege a mienkkel így párhuzamosítható: 1. str.
 = nála 1. str., 2. str. = nála 2. str., 4. str. = nála 4. str., 5. str.
 = nála 3. str.

38.

1. Vergeßlich bist du, Ungetreue,
 Die du von mir so sehr geliebt.
 Gewiß betrifft dich schwere Reue,
 Demnach wünsche ich nicht, was dich betrifft.
2. Wie sehnt ich mich nach deinen Küssen.
 Wie auch mich deiner Liebe hin.
 Von Liebe ward ich hingerissen,
 Dennoch warst du untreu mir.
3. Die Zeit wird dich gewiß belehren,
 Was du verloren hast an mir.
 Zu spät wirst du zurückkehren.
 Nichts wissen will ich mehr von dir.
4. Wie oft hast Treue mir geschworen
 Beim stillen Bach, beim Mondesschein.
 Für mich schienst du allein geboren,
 Dennoch war es Betrug und Schein.
5. Jetzt bleib ich wieder froh und heiter,
 So wohl ist mir allein zu sein.
 Nichts wissen will ich von dir weiter,
 Dies dank ich, Schutzgeist, dir allein.
6. Man lernt dich immer besser kennen.
 Nimm hin der wahren Dank von mir
 Nie will ich deinen Namen nennen,
 Noch mehr etwas denken von dir

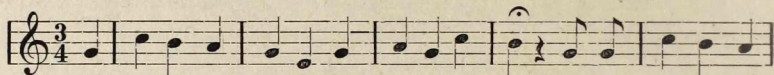
Mint az előző dalt, ezt sem éneklik már. A kézirat után
 ítéelve, melyen találtatott, nálunk legalább a múlt század első
 felére megy vissza.

Szövegben csak Meisinger 305 közöl hasonlót a mi első
 strófánkhoz:

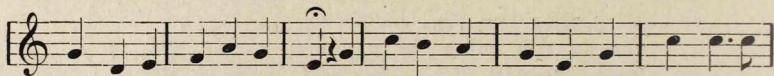
Vergessen hast du, Ungetreue,
 Die ich so sehr hab lieb gehabt.
 [:Gewiß trifft auch noch dich die Reue.
 Nichts wünsch ich dir, was dich betrübt:].

Ez a dal Zähringenböl (Elsass) származik.

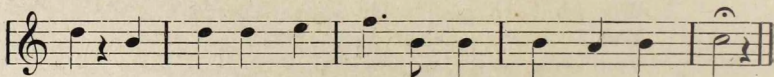
39.

Ver - lassen, ver - lassen, ver - lassen bin ich, Wie der Stein auf der

Strasse, Ka Dirndl hab ich Da geh ich aufs Berglein Zum Kirchlein hi-

nauf. Dort knie ich mich nie - der und wein mich recht aus.

Verlassen, verlassen,
 Verlassen bin ich,
 Wie der Stein auf der Strasse,
 Ka Dirndl hab ich.
 Da geh ich aufs Berglein
 Zum Kirchlein hinauf.
 Dort knie ich mich nieder
 Und wein mich recht aus.

A Kommersbuchban (563) lényegében ugyanazon dallammal található ez a dal. Szerzője Koschat Tamás 1870. Dalunk ennek csak kezdete, amely régibb karinthiai népdal. V. ö. Hoffmann—Prahl 238. A Kommersbuch és a mi dalunk eltérései: 1. a mag mich, e zum Kirchlan, h halt aus. Itt a második strófában a szomorúság oka is megvan: meghalt a kedvese.

Magyarországon a dalt ismerik Kőszegen is. (Tschida 134). Itt azonban a dallam más, amely a szöveget is megbontotta, úgy hogy egy strófa két sorból áll. Szövege mint a Kommersbuchban. Ezenkívül Törökbálinton is éneklük.

40.

Wie soll ich denn mein Lieb - chen nen - nen? Res - chen
 heisst das hol - de Kind. Die hat zwei Au - gen wie zwei
 Sterne Und ein pur - pur - ro - ten Mund. Drum scherz - te
 ich mit ihr so ger - ne In der kühlen A - bend - stund.

1. Wie soll ich denn mein Liebchen nennen?
 Reschen heißt das holde Kind.
 Die hat zwei Augen wie zwei Sterne
 Und ein' purpurroten Mund.
 Drum scherzte ich mit ihr so gerne
 In der kühlen Abendstund.
2. Da neulich kam ein Herr gegangen
 Und spricht ihr von der Liebe vor.
 [:Er streichelt ihr die bleichen Wangen
 Und spricht ihr ja leise ins Ohr:]:
3. Ach komm, ach komm, ich will dir geben
 Einen Beutel voll mit Gold.
 [:Da kannst du fromm (!) und glücklich leben,
 Ach nur, ach nur ein wenig komm:].
4. Dazu möchte ich mich schon schämen,
 Daß dieses Goldstück sei von dir.
 [:Dieses Goldstück anzunehmen,
 Bester Herr, ich dank dafür:].
5. Ist denn das kein ehrliches Mädchen,
 Die ich mir erwählet hab.
 [:Ich find sonst keins im ganzen Städtchen,
 Die was mir so wohl gefällt:].

Dalunk rövidebb összefoglalása annak a változatnak, amelyen Marriage 165 két variánsban is közöl. Ott ugyan csak négy strófából áll, de stróféként nyolc sorral. Így az elbeszélő részek

ott szélesebb mederben folynak. De nálunk sem hiányzik lényegesebb elem, csak az, hogy az ifjú a végén tanácsot ad társainak, hogy ők is ilyen mátkát válasszanak maguknak. Dallama más. Meisinger 82 még bővebb változatban hozza, nála hat nyolc soros strófából áll, míg Wolframnál 118 ugyancsak nyolcsorosak a strófák, de csak öt van belőlük.

Magyar földön Városlődön található az a változat, amely olyan, mint a mienk, csak ott hiányzik a mi utolsó strófánk (Weinzierl 168). Éneklük Dunakömlődön is.

Elterjedtsége Németországban: Wetterau, Nassau, Moselvidék, Rajna vidéke, Hinterpommern, Hessen, Nyugatporoszország. Marriage i. h.

4. A házaselet és családi érzés dalai.

41.

Arm und klein ist meine Hütte. A - ber Fried und Ei - nig - keit
Wohnt in ihr auf jedem Tritte, Fol - get uns Zu - frie - den - heit

Lasst die Lie - be bei uns woh - nen. Die uns

Blu - men - krän - ze flicht. Dann be - nei - den wir die

Kro - nen Der al - ler - höchs - ten Fürs - ten nicht.

1. Arm und klein ist meine Hütte,
Aber Fried und Einigkeit
Wohnt in ihr, auf jedem Tritte
Folget uns Zufriedenheit.
Laßt die Liebe bei uns wohnen,
Die uns Blumenkränze flicht,
Dann beneiden wir die Kronen
Der allerhöchsten Fürsten nicht.

2. Wenn mein Weibchen mir am Herzen
Heiter wie ein Engel liegt
Und mit Spielen und mit Scherzen
Sich in meinen Armen wiegt,
Wenn die Silberquelle rauschet
Vor der kleinen Hüttentür
Und der Mond allein belauschet,
Gott, ach Gott, wie dank ich dir.
3. Früh mit ersten Sonnenstrahlen
Weckt mit ihrem Kuß sie mich.
Sie sitzt mit mir beim Morgenmale,
Freut der lieben Sonne sich.
Eilet dann mit frohem Sinne
Von den Kindern froh umtanz
Und beginnt den Flachs zu spinnen,
Den ihr meine Hand gepflanzt.
4. Und wie ist sie frisch und fröhlich,
Wenn sie Märchen wohl erzählt.
Gott, wie ist der Mensch so selig,
Der sich nicht um Reichtum quält.
Arm und klein ist meine Hütte,
Doch ein Sitz der Einigkeit.
Oh Gott, erfülle meine Bitte,
Laß uns nur Zufriedenheit.

Szerzője Chr. J. Wagenseil (Gesang Roberts aus dem ländlichen Schauspiel mit Gesang „Ehrlichkeit und Liebe“ 1778).
V. ö. Hoffmann—Prah 19.

Egy szepességí dalosfüzetben ugyanilyen szöveget találtam, mint nálunk annak jeléül, hogy valószínűleg nyomtatott röplap-ról másolták mindkét helyen.

Csében is ismerik (Bleyer 147) négysoros strófákban. Itt valamivel több az eltérés. 1 b Doch ein Sieg der Einigkeit, c Gott erfülle meine Bitte, d Gib mir nur Zufriedenheit, h (ott 2 d) selbst des Grössten. 2 c (ott 3 c) Und mit Sorgen und mit Schmerzen, d (3 d) an meinen Busen schmiegt, g (4 c) Was der Mond, h (4 d) das, 3 b (5 b) mit einem, d (5 d) die liebe Sonne, e (6 a) heitren, f (6 b) Und mit Liebe froh und Tanz, g (6 c) Und vergönnt der Hand zu spinnen, h (6 d) Das meine Hand gepflanzt. 4 a (7 a) Ach, wie sie froh, b (7 b) froh erzählt. Utolsó strófánk második fele hiányzik.

42.

1. Der den Ehestand will fröhlich genießen,
Der soll sich bloß der Liebe nicht erschließen.
Wo die Liebe und Friede im Haus,
Der Segen Gottes, er bleibt nicht aus.
2. Wenn den Mann der Kummer tut drücken,
Soll das Weib ihn heiter anblicken,
Soll ihm mit Liebe das Herz erfreun,
Es wird dem Mann den Kummer zerstreun.
3. Auch der Mann soll sein' Pflicht nicht vergessen,
Er soll sein Weib stets ehren und schätzen.
Denn was sie geschworen am Hochaltar,
Werden sie erfahren in späteren Jahr'n.

Újabb keletű dalnak látszik és bár több énekes fűzetben van meg Bátaszéken, dallamát mégsem sikerült fellelni. Külföldi gyűjteményekben nem akadtam nyomára, annál kedveltebbnek látszik a magyarországi németiség körében.

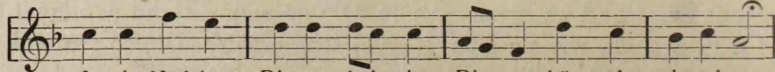
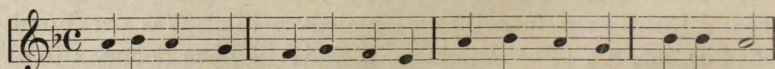
Így ismerik Dunakömlődön, Vértesacsán, Törökbálinton és Városlődön. (Utóbbi: Weinzierl 279). Éneklik Csében is négy versszakkal. Ezek megfélelései: 1. str. ott is 1. str. (Eltér.: a fröhlich, d Da wird der Ehestand mit Segen belohnt). 2. str. = ott 3. str. (Eltér.: a Sollte sie beide, b So muß das Weibchen mit zärtlichen Blicken, c Und durch Liebe ihn zu, d Und ihm zu helfen), 3. str. = ott 2. str. (Eltér.: a Der Mann darf, b Er muß sein Weibchen. Az utolsó két sor Weinzierltől 4 c d

Gedenket auf das Hochaltar
Dort wo Jesus dagegen war.

A csébi utolsó strófa, mely nálunk nincs meg:

Und wo beide sich zärtlich lieben
Und die Herzen niemals betrüben,
So denn ist der Ehestand gewiß
Für beide ein irdisch Paradies.

43.

1. Es verliebt' sich einst ein Jüngling,
Der kaum achtzehn Jahr alt war,
In ein Mädchen, die (!) vorbeiging,
Die so schön und reizend war.
2. Ach junges Mädchen, laß dich lieben,
Denn es geschieht kein Unglück dir.
Laß dich lieben, laß dich küssen,
Nimm dein Herz und schenk es mir.
3. Und sie waren kaum verbunden
Vor des Priesters Hochaltar,
Ihre Liebe war verschwunden,
Not und Elend kam heran.
4. Not und Elend wird immer größer
Und der Kummer immer mehr
Und die Kinder schreien immer:
Vater ach! uns hungert sehr.
5. Und der Vater wird es müde
Und er ging zur Welle hin:
Ach Welle, Welle reiß mich nieder,
Denn der Tod ist mein Gewinn.
6. Oh ihr lieben jungen Leute,
Heirat's ja nicht allzufrüh!
Denn der Kummer kommt bei Zeiten
Und das Elend also früh.

Schell 153 egy solingeni változatot közöl. Az elsietett házasság szomorú következményeit különben elég ritkán foglalja a nép dalba. Schell változatán kívül még csak a városlödi énekek közt akadtam a nyomára (Weinzierl 313).

Mindkét változat lényegében ugyanolyan, mint a mienk. Eltéréseik: 1 a Schellnél erst, Weinzierlnél eins, d W. schön und reizend war gestalt. 2 a W. Hübsches, c W. mach mich glücklich, mach mich reich, d W. mein, dir, Sch. mein, ich schenk. 3 a W. schnell, 6 W. Des seligen Priesters Hand, Sch. Priesters heilige Hand, c W. doch, d W. Als man sie in Elend fand, Sch. Ehestand fand, 4. a W. Und die Not ward, Sch. Täglich wird immer schlimmer, b W. Kinder, Sch. Alles wein um sie so sehr, 5 a W. der Mann war lebensmüde, b W. Eilet auf das Wasser zu, c W. Oh ihr Wellen, Sch. Schafft mir Frieden, oh ihr Wellen, d W. Nur im Tod gewähr ich Ruh, Sch. mint c. 6 a W. Drum ihr hübschen Mädchen, Sch. Darum, b W. Heirat's dich, c Sch. Sorgen, d W. Not, Sch. Und der Tod allzu.

44.

Es war ein-mal ei - ne Mül - le - rin, ei - ne wun-der-
schö - ne Frau Und als der Herr Mül - ler nach hau-se
kam, Ganz freundlich klopft er an Frau Müll - rin steig auf im
Stol - ze, Mach mir ein Feuer vom Hol - ze, Von Re - gen
bin ich nass, Von Re - gen bin ich nass.

1. Es war einmal eine Müllerin,
Eine wunderschöne Frau.
Und als der Herr Müller nachhause kam,
Ganz freundlich klopft er an:
Frau Müllerin steig auf im Stolze,
Mach mir ein Feuer vom Holze
[:Vom Regen bin ich naß:].
2. [:Ich steig nicht auf, ich laß dich nicht ein,
So sprach die Frau Müllerin fein:].
Ich hab heute Nacht gemahlen
Mit deinen jungen Jahren (!)
[:Vom Abend bis zur Früh:].
3. Die Mühle, die will ich verkaufen,
Das Geld will ich versaufen
Bei rotem, kühlen Wein,
Wo schöne Mädln sein. —
Die Mühle, die will ich verkaufen
Und will mir eine neue bauen.
Da drunten in den Teichen,
Wo schönes Wasser fließt.

Wolfram 92 dalunkat a családí dalok közé sorolja, de természetesen épen úgy a molnár-dalok közé is sorolható. Hogy nálunk is ilyen kevésbé épületes dalt énekelnek a molnárokról, annak a nép felfogásában van az alapja, amely a molnármesterséget a lisztoltvajlások könnyűsége miatt általában gyanúsnak tartja. Így éneklük sok helyütt — hangsúlyozni is felesleges, hogy igazságtalan általánosítással —

Der Müller mit der Metze,
Der Weber mit der Kretze,
Der Schneider mit der Scher,
Wo kommen die drei Diebe her?

(V. ö. Wiener, Handwerkerlied 128 és Marriage 250).

Wolfram variánsa 5 strófában sokkal áttekinthetőbb s ennek alapján kell a szövegben erősen torzult dalunkat kiegészíteni. (Wolfram strófái ötsorosak):

1. str.: Es war ...

Sie wollte selber mahlen,
Das Geld wollt sie ersparen,
Wollte selber Mahlknecht sein.

2. str. a von der Hochzeit kam, b Vom Regen war er, c Steh du Stolze, d Legs Feuer, e Vom Regen.

3. str. Ich steh nicht ... Ich laß dich ...

Ich hab heute Nacht gemahlen,
Schön Geldchen zu ersparen
Vom Abend bis zum Tag,
Daß ich nicht aufstehen mag.

4. str.:

Bei
Das Geld tu ich
So tu ich die Mühl
Sprach jetzt der Müller fein,
Stehst du nicht auf, läßt mich nicht herein,

Wolfram 5. strófája (és a mienkből a 3. str. második fele, tehát a molnárné replikája):

Wenn du die Mühl verkaufen willst,
Was mach ich mir daraus,
Da bau ich mir eine neue
Dort unten auf der grünen Au',
Wo frisches Wasser quillt,
Da mach ich, was ich will.

Dallama más, mint minálunk.

Maga a dal igen régi. Marriage 250 megjegyzi, hogy hasonló kezdetű dalok már egy 1430-as strassburgi dalosfüzetben is találhatóak, egy hollandi kéziratban a 15. sz.-ból, továbbá az ambrasi Liederbuchban és J. Ott dalaiban 1544. Böhme 121 szerint még előbb, a 14. századból is ismeretes. A bevándorlók hozhatták tehát magukkal Bátaszékre.

Más változatokat l. Heeger—Wüst I. 127 és Erk—Böhme I. 497. U. itt a további irodalom is.

45.

Ich hab ein klei - nes Hütt - chen nur, Steht auf
 ei - ner grü - nen Flur. Bei die - sem Hütt - chen fließt der
 Bach, der Bach fließt schnell der Lie - be nach.

1. Ich hab ein kleines Hüttchen nur,
 Steht auf einer grünen Flur,
 [Bei diesem Hüttchen fließt der Bach,
 Der Bach fließt schnell der Liebe nach:].
2. Bei diesem Hüttchen steht ein Baum,
 Man sieht vor ihm das Hüttchen kaum,
 [:Beschütztet stehts vor Sturm und Wind,
 Und alle, die darinnen sind:].
3. Ich leg mich unter diesen Baum,
 Da hatt ich einen schönen Traum,
 [:Da kam ein Mädchen voller Scherz,
 Drückt mich an ihr treues Herz:]
4. Als ich das schöne Mädchen sah,
 War ich vor Freud entzückt beinah,
 |:Warf einen zarten Blick auf sie,
 So ein schönes sah ich noch nie:|.
5. Sie hatte Augen, wie ein Luchs,
 Sie hatt' ein schön' Gestalt und Wuchs.
 |:Ihr Wang' war rot, schneeweiß ihr Zahn,
 Ihr Haar bewundert jeder mann:|.
6. Kaum war mein Plänchen ausgedacht,
 War alle Anstalt gleich gemacht,

[:Das holde Mädchen stimmte ein,
Wollt' meine treue Gattin sein:|.

7. Mit Hochzeitskleidchen ausgeschmückt
Zu dem Lieb- und Freudensglück
[:Wir eilten hin zum Traualtar,
Wie ein beglücktes Ehepaar:|.
8. Und als die Morgensonn' anbrach,
Schauf' jeder Gast dem Brautpaar nach,
[:Sie fragen nach dem Wohlergehn
Und jeder freut sich sie zu sehn:|.
9. Ein Herz, ein Sinn, ein Seel, ein Leib
Soll herrschen stets bei Mann und Weib.
[:Wer ist so glücklich auf der Welt,
Der sich ein treues Weibchen wählt:|.

Dalunk Gleim négystrófás, 1775-ből való dalának többszörösén átalakított és továbbképzett változata. V. ö. Hoffmann—Prahl 134. és Erk—Böhme II. 337. Dallama mindenütt ugyanaz. Meisinger 110 is közli a négystrófás dalt, szövegéből csak az első kettő olyan, mint nálunk. Itt tiszta szerelmi dal, de sem itt, sem az előzőekben nincs szó az álomról, amely miatt dalunkat a családi dalok közé is lehet sorolni.

Ismerik a Szepességben is. Ott 16 versszakká bővítették. Schmidt G. 106.

46.

Ich weiss nicht bin ich reich o - der arm, O - der
muss in die Frem-de ziehen Ich weiss nicht kom-me ich noch
ein-mal zu - haus. O - der muss in Deutsch - land ster - ben.

1. Ich weiß nicht bin ich reich oder arm,
Oder muß in die Fremde ziehen.
Ich weiß nicht, komme ich noch einmal zuhaus,
Oder muß in Deutschland sterben.
2. Wenn ich einstmal gestorben bin,
So lasset mich begraben
Wohl unter einem schönen Feigenbaum,
Süße Früchte soll er tragen.

3. Wenn das meine Frau und Kinderlein hören,
Was werden sie dann sagen.
Sie werden sagen, die Händ zusammenschlagen:
Ach Gott, wer wird für uns sorgen.
4. Jetzt kommt der Allerseelentag,
Wo viele Lichtlein brennen.
Sie sollen brennen für unseren guten Vater,
Für seine arme Seele.
5. Jetzt bitten wir den lieben Gott,
Er soll unsren Vater aufnehmen,
Er soll ihn nehmen ins Himmel-Himmelreich,
Wo wir einst einander sehen.

Más dallammal található ez az ének Marriagenál 216 és Wolframnál 266. Náluk azonban kifejezetten katonanóta. — Marriage 1 d Oder muß im Felde sterben, Wolfram 1 d Oder muß ich auf dem Schlachtfeld sterben. Utóbbinál még azt is mondja az énekes:

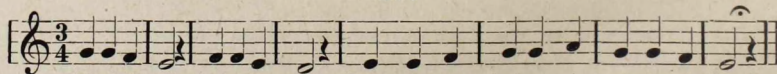
Und daß ich ein preußischer Soldat bin,
Das ist ja mein einzige Freude.

Ugyancsak katonanóta Greyerznel II. 21 (Schweizerischer Soldat) és Erk—Böhmenel III. 243. Marriagenál a katona számol vele, hogy kedvese az ő eleste után mást fog szeretni, csak abban bizakodik, hogy majd későn fog rájönni arra, hogy milyen „Tralivatsch“-ot fogott. Wolframnál viszont erősen bizik kedvese hűségében:

Und dieweil mein Schatz keinen anderen liebt,
Ei das ist ja meine einzigste Freude!

Nálunk a nóta háborús-katonai jellege teljesen eltűnt, szövegben is csak két strófa egyezik a külföldi változatokkal, pl. Marriage 1. és 2. str., Wolfram 1. és 4. str. Hogy ez a dal Bata-széken ilyen változáson ment át, abban *talán* helybeli, külföldön dolgozó munkásnak a kezét szabad keresnünk.

47.

Si-vi-li - li heirate mich, Denn ein guts Leben wirst haben bei mir.

1. Sivilili (= Sibillchen) heirate mich,
Denn ein guts Leben wirst haben bei mir.
2. Wir habn ja a Haus und das hat kein Dach,
Wenns regnet, so wern im Zimmer alle naß.

3. Wir habn ja an Tisch und der hat ka Brot,
Drum wern alle Mäus im Zimmer alle tot.
4. Wir habn ja a Fenster und das hat ka Scheibn,
So wollen die Vögel im Zimmer net bleibn.

Ez a dal a kolduslakodalmak közé tartozik. Valószínűleg Bátaszéken is több versszakból állott valamikor, hiszen a dalosok egyéni találékonyságának tág teret enged a téma a hozzáköltésre.

Erk—Böhme II. 680 közöl (dallam nélkül) egy ilyen hoszszabb változatot. A bevezető strófa itt is megvan:

Ei du schöne Margret, hättest du mich,
So hättest gut Leben vergeben wie ich.

Különben csak a következő strófája hasonló a mienkhez:

Ich hab ein Haus, darauf kein Dach,
Die Fenster sind mit Lumpen vermacht.

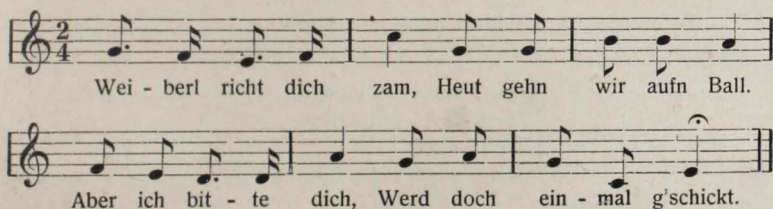
Azután sorra veszi a kályhát, konyhát, bográcsot, pincét stb. összesen 10 strófában. Ez a változat a Berner Oberlandból való.

Böckel, Psychologie 300 is közöl egy töredéket (Köhler: Bergmannslieder-jeiböl):

Ich hab ein schön Haus, es hat keinen Giebel,
Wenn ich es ansehe, so wird's mir schon übel.
Ich hab einen Ofen, er hat keine Kachel,
Wenn ich ihn ansehe, so muß ich darüber lachen.

Itt egy rongyos bányász éneкли.

48.

Wei - berl richt dich zam, Heut gehn wir aufn Ball.
Aber ich bit - te dich, Werd doch ein - mal g'schickt.

1. Weiberl, richt dich zam,
Heut gehn wir aufn Ball,
Aber ich bitte dich,
Wer doch einmal geschickt.
2. Laß die Unterröck
Nicht so reifig sein,
Sonst kannst du ja nicht
Zu der Tür hinein.

3. Da wenn dich einer nimmt
Zum Tanze her,
Der muß sich beschwern,
Daß er bucklig wird.
4. Von mir ist ja noch
Keiner bucklig worn,
Aber an dir ham sich
Die Mädchen verschworn.
5. Wenn du tanzen tust,
Machst du lauter Böck,
Du trittst denen Mädln
Die Hühneraugen weg.
6. Wer dir das hat gsagt,
Hat dir Luchen (= Lügen) gsagt,
Wer dir das hat gsagt,
Das ist ja doch nicht wahr.
7. Ich bin ein alter Tänzer,
Ja das ist wahr,
Aber Hühneraugen
Gibt's ja nicht aufn Ball.
8. Mit deinen dummen Stolz
Machst du mich net reich,
Aber ich schlage dir
Deinen harten Kopf noch weich.
9. Wennst mich prügeln willst,
Fang nur jetzt gleich an.
Kleider mußst mir schaffen,
Darum bist du mein Mann.
10. Wärst nicht aufistiegn,
Wärst nicht abigfalln.
Hätt'st mein' Schwester g'heirat',
Wärst mein Schwager warn.

A házastársak gyakori civódásait a báli vagy lakodalmás mulatságok körül ilyen formában sehol sem találtam megénekelve. Bünker 11 közöl egy dalt dialektusban, amelyben arról van szó, hogy az asszony megy a bálba s ezalatt a vén papucs-hősnek otthon dolgoznia kell s mikor az asszony hazajön, még a tetejébe meg is veri és a szomszédba kergeti.

Ilyen dalt közöl Erk—Böhme II. 695 is.

5. *Búcsú- és vándordalok.*

49.

1. So lebe wohl du stilles Haus,
Betrübt zieh ich von dir hinaus
Und find ich auch das große Glück,
So denk ich doch an dich zurück.
2. Oh lieber Vater, weine nicht,
Ich liebe dich so inniglich.
Und wenn mir gleich das Auge bricht,
Ein Mann bleibt Mann und weinet nicht.
3. Oh lieber Bruder, reich mir die Hand,
Ich muß jetzt fort ins fremde Land.
Wer weiß, ob wir uns wiedersehn,
Drum Gott erhöre unser Flehn.
4. Oh liebe Schwester weine nicht,
Ich liebe dich so inniglich.
Und komm doch näher an mein Herz,
Daß du empfindest meinen Schmerz.
5. Oh liebe Mutter, kommt doch her,
Ich seh', der Abschied fällt Euch schwer.
Und kommt doch näher an mein Herz,
Daß Ihr empfindet meinen Schmerz.

Az idősebbek ezen dalának mintegy kiegészítője a következő dal, melyet a fiatalság ismer jobban.

50.

1. Die Rose riecht, die Dorne sticht,
Die Liebe spricht: Vergißmein nicht!
Der Abschied fallet mir so schwer,
Lieben kann ich dich nimmer mehr.
2. Jetzt lebe wohl, du stilles Haus,
Ich gehe jetzt von dir hinaus.
Und finde ich kein bessres Glück,
So denke ich wieder an dich zurück.
3. Verschwunden ist die schönste Zeit,
Aber es kann ja nicht anders sein,
Geboren bist du nicht für mich,
So lebe wohl, vergiß mein nicht!

Bátaszéken mindkét dalt „Mikor mentem Csongrád felé“ dallamára éneklék. Herfurth—Schiel 156 hasonló dallammal közli. Hogy a két dallam között van-e és milyen összefüggés, melyik az eredeti (magyar vagy német), nem volt módomban eldönteni.

A dal első két sorának szerzője F. Rajmund 1828 (Sextett az „Alpenkönig und der Menschenfeind“ c. operából), a dallamé W. Müller (v. ö. Hoffmann—Prah 223 és Marriage 196). A többi mind hozzáköltés, vidékenként igen változatos tartalommal.

Marriage-nál (i. h.) szerelmesétől és barátaitól bucsúzik, Herfurth—Schielnél 156 hazájától és barátaitól. Hasonló variáns található Heeger—Wüstnél II. 236 és Csében, Bleyer 133.

Még a legteljesebb változat a mi első dalunk. A családtagoktól való bucsuzásnál lélektanilag érthető, hogy a távozó sorra veszi őket mind (v. ö. halotti bucsuztatók!). A szülői házhoz intézett bucsudal okvetlenül arra izgatott minden valamirevaló dalost, hogy költői erejét a családtagokon is kipróbálja. A második bátaszéki változat kiegészíti az elsőt, amennyiben itt az 1. és 3. strófában meg szerelmesétől bucsúzik — persze máshol is sokszor visszatérő vándorsorokban. Nem tér azonban ki egyik változat sem a jóbarátokra és a hazára.

Marriage (i. h.) a dal németországi elterjedését is megadja. Ismerik — valószínűleg mindenütt más hozzáköltéssel — Ulmban, Nassauban, Mosel vidékén, Anhaltban, Szászországban, az Ércheegységben, Csehországban, Spessartban, Hessenben és Bernben.

51.

Was be - küm - mert's mich und wenn ich wan - de - re, Bei so
schöner Sommerszeit. Ist's die eine nicht, so ist's die ande - re, Was be -
kümmert's mich und wenn ich wande - re, Bei so schöner Sommerszeit.

1. Was bekümmert's mich und wenn ich wandere
Bei so schöner Sommerszeit.
Ist's die eine nicht, so ist's die andere
Was bekümmert's mich und wenn ich wandere,
Bei so schöner Sommerszeit.
2. Schönster Schatz, thu' dich erbarmen
Und steig herab von deinem Pferd
Und leg mich sanft und sanft in deine Arme
Bevor die finstere Nacht anbricht,
Bei so schöner Sommerszeit.
3. Schönster Schatz, laß du mich nur reisen
Bei so schöner Sommerszeit,
Daß ich komm und komm um ein Stücklein weiter,
Bevor die finstere Nacht anbricht,
Bei so schöner Sommerszeit.
4. Die finstere Nacht hat mich überfallen,
Ich muß verbleiben in dem Wald.
Hier muß ich meinem Pferd ein Zelt aufschlagen
Und mein junges, frisches Leben wagen,
Bis die liebe Sonn' aufgeht.

Dalunk a külföldi gyűjteményekben néha katonanóta jellegű.
Így pl. Meisinger 128:

Wer bekümmert sich und wenn ich wandere,
Keiner in der Kompagnie.

Mint egyszerű bucsudal fordul elő Wolframnál 338. Itt már a lóról nincs szó, ami a mi változatunkba sem illik bele, hiszen a vándorlegények tudvalevően az apostolok lovain szoktak vándorolni. Lehet azonban, hogy a ló szerepeltetése halvány nyom arra, hogy a mi változatunk is katonanóta volt.

A dallam Wolframéhoz nagyon hasonló, viszont szövegben Meisingeréhez áll változatunk közelebb. Nála azonban egy strófavával (2.) több van, amelyben a legény (katona) pisztolyából egy lövést tesz, hogy kedvesének imponáljon. A többi eltérés: 2 a lass dich, c Und ruhe in meinen, d Bis die Sonne untergeht. 3 (4) a reiten, b In der schönen, c Auf dass ich komm, d Bis die Sonne früh aufgeht. 4 (5) b bleiben, c Hier muss ich ein Zelt aufschlagen, d In den weiten, breiten Wald.

Irodalom: Wolfram i. h.

6. Foglalkozási dalok.

52.

Hört ihr, Christen mit Ver-lan-gen, Wie es geht bei dieser Zeit
Was die Bau-ern müssen lei-den In der schweren grünen Zeit

Wie von Adam ist zu le-sen, So der erste Baur ge-we - sen. E - va

auch ein Bäu - rin wär, Von der kom - men al - le her.

1. Hört, ihr Christen mit Verlangen,
Wie es geht bei dieser Zeit,
Was die Bauern-müssen leiden (leisten?)
In der schweren, grünen Zeit (Kriegeszeit?)
Wie von Adam ist zu lesen,
So der erste Bauer gewesen.
Eva auch eine Bäurin wär,
Von der kommen alle her.
2. Alle Menschen, die nur leben,
Kommen her vom Bauernstand.
Ein jeder muß sein' Nahrung haben
Von Gott und aus des Bauers Hand.
Wer die Sach wird gut betrachten,
Wird die Bauern nicht verachten.
Alle Menschen, die im Land,
Nähren sich vom Bauernstand.
3. Wer baut Korn und Weizen an,
Als der gute Bauersmann.
Wer wird alles zeigen (?) an,
Als der gute Bauersmann.
Erbsen, Linsen, Hafer und Gersten
Baut der Bauer am allerersten.
Und so kann man Leben in der Stadt,
Wenn man seine Nahrung hat.
4. Rinder, Kälber, Schaf und Schwein,
Die alle schon zum Schlachten sein,
Die kann man von dem Bauer haben,
Wie man es verlangt zu haben.

Enten, Gänse, Hühner und Tauben,
 Dürf' ein jeder gewißlich glauben,
 Ja die beste Kuchelspeis
 Baut der Bauer mit allen Fleiß.

5. |:Nützlich ist der Bauernstand,
 Denn sie bauen allerhand:|.
 Vielerlei und gute Gaben,
 So wir Menschen nötig haben,
 Schickt uns Gott, durch Bauershand,
 Wenn es anders gerat' im Land.

Igen kedvelt dal a bátaszéki földmivesek között. Külföldön is ismerik. Irodalmát megadja Jungbauer 182. Az első sor egyébként gyakran használt figyelemfelkeltő eszköz. Így pl. egy Faust-ének is így kezdődik:

Hört ihr Christen mit Verlangen
 Etwas Neues ohne Graus.

(V. ö. Erk—Böhme I. 655).

Böckel, Handbuch 274 az Eifel vidékéről közöl egy töredéket:

Was die Bauern müssen leiden
 Jetzt in der betrubten Zeit,
 Dennoch sind sie sehr verachtet,
 Einem Hund schier gleich geachtet.

De itt talán a háborús kontribúciók miatt panaszkodó paraszt szólal meg.

Magyar területen általánosan ismert ez a dal. Egy pesti röplapon kívül (nyomatott Bagó Mártonnál, 1864) öt különböző kéziratban sikerült feltalálni az ország különböző vidékéről. Így éneklék Máriakálnokon (Moson vm.), Városlődön (Veszprém vm. — Weinzierl 457), Vértestolnán, Gyulán és Bácsalmáson.

A nyomtatott ponyvalap volt a mintája Máriakálnokon, Városlődön és Vértestolnán. Ez a formája szinte sértő paraszti öntudatot mutat a többi társadalmi rétegekkel szemben, amit csak kevéssé enyhít a hetedik versszakban az a felszólítás, hogy adjon a paraszt a szegénynek, majd megfizet az Isten érte. Nem csoda, ha némely helyen, pl. Városlődön jóformán sohasem tudják végigénekelni, mert a nem paraszti hallgatóság nem tűri.

Más enyhített formáját éneklék Gyulán, ahol csak lényegtelen eltérést mutat a mienktől. Ugyancsak így éneklék Bácsalmáson is. 2 b itt Nähren sich.

Bátaszéken megvan egy kéziratban (!), amely formája után ítélve visszamegy a 19. század első évtizedeire (a szokásos felírással: Ein schönes Lied von dem Bauernstand, Gedruckt (!) in diesem Jahre). Bár pozitív adatunk nincs is rá, ezt a dalt is a bevándorlók eredeti repertoárjába soroljuk — nyilvánvaló régisége miatt.

53.

1. Wenn ich morgens früh aufsteh
Und in meine Arbeit geh,
Bitt ich Gott um seinen Segen,
Daß er mich tut treu verpflegen
Und bewahre vor der Sünd,
Die mich ins Verderben bringt.
2. Wenn ich bin im Ackerbau,
Mein Herz gegen Himmel schaut.
So viel Gräslein auf den Feldern,
So viel Blättlein in den Wäldern,
So viel Zungen wünsch ich mir,
Lob zu singen, Jesu, dir.
3. Wenn ich bin im grünen Feld
Unter blauem Himmelszelt,
Laß ich meine Stimm erklingen,
Mit den Vöglein lustig singen,
Lob und preis ich meinen Gott,
Der mir hilft aus aller Not.

Ma már nem éneklik, dallama nem volt föltalálható. Negyedik strófája is van, de a kéziraton olvashatatlan.

Kezdő sora ennek is formulaszerű sor, amely a legkülönbözőbb dalokban előfordulhat. Így pl. Erk—Böhme II. 289 közöl egy 1574-ből való szerelmi dalt, amelynek kezdő sorai:

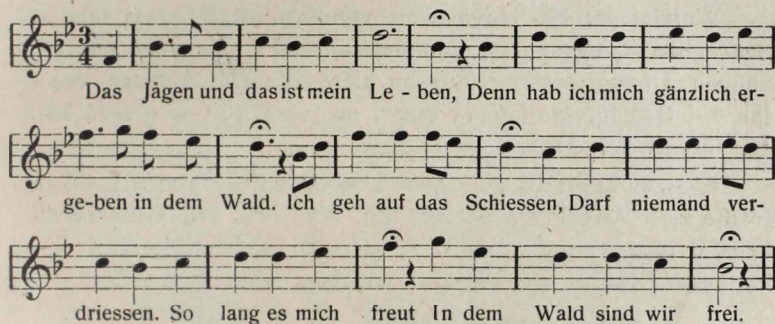
Wenn ich morgens früh aufsteh,
Zu meinem lieben Buhlen ich geh.

Ugyancsak nála egy másik dal kezdete:

Wenn ich
Als bald in mein Armuth geh,
Unglück, Elend schlägt mir unter mein Augen.

A szöveg többi része más. A mienkkel egyező dal nyomára nem akadtam.

54.

Das Jagen und das ist mein Le - ben, Denn hab ich mich gänzlich er-
ge-ben in dem Wald. Ich geh auf das Schiessen, Darf niemand ver-
driessen. So lang es mich freut In dem Wald sind wir frei.

1. Das Jagen und das ist mein Leben,
Dem hab ich mich gänzlich ergeben in dem Wald.
Ich geh auf das Schießen,
Darf niemand verdrießen,
So lang es mich erfreut.
In dem Wald sind wir frei.
2. Als ich in den Wald bin 'nauskommen,
Sah ich von Ferne ein Hirschlein dort stehn.
Mein Stutzerl muß knallen,
Das Hirschlein muß fallen
Durch Pulver und Blei.
In dem Wald sind wir frei.
3. Als ich das Hirschlein geschossen,
Kommt ja ein Jäger gelaufen in den Wald.
Er konnte kaum schnaufen
Vor Rennen und Laufen.
Ei Wildschütz halt ein,
Das Hirschlein g'hört mein.
4. Ei Jäger, geh du mir von dannen,
Dein Leben, das will ich verschonen in dem Wald.
Ich fürchte keinen Jäger,
Keinen Hund und keinen Tiger(!)
Mein Stutzerl hat Lust
Auf dem Jäger seine Brust.
5. Und endlich tut die Nacht heranschleichen,
Die Sterne am Himmel, die leuchten so hell.
Und gibt's nichts zu jagen,
So legt man sich schlafen,
Begibt sich in die Ruh
Und das Stutzerl dazu.

Erk—Böhme III. 322 a 18. sz. végére teszi keletkezését.

Wolframnál 295 lényegében ugyanazon dallammal találjuk. Szövegben — ugyanazon gondolatmenettel — nagyobb eltérések vannak. Utolsó strófánk teljesen hiányzik nála. A kissé szokatlan 4 d (Ich fürchte keinen Tiger) magyarázatát az ő sora adja: Ich fürchte kein Degen.

Egészen közel áll szövegben a mienkhez Greyerz III. 40 változata és a Városlődön énekelt dal. Weinzierl 418. Greyerz dala is olyan, mint a mienk. A városlődi szöveg eltérései, hogy két vadász jön az orvvadással szemben, tehát itt 3 e f:

Ihr Jäger halt ein,
Das Hirschlein g'hört mein.

Továbbá nála 4 e f:

So lang es mich freut,
In dem Wald sind wir frei.

Ezekeken felül csak lényegtelen eltérések vannak. Éneklük még Gyulán és Dunakömlődön (4 d itt is Tiger!).

További irodalom: Wolfram i. h.

55.

Drun - ten im Un - ter - land, Ei da ist's so wun - der - schön

Dort geht die Jägerei, Dort ist das Schiessen frei. Dort möcht ich

Jä - ger, Jä - ger sein, Schie - ssen, das ist mei - ne Freud.

1. Drunten im Unterland,
Ei da ist's so wunderschön.
Dort geht die Jägerei,
Dort ist das Schießen frei.
Dort möcht ich Jäger, Jäger sein,
Schießen, das ist meine Freud.

2. Dort schieß ich mir einen Lorbeerkrantz.
Fällt er oder fällt er nicht?
Fällt er nicht, so bleibt er stehn,
Zu meinem Dirndl muß ich gehn.
Zu meinem Dirndl muß ich, muß ich gehn
Wöchentlich sechs-siebenmal.
3. Gestern war Sonntag g'wesen,
Heute ist's halt schon wieder da.
Sie hat ein Hüterl auf,
Dort sind zwei Federl drauf.
Sie schaut so wunderreizend aus
Und ich schub mit ihr nachhaus.
4. Kaum vor die Haustür angekommen,
Sprach sie leise halt zu mir:
Du hast mich heimgebracht,
Das hat mir Spaß gemacht.
So gibst du mir auf mein' rosenroten Mund
Einen zuckersüßen Kuß.

Egy másik bátaszéki változatában a következő eltérések vannak 1 b Heute ist, c ist, 2 a Schiessen wir, f Alle Woch, 3 b war, d zwei wunderschöne, e reizend-reizend, 4 b Sagte sin ganz leise.

Hoffmann—Prah! 63 és Herfurth—Schiel 70 szerint egy hasonló kezdetű dal szerzője G. Weigele 1855 körül:

Kalt ist im Oberland,
Im Unterlande aber warm.

Dallama: Draussen im Schwabenland, wächst a schönes Holz szerint, lényegében nálunk is ez.

Wolfram 289 Drüben im Odenwald kezdettel hoz egy dalt, de mint az előző változatokban, itt is csak kevés szövegegyezés található. Lényegében egyezik a mienkkel az első strófa, továbbá 3 a b nálunk 2 e f.

Legközelebb áll a mienkhez Meisinger 200 változata. Az első három strófa olyan, mint nálunk. A negyedik:

Lauter fidele Leut sein wir,
Lauter fidele Leut.
Wenn wir fidele Leut nicht wärn,
Wer sollt denn's Geld verzehrn,
Lauter stb.

A Kommersbuchban 106 ugyanaz a változat mint Heeger—Wüstnél. Irodalom: Meisinger i. h.

56.

Ich bin ein lust-ger Jä-gers-knecht, Schiess auch recht,
 Schiess auf einen goldnen Specht, Dieser Specht hat goldne Feder
 Dort im Ge-busch Wo ich ihn er-wusch, geh' ihm ans Le-ben.

1. Ich bin ein lustiger Jägersknecht,
 Schieß auch recht.
 Schieß auf einen goldnen Specht.
 Dieser Specht hat goldne Federn,
 Dort im Gebusch,
 Wo ich ihn erwusch,
 Geh' ihm ans Leben.
2. Ich treib im Walde hin und her
 Mit Gewehr,
 Ob nicht mehr zu finden wär.
 Es ist ja gar nichts mehr zu finden,
 Als hie und dort
 An manchem Ort
 Eine grüne Linde.
3. Und was ein Jäger haben soll,
 Das hab ich schon.
 Alle meine Taschen sind voll
 Mit gutem Pulver, Blei und Kugel.
 Da schieß ich fix
 Aus meiner Büchs
 Auf manchen Vogel.
4. Da kam ich vor eine Kammertür
 Mit Neugier,
 Um zu sehen, was drinnen g'schieht.
 Da stand ein Mäd'l mit achtzehn Jahren,
 Ganz hübsch und nett,
 Tut Flöhe jagen.
5. Ach Mäd'l, warum hast kein Wort gesagt
 Von dieser Jagd!
 Die hätt ich gerne mitgemacht.

Soll das den Jäger nicht verdrießen!
 Die ganze Nacht
 Herumgejagt.
 Kein Wild zu schießen!

Meisinger 204 a 17. századból származó műdalnak mondja. Szövegéből csak első és harmadik versszaka olyan, mint a mienk. Wolfram 283 ugyanazon dallammal hoz három strófát. Ezek megfelelői a mi szövegünkkel: 1 str. = W. 1 str. (Eltérések: 1 a stolzer, c grünen, d grüne, g Schiess ihm ans Leder), 2. str. = W. 3. str. (Eltérések: a Gässlein, c da was zu schiessen, d Aber da war, f hiányzik, g An jener Linde), 3. str. = W. 2. str. (Eltérések: d hiányzik, e Schies sich, g Nach einem).

Magyarországban a Szepességben ismerik ugyanazon dallammal (Schmidt G. 62). Szövege a mi első és negyedik strófánkkal egyezik. A leány itt azt kéri anyjától, hogy szerezzen neki férjet, különben megkezdi a „szomorú életet” s akkor

Jungfrauschaft, schön gute Nacht.
 Wo bist gewesen?

Gyulán is ismerik, de záróstrófája még drasztikusabb.

Elterjedése a külföldön: Elsass, Böhmen, Franken, Odenwald, Mosel és Saarvidék, Kärnten, Nassau, Rheinland, Schlesien, Braunschweig (Schmidt G. i. h.). Ősrétünk közé tartozónak véljük.

Irodalma: Jungbauer 193 és Wolfram i. h.

7. Katonanóták.

57.

Gib't denn noch ein schön - res Le - ben, Wie der
 ed - le Sol - da - ten - stand Da - bei kann man ja noch vie - les
 seh - en, Ver - la - ssen muss man halt sein Va - ter - land.

1. Gibt's denn noch ein schönres Leben,
Wie der edle Soldatenstand.
Dabei kann man ja noch vieles sehen,
Verlassen muß man halt sein Vaterland.
2. Und wenn Granaten und Haubitzen
Und die Bomben aussenspritzen,
Da sitzt der Bauersmann in seinem Haus
Und raucht eine Pfeife Tabak zum Fenster 'raus.
3. Und geht der Feldzug schon zu Ende
Und der Soldat kommt ins Quartier,
Da hört man nichts als Jammer und Elend:
Wir haben selbst kein Brot nicht hier.
4. Ja sie täten uns lieber sehen
Vor dem Feinde im Feuer stehen.
Solchen Dank hat der Soldat,
Der für sein Vaterland gestritten hat.
4. Wird einer krumm oder lahm geschossen,
Kommt ohne Fuß oder Arm zuhaus,
Da tut man ihn ja noch verspotten.
Ach Gott, er sieht erbärmlich aus.
6. Da tut man ihn ja noch vertreiben,
Er soll sein Brot mit Betteln suchen.
Solchen Dank hat der Soldat,
Der für sein Vaterland geblutet hat.

Marriage 206 első részében hasonló dallamú dalt közöl. Szövege három versszakból áll (az első kettő hat, az utolsó nyolc sorral), amelyek nagyjából első négy strófának felelnek meg.

Hasonló Meisinger 170 variánsa. Itt is hiányzik az utolsó két strófa. Első versszakunk második része nála világosabb:

Man muß sein Leben dem König geben,
Muß streiten für das Vaterland.

Schünemann 357 első strófája hasonló csak a mienkhez. A dal további irodalma nála 415. Külföldön sváb és cseh-német területen ismerik, de ott a paraszti osztályra alkalmazva (Marriage i. h.). Így éneklik Törökbálinton is:

Gibt's denn noch ein schönres Leben,
Als wie der edle Bauernstand.

58.

Ich bin ein ar-mer De-sen-ter, Muss hi - naus in die wei - te
Welt. Wie wird ja mir mein Herz so schwer, Zu - hause darf ich
nim - mer - mehr. Muss ster - ben drauss im Feld.

1. Ich bin ein armer Desenter (= Deserteur),
Muß hinaus in die weite Welt.
Wie wird ja mir mein Herz so schwer,
Zuhause darf ich nimmermehr,
Muß sterben draus im Feld.
2. Leb wohl, leb wohl mein Mutter lieb
Und weinet nicht so sehr.
Sonst werden Eure Äuglein blind.
Leb wohl, leb wohl mein teures Kind,
Wir sehn uns nimmermehr.
3. Lebe wohl, lebe wohl mein Glück und Lust.
Strebet hin nach meinem Blut.
So viel ich brauch, bekomm ich schon:
Drei Kugeln mitten durch die Brust.
Kameraden, trifft's mich gut.

Külföldi gyűjteményekben nem találtam a dal nyomára.
Csak Heeger—Wüst I. 82. Sterbende Geliebte c. dalában van két
hasonló sor:

Die Mutter sprach: Mein liebes Kind,
Du weinst dir ja die Augen blind.

Azonfelül Erk—Böhme III. 263 közöl egy dalt Der Deserteur
címmel, ennek azonban legfeljebb ez a két sora mondható a
mienkhez távolról hasonlónak:

Schöner Schatz, weine nicht so sehr,
Du betrübst mich ja noch viel mehr.

Magyarországon ismerik Csében (Bleyer 207). Eltérései a
mi szövegünktől: 1 c Nun wird's mir nun, d Nachhause, e Ich
muss sterben in der Welt, 2 (Bl. 3) a mein teures Kind, b Weine,
c deine, e Und weine nicht so sehr, 3 (Bl. 2) a Hab und Gut, e
nur gut. Ugyanezt a variánst éneklik Vértesacsán is.

59.

Ka - me - ra - den mich ha - ben sie ge - trof - fen, Ins lin - ke
 Bein wohl ha - ben sie mich ge - schos - sen, Wohl ins
 lin - ke Bein und das muss ku - rie - ret sein.

1. Kameraden, mich haben sie getroffen,
 Ins linke Bein wohl haben sie mich geschossen.
 Wohl ins linke Bein
 Und das muß kuriert sein.
2. Kamerad, ich kann dir nicht helfen,
 Hilfe dir der liebe Gott nur selber.
 Hilfe dir der liebe Gott.
 Morgen früh marschieren wir fort:
3. Morgen früh um halber viere
 Müssen wir als junge Soldaten marschieren
 Ein Gablein wohl auf und ab.
 Schönster Schatz, komm zu mir herab.
4. Schönster Schatz, zu dir kann ich nicht kommen,
 Denn es gibt viel falsche Zungen,
 Die schneiden mir ab meine Ehr,
 Zurückgeben sie mir sie nimmermehr.
5. Schönster Schatz, wann wirst du wiederkommen?
 Kommst du im Winter oder im Sommer?
 Sag mir den Tag und die Stund,
 Wenn du wieder zu mir kommst.
6. Den Tag und die Stund kann ihr dir nicht sagen,
 Denn ich höre keine Stunde schlagen,
 Denn ich steh im weiten Feld
 Und muß streiten um das Kaisergeld.

Refrain itt:

Denn ich steh tief im Blut
 Und muß streiten um das Kaisergut.

Gyakori dal a külföldi gyűjteményekben. Erk—Böhme III. 217 több változatot közöl belőle. — Meisinger 149. hatstrófás változata igen közel áll a mienkhez. Negyedik strófánk vándorstrófa (l. a 27. sz. dalt), ennek helyében Meisingernél más záróstrófa van. Más eltérései: 1 a ich bin, b Eine Kugel hat, c Führ mich ins Quartier, d Bis daß ich bin kuriert, 3 d Bhüt dich Gott, herztausiger Schatz. Utolsó strófája:

Der Kaiser wird's schon bezahlen
Mit lauter preußischen Talern,
Denn das ist das allerschönste Geld
Wohl auf der ganzen Welt.

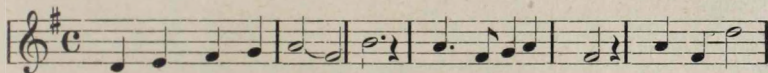
Schünemann orosz-német gyűjteményében 367 két változat van. Az elsöben megvan a mi negyedik strófánk (a 27. sz. dal 2. strófája, sőt ennek a dalnak 3. strófája is).

Kaindl—Wien 14 hét versszakos változatot közöl: 1 str. = K. 1 str., 2. = K. 5., 3. = K. 2., 4. = K. 6., 5. = K. 7., 6 = K. 4. — Kaindl 3. strófája a 27. sz. dal 3. strófája.

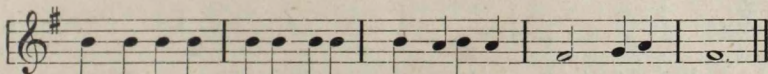
Magyarországon Máriakálnokon (Kaindl formájában) és Gyulán éneklik (itt utolsó strófánk hiányzik).

Irodalom: Erk—Böhme i. h. és Schünemann 416.

60.

Mädchen, Mädchen trau, trau kein Soldaten nicht. Denn er wird

dich verführen, Deine Ehre wirst verlieren. Glaub sicher - lich.

1. Mädchen, Mädchen trau, trau
Kein Soldaten nicht.
Denn er wird dich verführen,
Deine Ehr wirst verlieren.
Glaub sicherlich!
2. Wo ist denn der Soldat, Soldat,
Der mich verführet hat.
Er ist schon abmaschieret,
Bei die andren Mädchen einquartieret,
Er ist nimmer hier.

3. Soldaten hab ich gern, gern.
Darum lieb ich sie,
Weil sie stets lustig sein,
Tag und Nacht bei die Mädln sein,
Darum lieb ich sie.
4. Und endlich zum Beschluß, Schluß,
Weil ich jetzt scheiden muß.
Der Tambour schlägt Rewell,
Die Trommel, Trommel klingt (!) so hell.
Adje mein Schatz.

Wolfram 120 eltérő dallammal, Katrinchen trau címmel közöl egy dalt, melynek három strófája megfelel nálunk az 1. 2. és 4. strófának, a mi 3. strófánk hiányzik. Schünemann 360 is ezt a három strófát hozza, a 93. lapon igen hasonló dallamot is közöl.

Kaindl—Wien 14 két strófával bővebb szövegű változatot közöl. A mienknek megfelelő versszakokban nincs lényegesebb eltérés. Mégis a legközelebb áll a mi variánsunkhoz Erk—Böhme III. 283 dala. Itt négy versszakos. Eltérései: 2 c längst marschiert, d Und ist schon, e da, 3 a lieb, b Darum ist mein Herz betrübt, c Weil sie sind so hübsch und fein, d Zur Zeit frei lustig sein, 4 a Ade zum Beschluss, b nun, d Der Pfeifer pfeift so helle.

Magyar földön ismerik Köszege (Tschida 164 — hiányzik 3. versszakunk), Kálnokon, mint nálunk és Gyulán a 3 első strófát.

61.

Und die Of - fi - zie - ren Durch die Stadt ma - schie - ren,
Öff - nen die Mäd - chen die Fens - ter und die Tü - ren

- 1 Und die Offiziere
Durch die Stadt maschieren,
Öffnen die Mädchen
Die Fenster und die Türen.
Bloß in den Tschentodorossan, Blomtorossan, Hintorossan,
Bloß um den Tchentodorossan, Blomtorossan, Blom!

2. Und die Offizieren,
Säbel und die Sterne
Sehen die Mäd'el
Garo so gerne
Bloß stb.
3. Und ein Schüppel Sauerkraut
Und ein Schüssel Braten,
Laufen die Mädchen
Gern zu die Soldaten
Bloß stb.

Teljes szöveget és dallamát l. Schwert u. Lieder, Berlin, 1914, II. 18. Az eredeti dal szerzője A. Cosmar. Frau Colibet dala a Seeräuber c. daljátékban. Zeneszerzője Kugler. V. ö. Meisinger 174.

Nálunk a szöveg erösen torzult, az első strófa kivételével láthatóan masirozó katonák alkalmi hozzáköltése. Az első strófát (Wenn die Soldaten) ismerik Köszege is (Tschida 180).

62.

The image shows two staves of musical notation in G major, 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of the song, and the second staff contains the melody for the second line. The lyrics are written below the notes.

Warum ist denn die Unruh, So gross in der Welt, Weil
al - le jun - gen Bur - schen ma - schie - ren ins Feld.

1. Warum ist denn die Unruh
So groß in der Welt?
Weil alle jungen Burschen
Maschieren ins Feld.
2. Sogar auch maschieren,
Wo sie uns gleich visitieren,
Wir taugen, wir taugen,
Wir taugen ins Feld.
3. Unser Hauptmann steht draußen,
Schaut seine Leut an.
Seid's lustig, seid's fröhlich,
S kommt keiner davon.
4. Was nutzt mich mein Hauptmann,
Sein Recht und sein Zorn.
Mein Vater und meine Mutter,
Die hab'n mich erzogn.

5. Was nutzt mich's Desertieren,
Eingeschrieben bin ich.
Wenn sie mich erwischen,
So erschossen sie mich.
6. Wir reisen, wir reisen
Wohl über den Rhein,
Wo unser Kameraden
Soldaten schon sein.
7. Der eine muß reiten,
Der andre muß gehn.
Ach Gott, wie wird's uns jungen,
Jungen Burschen noch gehn.

Ezt a katonafogdosás idejének örömtelen hangulatát visszatükröző dalt gyakran lehet az énekgyűjteményekben megtalálni. Marriage 211 dallamában vannak egyező elemek. Szöveg szempontjából csak négy első strófája egyezik a mienkkel, a többi más, ötödik strófája hiányzik. — Meisinger 156 két változatot hoz, második változatának dallama első felében olyan, mint a mienk. Öt strófája van. A másodikban: Nach Lörrach maschieren — aminthogy majd minden változatban a mi — nyilván eltorzult — sorunkban (2 a) helyi jelleg észlelhető. Így pl. Schmidt G. 45 Nach Poprád (vagy Eperjes). Nála hét strófából áll a szöveg, a négy első nagyjában egyezik a mienkkel. Azután szélesen elmeséli, hogy az egyes bajtársaknak mit kell szenvedniök. Ötödik strófánk (a dezertálásról) itt is hiányzik.

Magyarországon ezenkívül ismerik Gyulán (itt Budára = Ofen masiroznak). Végül Dunakömlődön nyolc strófában, mint nálunk 6 b über den Rhein.

Elterjedtsége Németországban: Elsass, Saar, Hessen, Nassau, Rheinland, Franken (Marriage i. h.), Bukovina. Pfalz, Baden, Mosel, Odenwald (Schmidt G. i. h.).

8. Természeti dal.

63.

1. Als ich einstmals lustwandert' im Garten,
Da sah ich eine Rose stehn.
Und was meine Augen gewahrten,
War keine so lieblich, so schön.

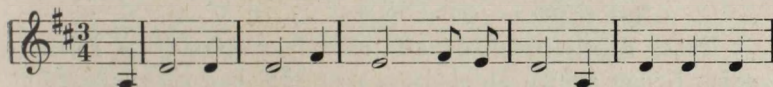
2. Die Rose ist erst entsprossen,
Erbühte in farbiger Pracht,
Als hätt sie der Tau angegossen,
Oh Herzblut, du Göttin der Nacht.
3. Oh Rose, du Blume, du holde,
Wie lieb ich dich, Rose so sehr!
Wenn alles verlieren ich sollte,
Dich gib ich doch nimmer her.

Nem találtam nyomára más gyűjteményekben; azt sem mer-ném határozottan állítani, hogy énekelték-e valaha. Dallamára egy énekes sem emlékezett. A természet (növényvilág) szépsé-geivel kizárólagosan csak ez a dal foglalkozik. Bizonyos szem-pontból ide volna sorolható az 53. és 91. számú dal is. Mind-amellett is feltűnő németjeinknek a természeti szépségekkel szemben való érzéketlensége.

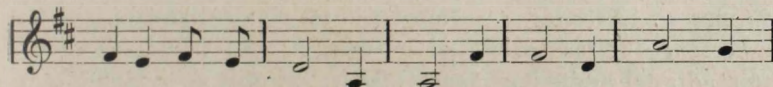
9. Párbeszédés dalok

(Streitspiele.)

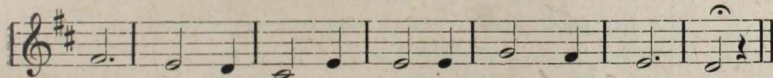
64.

Es ist kein Liedl so hübsch und so fein Wie das von dem

Wasser und dem Wein. Der Wein, der kann das Wasser nicht

lei - den, Sie ta - ten mit ei - nan - der strei ten.

1. Prolog: Es ist kein Liedl so hübsch und so fein,
Wie das von dem Wasser und dem Wein.
Der Wein, der kann das Wasser nicht leiden,
Sie taten mit einander streiten.
2. Der Wein, der sprach, ich bin eben so fein,
Mich trägt man in den Keller hinein.
Mich hält man hoch in Ehren
Und stellt mich vor Fürsten und Herren.

3. Das Wasser, das sprach: Ich bin eben so fein,
Mich trägt man in die Küche hinein.
Mich braucht man die ganze Woche
Zum Waschen, Backen und Kochen.
4. Der Wein, der sprach: Ich bin eben so fein,
Mich trägt man in die Kirche hinein.
Mich braucht man beim hochheiligen Sakrament,
Dem Menschen zu seinem letzten End.
5. Das Wasser, das sprach: Ich bin eben so fein,
Mich trägt man in die Kirche hinein.
Mich braucht man zu Kindeleintaufen,
Dem Menschen zu ein' christlichen Glauben.
6. Der Wein, der sprach: Ich bin eben so fein,
Mich pflanzt man in alle Rosgärtlein ein.
Und dort hinein tut man mich pflanzen,
Wo alle Röselein tun glanzen.
7. Das Wasser sprach: Ich bin eben so fein,
Ich rinne in alle Rosengärtlein ein.
Und wär ich zu dir nicht geronnen,
Am Traubstock wärst du verdorren (!).
8. Der Wein, der gab dem Wasser schnell recht,
Du bist der Herr und ich bin der Knecht.
Jetzt schliessen wir uns zusammen
Und reisen in Gottes Namen.

Ennek a Streitspielnak latin mintája visszamegy a 13. századba. Német nyelvű átdolgozása már 1530-ban ismeretes. Mint egészen primitív drámát két jelmezes személy adta elő. Sahr I. 97 más — 13 strófás — változatot közöl más dallammal is. Nála a versengés tréfás fordulattal ér véget. A víz (!) megszemélyesítője adja fel addig komolyan előadott szerepét és vidáman nyúl a boroskupa után:

Es hat mich (das Wasser) wahrlich nie erfreut.
Drum lob ich den Weine!
Komm her, laß dich eine.

Erk—Böhme három variánst ad. Ezek egyike (III. 24) áll legközelebb a mi párbeszédünkhöz. Itt is nyolc strófa van, melyek viszonya ez: Erk—B. 1. str. = Bátaszék 1. str., E.—B. 2. str. = B. 4., E.—B. 3. = B. 5., E.—B. 4. = B. 2., E.—B. 5. = B. 3., E.—B. 6. (más tartalmú: a bor előkelően viteti magát, a víz maga kénytelen folyni), E.—B. 7. (más tartalmú: a víz hajtja a malomkereket) E.—B. 8. (záróstrófa) a b mint Bátaszéken, a többi:

Wärst du nicht zu mir gekommen,
So wär ich am Weinstock gestorben.

Ezenfelül közöl egy elsassi töredéket, amely teljesen megfelel
a mi prologusunknak:

Es ist kein Liedel so hübsch und so fein,
So wie das vom Wasser und wie das vom Wein,
Sie taten mit einander streiten,
Der Wein konnt's Wasser nicht leiden.

65.

Grüss euch Gott, ihr Herrn und Fraun, Schau - et euch den
ed - len Som - mer an, Wie frö - lich tut er aus - schau - en, Da
kommt der Winter, der fros - ti - ge Mann, der nichts als nur zer -
stö - ren kann. Wird euch er - zäh - len auch.

Sommer: 1. Grüß Euch Gott, ihr Herren und Frauen,
Schauet euch den edlen Sommer an.
Wie fröhlich er tut ausschauen.
Da kommt der Winter, der frostige Mann,
Der nichts, als nur verzehren kann,
Wird euch erzählen auch.

Gemeinsam: 2. Jetzt fangen wir schon an,
Der Sommer und der Winter
Ein Streit zu heben an.
Weil es ja nicht anders ist,
So müssen wir wohl vor das Gericht,
Zu hören, was der Richter spricht.

Winter: 3. Sommer, halt dein Maul,
Du bist eine Art von träg und faul.
Heißt mich einen grausamen Mann,

Die Schimpfwort, die du mir jetzt gibst,
 Verdrießen mich ganz sicherlich.
 Gib acht, was mit dir geschieht.

- S. 4. Ihr Herren und Frauen kommt herbei!
 Wir wollen Euch etwas zeigen.
 Kurzweil ist auch dabei.
 Die Menschen hielten einen ... (Streit?)
 Und gingen auf einander los,
 Der Streit und der ist groß.
- W. 5. Ich bin der Winter von der Art,
 Ich bin ein alter, frischer Mann
 Und trag einen grauen Bart.
 Da ich mich nicht weiter rühmen tu,
 Trag einen langen Rock,
 Handschuh und Mütz dazu.
- S. 6. Ich bin der Sommer schön,
 Ich will mich nicht weiter rühmen.
 Tut mich recht verstehen.
 Sobald der Frühling (!) tritt herein,
 Es freut sich alles, Groß und Klein,
 Alles muß fröhlich sein.
- W. 7. Wenn kommt der Herbst (!) herbei,
 Da spann ich meine Netze an.
 Viel Fisch ich fangen kann,
 Fang Hechte, Karpfen und Forell
 Und tu mir's in mein Wasser hell,
 Mach mir ein gutes Pastell.
 Gelt Sommer, das kannst du nicht!
- S. 8. Wann kommt Mariä Verkündigungstag,
 Da fang ich an zu pflanzen
 In meinem Lustgarten schön.
 Die Bäumlein grünen in dem Wald,
 Die Vöglein singen jung und alt.
 Das ist eine Freud zu hören.
- W. 9. Wann kommt St. Nikolaus,
 So bau ich künstliche Brücken
 Über alle Wässer und Teich.
 Kein Meister ist mir so kunstreich,
 Der mir in diesem Stück ist gleich
 Auf der Welt weit und breit.
 Gelt Sommer, das kannst du nicht!
- S. 10. Wann kommt St. Georgs Tag,
 So sä' ich meinen Samen.
 Ich meinen Gott Lob sag

- Da bitt ich um seinen Segen,
 Daß er mir gibt Tau und Regen
 Und mir meine Nahrung gibt.
- W. 11. Wenn kommt die Weihnachtszeit,
 So back ich fette Kuchen.
 Schlacht mir dazu brav Schwein',
 Eß' ich brav Speck,
 Werd mein Bart fett
 Und leg mich zu der Frau ins Bett.
 Gelt meine Herren, das ist fein?
- S. 12. Wann kommt St. Johannis Tag,
 So mäh' ich meine Wiesen ab,
 Mach mir dazu brav Heu
 Und mach mir Futter für das Vieh,
 Dazu brav junge Rinder zieh'.
 Gelt Winter, das kannst du nicht!
- W. 13. Wenn kommt die Faschingszeit,
 So back ich fette... (Krapfen?),
 Schlacht mir dazu ein Kalb
 Und dazu ein fettes Kalb.
 Sommer, willst du sein mein Knecht,
 So nimm es von mir an.
- S. 14. Ach Winter, du fraßiger Mann,
 Sorgst wohl von guten Speisen
 Und baust doch selbst nicht an.
 Alles, was du haben tust,
 Ich dir doch noch geben muß.
 Soll doch dein Knecht sein?
- W. 15. Ei Sommer, willst du sein mein Knecht,
 Ich wer' dir gute Speisen geben,
 Die werden dir sein recht,
 Kraut, Fleisch und Knödel dran,
 Das sollst bei mir zu essen haben,
 Dasselbige macht ein' Mann.
- S. 16. Ja, macht dasselbe ein' Mann,
 Ich werd dir nichts mehr wachsen lassen.
 Das wird dich greifen an,
 Da wirst du schauen hin und her
 Und wo der Sommer bringt 'was her,
 Daß du dich ernähren kannst.
- W. 17. Was frag ich nach dein' Gewächs.
 Wenn kommt die lange Nacht herbei,
 So spinn ich meinen Flachs

- Und steh des Morgens recht früh auf
 Und dresch mein' Korn und Weizen aus.
 Mach mir brav Geld in die Tasch.
- S. 18. Wann kommt St. Petri und Pauli Tag,
 Da führ ich Schnitter in das Feld.
 Schneid ab mein Korn und Waz (= Weizen)
 Und fülle alle Scheunen an,
 Daß jeder sich erfreuen kann,
 Das macht einen reichen Mann.
- W. 19. Ei Sommer, du heißer Bauer,
 Du machst die Weiber jung und alt,
 Ja matt und Milch sauer.
 Du machst sie träg und machst sie faul
 Und schmierst dir selbst den Kot ins Maul.
 Mein Bart ist ehrenwert.
- S. 20. Ach Winter, du weißer Greis,
 Mit deiner großen Kälte
 Gefrierst du alles zu Eis.
 Mit deinem großen Wasserguß
 Viel' Menschen manchen Schaden tust
 Und viele führst zum Tod.
- W. 21. Ei Sommer, du heiße Hitz
 Mit deiner heißen Sonne,
 Machst manchen Donner und Blitz.
 Mit deinem großen Regenguß
 Du meinem Vater viel schaden tust,
 Treibst manchen auf die Flucht.
- S. 22. Ach Winter, jetzt hast bei mir aus
 Und was wir jetzt geredet haben.
 Pack du dich aus meinem Haus,
 Man wird dich legen auf das Tron (!),
 Dein' grauen Bart dir rupfen aus.
 Meine Sonne muß dich verzehren.
- W. 23. Ei Sommer, das tu mir nicht.
 Ich will mich dir ergeben.
 Will leben nach meiner Pflicht.
 Sei du mein Herr und ich dein Knecht,
 So sollst du haben eben recht.
 Drauf gib ich dir die Hand.
- S. 24. Ach Winter, verzeihen will ich dir,
 Du mußt dich recht verhalten
 Und führen deinen Groll.
 Du mußt nicht so leicht fertig sein.
 So helf mir singen ein Liedelein
 Dem höchsten Gott zu Ehren.

Zusammen: 25. Gott uns erschaffen hat
 Den Sommer und den Winter,
 Ein' jeden nach seiner Art.
 Gott wollt' uns geben ein fruchtbares Jahr,
 Wollt' uns beschützen von Kriegsgefahr
 In diesem heurigen Jahr.

26. Am Ende es werde wahr,
 Um was wir jetzt gebeten haben,
 Das soll uns widerfahren.
 Gott Vater, Sohn und Heiliger Geist,
 Die führen uns alle ins Himmelreich
 In alle Ewigkeit. Amen.

Uhland I. 31 harmınckét (négysoros) strófás alakban közli ezt az ósrégi versengő párbeszédet. Minden strófa végén refrain:

Alle ir herren mein,
 Der Sommer (Winter) ist fein.

Két bevezető strófánk nincs meg. A végén kibékülnek, de a tél bevallja:

Ir herren ,ir solt mich recht verstan,
 der Sommer hat das best getan.

Uhland szerint (II. 20—31) ez a Streitspiel legrégebbi nyomában a 9. századig visszakísérhető. Egy St.-Gallen-i oklevélben Wintar és Sumar nevű fivérek neveiben véli ezeket felfedezhetni. De latin és görög mintái (tél és tavasz párbeszédei) egészen Vergilius eklogiáihoz és Aesopus meséihez vezetnek. Még az északi pogány germán emlékekben is vél szálakat feltalálni. Történelmileg bizonyos, hogy Sebastian Franck Weltbuch-jában (1542) már mai formájában van meg, végén: „da ligt der Summer ob und erschlacht den Winter, darnach geht man daruff zum wein.“ Uhland szerint az ő idejében is főképen a középső és felső Rajna mentén énekelték. Azóta is sok változata keletkezett. V. ö. Erk—Böhme III. 11 (7 változat) és Jungbauer 150 (Gott grüss Euch Herren, Fra und Mä — bőséges irodalom sok más változatról).

Böckel, Volkslied 69 érdekesen mondja el a párbeszédés játék lefolyását Salzburg vidékén. Két legény a szereplő. Az egyik fehér ingben a nyarat adja, a másik durva bundában a telet. Együtt lépnek a szobába, előbb néhány verset mondanak, majd megkezdődik a tél (ősz) és nyár (tavasz, utóbbira nálunk is van nyom, 6 d és 7 a) dalos versengése. Cseh-német területen

is elmondják a bevezető részeket. Végén Isten dicséretét hirdetik és kegyes adományokért könyörögnek.

Majdnem szóról-szóra így játszák el nálunk is, rendszerint lakodalmak alkalmával. A nyarat rendszerint nő (dünné Stimme), a telet férfi (dicke Stimme) személyesíti meg.

Hans Sachs ugyanezt a tárgyat mint Spruchgedichtet szedi versbe (1538). Nála a tél győz, minélfogva argumentumainak is csattanósabbaknak kell lenniök. Az ellenfelek nem is békülnek meg egymással. Der Sommer „that verschwinden, Lies ain claglichen hal.“ (V. ö. P. Merker: Hans Sachs, Samml. Göschen Nr. 24, S. 40. ff.). Rendszerint azonban a nyár marad fölényben (v. ö. Böhme 354).

Mindkét Streitspiel dalkincsünk legrégebb elemei közé sorolható. Bizonyára már a bevándorlók hozták őket magukkal.

10. Tanító dalok.

66.

Einst lag ein Weib, Gott wollte es so ha - ben, Am Kranken
la - ger durch ein volles Jahr. Und ih - re Kinder, die sie
stets um - ga - ben, Be - weinten sie, weil sie ihr al - les war.

1. Einst lag ein Weib, Gott wollte es so haben,
Am Krankenlager durch ein volles Jahr.
Und ihre Kinder, die sie stets umgaben,
Beweinten sie, weil sie ihr Alles war.
Sie baten Gott mit aufgehobenen Händen,
Er wolle ihnen diese Gnad gewährn,
Der Mutter Leiden ganz zu enden
Und ihr Gersundheit oder Tod beschern.
2. Da sprach das Weib zu ihren edlen Kindern:
Ich weiß, ihr liebet mich recht sehr.
Ich liebe euch als Mutter auch nicht minder,
Von euch mich trennen, fällt mir wirklich schwer.

Bald werde ich die große Welt verlassen,
 Bald wird mein Geist in Gottes Heimat schweben.
 Oh, kommt zu mir, laßt euch nochmal umfassen,
 Ich will euch meinen Muttersegen geben.

3. Nehmt nun von mir hin meinen Muttersegen,
 Seid glücklich stets durch eure Lebenszeit.
 Gott schütze euch auf allen fremden Wegen,
 Er steh euch bei in Wiederwärtigkeit.
 Oh Kinder, tut auf Gott allein vertrauen
 Und handelt stets nach wahrer Menschlichkeit.
 Da könnt ihr auch auf seine Güte bauen,
 Denn Gott verläßt den guten Menschen nicht.
4. Sollt euch der Schöpfer großes Glück bescheren,
 Seid ihr von vielen Schätzen einst umgeben,
 So tut den Armen mit dem Reichen ehren.
 Versüßt durch edle Taten euer Leben,
 Seid nicht stolz in eurem hohen Stande,
 Ihr müßt auch sterben, seid ihr noch so reich.
 Denn steht ihr einst an eurem Grabesrande,
 So seid ihr jedem armen Bettler gleich.
5. Oh merket euch hier meine Mutterlehre
 Und wenn euch einst die Armut drücken soll,
 Verletzet nicht aus Habsucht eure Ehre,
 Denn sie ist mehr wert, als das schönste Gold.
 Mit ihr könnt ihr die ganze Welt umreisen,
 Man schätztet euch an jedem fremden Ort.
 Mit Redlichkeit kommt man am besten fort.
6. Behandle jeden Menschen gut und bieder,
 Wenn auch darunter oft ein böser sei,
 So denket euch, ihr Kinder, nur dies wieder,
 Kein Mensch auf Erden ist von Fehlern frei.
 Seht ihr vor euch so manchen großen Sünder,
 Der immer nur von seinen Lasten spricht,
 Verzeihet ihm im Stillen, liebe Kinder.
 Haßt nur die Tat, den Menschen selber nicht.
7. Bald werde ich von euch nun scheiden müssen,
 Es wird wohl meine letzte Stunde sein.
 Oh kommt zu mir, laßt euch noch einmal küssen,
 Da schlafe ich recht sanft und ruhig ein.
 Oh weinet nicht, vergönnet mir im Stillen
 Nach meinem Tod die gute, sanfte Ruh.
 Wollt ihr an mir die letzte Pflicht erfüllen,
 So drücket Kinder, mir die Augen zu.

8. Der Muttersegen baut den Kindern Häuser,
 Der Mutter Fluch reißt sie wieder ein. —
 So sprach das Weib und wurde immer stiller,
 Allmählich löschte sich ihr irdisch Sein.
 Noch sterbend sprach sie diese Worte,
 Reichte den Kindern ihre treue Hand:
 Lebt wohl, ihr Waisen, bis zu jenem Orte,
 Schützt euch Gott! — und jetzt ihr Geist entschwand.

Régi kéziratban találtam, nálunk legalább 80—100 éves.
 Dallamára még emlékszenek. Másutt nem akadtam rá. Talán
 vásári ponyvatermékként került hozzánk.

67.

1. Manchen schaudert nicht zurück
 Einen Friedhof anzusehen.
 Gönnet der Zukunft eure Blicke,
 Denn einst müßt ihr auch vergehn.
2. Den Totengräber selbst, ihr Brüder
 Wißt, er ist davon nicht frei.
 Staub und Asch' sind Menschenglieder,
 Wir sind alle einerlei.
3. Kinder sammeln sich zu Greisen,
 Treu und Unschuld geht zur Ruh,
 Toren liegen unter Weisen.
 Meine Hand deckt alle zu.
4. Seht, so manches holde Mädchen
 Blüht wie Rosen in dem Mai.
 Nun blüht ein Veilchen auf ihr Gräbchen,
 Als ihr letzte Schmeichelei.
5. Unter diesem Grabeshügel
 Ist der Fürst dem Bettler gleich.
 Jeden drückt des Todes Siegel,
 Sei er arm oder reich.
6. Sieh die Ballen Todesschädel
 Hier in dieser stillen Ruh,
 Waren einst so jung und edel,
 Vielleicht schöner noch, als du.
7. Du wirst ihnen wieder gleichen,
 Denn unsterblich bist du nicht,
 Wenn einst auf des Todes Zeichen
 Deine morsche Hülle bricht.
8. Hier in diesem Todesreiche
 Wütet nicht des Lebens Sturm.

Ruhig in der stolzen Leiche
Nistet sich der kleine Wurm.

9. Der gelehrte Greis am Stabe
Fröhlet (?) nicht des Kargen Stolz (?)
Verschließt im niederen Grabe
Nur ein wenig faules Holz.
10. Bettler, die an Krücken schleichen,
Werden hier des Leides los.
Arme liegen hier bei Reichen
In der kühlen Mutterschoß.
11. Suche keine großen Ehren,
Hier ist man vor ihnen taub.
Du wirst nichts von Größe hören,
Alles, alles ist nur Staub.
12. Ruht nun sanft, die ihr treu gewesen
Jedem Recht und jeder Pflicht.
Meine Erde drückt ein die Bösen,
Gute Menschen drückt sie nicht.
13. Drum schaudert nicht vor jenem Orte,
Wo so mancher Freund schon ruht.
Einst eröffne ich auch die Pforte,
Wenn euer Sand verrinnen tut.

Ugyanabban az énekfűzetben, mint az előbbi dal. Címe: Der Totengräber. Dallamára már nem emlékezett senki. Eredete ennek is valószínűleg: vásári ponyva.

11. A gúny, humor és jökedv dalai.

68.

Als der Va-ter nach - hau-s: kam. Da schlief das Gret-chen
noch. So schlaf zu tausend Teu - fel, Teu - fel, Unser Kuh steht
noch im Stall Und der Hirt schon im Wald.

1. Als der Vater nachhause kam,
Da schlief das Gretchen noch.
So schlaf zu tausend Teufel, Teufel,
Unser Kuh steht noch im Stall
Und der Hirt ist schon im Wald.
2. Das Gretchen aus dem Bette sprang,
Den Rock nimmt sie in die Hand.
Sie wollt das Kühlen melken, melken,
Doch mit ungewaschener Hand.
Ist denn das nicht eine Schand.
3. Als sie das Kühlein gemolken hat,
Brav Wasser gießt sie zu.
Sie zeigt es ihrem Vater, Vater:
So viel Milch gibt unser Kuh.
Ei das macht die lange Ruh.
4. Als sie die Milch gesichen hat,
Den Stock nimmt sie in die Hand.
Sie wollt das Kühlein melken, melken,
Bis hinaus in den grünen Wald,
Dort, wo sich der Hirt aufhalt.
5. Ei Hirte, liebster Hirte mein,
Was hab ich dir leid getan,
Daß ich muß alle Morgen, Morgen
Treiben 'naus bis in den Wald,
Dort, wo sich der Hirt aufhalt.
6. Gib du mir deine Buttermilch,
So wie die anderen a'!
Dann komm ich alle Morgen, Morgen
Blasen vor deiner Tür:
Fauls Gretchen komm herfür.
7. Ich gib dir meine Buttermilch,
Den Käse noch dazu,
So komm nur alle Morgen, Morgen
Blasen vor meiner Tür:
Schönes Gretchen komm herfür.

Gyakran egy bevezető strófával bővül ez a dal. Így található pl. Wolframnál 101:

Und wer ein faules Gretchen hat,
Kann der wohl lustig sein.
Sie schläft ja alle Morgen,
Bis daß die Sonne scheint
Und der Hirt zum Tor 'naustreibt.

Wolfram változatában még a következő eltérések vannak 4. (nála 5.) a b:

Drauf nam sie's Reitlein in die Hand
Und trieb das Kühlein fort.
Sie tut

5 (nála 6) d e:

Treiben mein Kühlein fort
Bis an den kühlen Ort.

Schünemann 312 két változatot is közöl az orosz-német kolóniákból. Az első nagyjában a mienkkel egyezik, a második egészen triviális. — Magyarországon ismerik Csében (Bleyer 281), itt a bevezető strófa is megvan, de hiányzik záróstrófánk. Eltérései lényegtelenek.

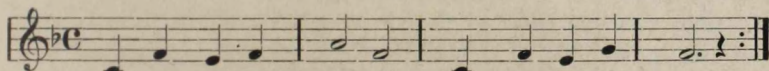
Töredékeiben ez a dal már a 16. században ismeretes. Schmelzl Quodlibetjében (1544) már előfordul ez a két sor:

Da sie die Kuh gemolken hat,
Da goß sie Wasser zu.

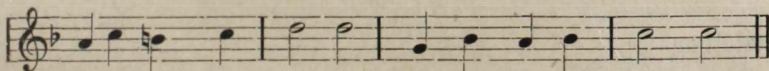
V. ö. Erk—Böhme III. 794 és Schünemann 411. Tehát ősréte-
günkhöz számítható.

Irodalom Erk—Böhme i. h. és Jungbauer 301.

69.

Auf der grü - nen Wie - se, hockt der Hans und . . .
Kommt die Nachbars Gretl, nimmt an Stan und schmeisst.

Gretl lass mich Hast a was zu bei - ssen.

1. Auf der grünen Wiese
Hockt der Hans und sch...
Kommt die Nachbarsgretl,
Nimmt an Stan und schmeißt.
Gretl laß mich
Hast a was zu beissen.
Auf der grünen Wiese,
Hockt der Hans und

2. Auf der blauen Donau,
Schwimmt a Krokodil,
Kann er net gut schwimmen,
Weil er will.
Gretl laß mich stb.

Bizonyára sok helyen éneklik ezt a dalt, helyi hozzáköltésekkel is. Így pl. Csében ismerik. Feljegyezve nem találtam sehohol.

70.

Bauer bind dein _ Pudel an, Dass er mich nicht beissen kann.
Beisst er mich, klag ich dich, Tausend Ta - ler kost' es dich.

1. Bauer, bind dein' Pudel an,
Daß er mich net beissen kann.
Beißt er mich, klag ich dich.
Tausend Taler kost' es dich.
2. Tausend Taler ist kein Geld,
Wenn ich nur ein Mäd'l hätt',
Das mich rupft, das mich zupft
Und mit mir ins Bett 'nen hupft.
3. Eins, zwei, drei, vier, fünf, sechs, sieb'n,
Wer hat diesen Brief geschrie'n.
Von Berlin nach Semlin,
[Von Vesprim nach Berlin]
Wo die schönen Mäd'l sind.

Ennek a dalnak utolsó strófája általánosan ismert. Gyűjteményekben feljegyezve azonban sem ezt, sem az első kettőt nem találtam.

71.

1. Der Hans, der wollt zu der Gretl gehn. Titirittamtittamte.
Und wie er zu dem Gretchen kommt,
So streckt sie den A . . . zum Fenster 'raus. Titirittamtittamte.
2. Ei Gretl, du hast a brats (breites) Gesicht,
Ich glaube, du hast keine Nase nicht. Titiritt . . .
3. Die Gretl, die laßt einen heimlichen Wind.
Der Hans, der sprach: Warum seufzt mein Kind. Titiritt . . .

4. Ei Gretl, du hast a stinkets Maul,
Ich glaub, dir wird dein Zahnfleisch faul. Titiritt...
5. Die Gretl laßt einen, daß es donnert und kracht.
Der Hans, der sprach: Viel tausend. gute Nacht. Titiritt...

Dallamát nem sikerült feljegyezni, mert a dalos nem volt rábírható, hogy újra elénekelje. Hasonló triviális dal lehet, amelyre Jungbauer 10 utal (Urschl, du hast a bummlich's G'sicht), szövegét azonban nem közli.

72.

1. Es reisen drei Tore zum Burschen hinaus,
Da schauen zwei Fenster zum Mädchen heraus. Hurradiram.
2. Da nehm ich den Stiefel und schmiere den Dreck,
Den einen mit Butter, den andern mit Dreck. Hurradiram.
3. Da nehm ich das Zimmer und kehre den Besen,
So daß das Zimmer zum Staub 'naus fliegt. Hurradiram.
4. Da nehm ich den Ofen und leg ihn ans Feuer,
Und schlage die Nudel über die Eier. Hurradiram.
5. Der Bettlmann hat den Hund gebissen,
Darum hat der Hund in die Hosen ge... Hurradiram.
6. Der Brantwein hat den Knecht gesoffen,
Drum ist der Stall ins Pferd geloffen.
7. Der Hafer hat das Pferd verzehrt,
Drum ist das ganze Lied verkehrt. Hurradiram.

Dallamát nem tudta a diktáló. Állítólag a szomszéd községekben került újabban Bátaszékre. A dal különben a gyakori Lügenlieder közé tartozik. Lügen eredetileg ártatlan mesélést is (harmloses Fabulieren) jelentett, a hazugság fogalmára csak újabban korlátozzák. V. ö. Böckel, Handbuch 306. A Lügenlieder egyik alfaja a kifordított dal (Verkehrtes Lied), amikor — mint a mi dalunkban is — nem a háryádákon nevet a hallgatóság, hanem a helyzetkomikumon, amely a fogalmak felcseréléséből áll elő.

Dalunkhoz hasonló változatokat csak Erk—Böhme III. 32. közöl. A dalosok egyéni találékonyságának persze itt is tág tere nyílt. Egyik változatában (54. l.) mégis vannak egyező sorok: 3 a, 5 a (hasonló), 6 a b (nála 4 b a), 7 b (nála 7 a). Erk—Böhme (46. l.) ilyenfajta dalok nyomait egy 1530-as Fliegendes Blatt-on is megtalálta.

73.

Es war ein - mal so heiss, Da sitzt der Baur und
 schie. scha, Scheint die lie - be Son - ne.

1. Es war einmal so heiß,
 Da sitzt der Bauer und schie, scha
 Scheint die liebe Sonne.
2. Da war er halt gesessen,
 Den Haufen wollt er frie, fra
 Fremde Gäste laden.
3. Und unser Nachbar Hans,
 Der hat an dicken Schwie, Schwa
 Schwarzen Mantel gefunden.

Kaindl—Berlin 271 közöl egy ilyen rimjátékot (Reimspiel) Nach Ungarn wollen wir reisen címen, de annak tartalma más. Itt is természetesen nagy változatosság lehetséges, mint az előző fajtájú daloknál. Kaindl utal a következő forrásokra: Kopp, Volks- und Studentenlieder, 1899, S. 19 és Hessische Blätter für Volkskunde 3., 47.

74.

Gretl, wo wirst du heut Mehl be - kom - men, Sprach die
 al - te Schwie - ger, In der Müh - le wird's ge -
 mah - len, Sprach die jun - ge gleich wie - der.

1. Gretl, wo wirst du heut Mehl bekommen,
 Sprach die alte Schwieger.
 In der Mühle wird's gemahlen,
 Sprach die Junge gleich wieder.

2. Gretl, wo wirst du heut Fleisch bekommen,
Sprach die Alte.
In der Fleischbank hackt man alles zam,
Sprach die Junge.
3. Gretl, wo wirst du heut Geld bekommen,
Sprach
Alter Brumbär, gib den Beutel her,
Sprach
4. Gretl, wo wirst du ein Haus bekommen,
Sprach
Jagt man die Alt' hinaus, hat man gleich ein Haus,
Sprach

E dal eredetiében több epikus részlet is van. Rendszerint egy bevezető strófa járul még hozzá:

Es hatten zwei Weiber miteinander ein' Streit,
Die alte Schwieger und ihres Sohnes Weib.

Nálunk is az anyós és menyé veszekszenek egymással, csak a bevezető strófa hiányzik. Tehát már a házasság után vannak. De vannak változatok, amelyekben az öregasszony még csak kérdi, hogy ki fogja elvenni a fiát és így indul meg a párbeszéd. Így fordul elő Wolframnál 237 és Köszezen (Tschida 203). Terjedelemben is nagy a változatosság, mert a dalos fantáziájának ilyen dalok is sok utánköltési lehetőséget nyújtottak. Így pl. Erk—Böhme II. 682 egy nyolc és egy tizenhat strófás változatot közöl. Dallama mindenütt más, mint nálunk.

A dal alapgondolata nagyon régi, Uhland szerint már egy 1750-es röplapon és az Ambraser Liederbuchban is előfordul. V. ö. Erk—Böhme i. h., ahol a további irodalom is fel van sorolva. Ez is ősrétegünkhöz tartozhatik.

75.

1. Ich nahm von achtzig Jahren
Ein Mädchen zu der Ehe
Mit schimmelgrauen Haaren.
Sie hat das Mutterreich (?)
Mit grintgeschiebichten (?) Händen,
Mit rinnenden Äugelein.
Sie ist so rauhlich (?) um die Lenden
Und schäbig um die Bein'.

2. Sie kratzet vorn und hinten,
Wenn s' in der Kuchel ist,
Den ganzen Leib tut s' schinden,
Daß Blut und Eiter fließt.
Dabei hat sie den Schnupfen,
Rinnt ihr das Nüselein.
Der Teuffel frißt die Suppen
Und brockt die Alte ein.
3. Oh Himmel, welch Kreuz und Leiden
Hast du gegeben mir.
Mach, daß es kommt zum Scheiden
Und nimm die Alte zu dir.
Kommt sie dann in den Himmel,
So will ich nicht hinein,
Ich möcht vom altgrauen Schimmel
Eweig geplaget sein.

Régi bátaszéki kéziratból; ma már nem éneklik. Más gyűjteményekben sem találtam hozzá hasonlót, kivéve talán Böhme 317 egy strófás töredékét a 16. századból.

Ein alt man wolt sich frewen,
Wolt nemen ein junges weybe,
Er frei wol umb Frau Claren,
Die war bey achtzig jaren.
Schleffert dich noch? Schleffert dich noch?

76.

Ich wollt einmal ein Maler wern, Wollt mir mein Schatz abmalen, Ich ma-le sie in Weiss und Rot, Bis an die Muschel - schalen.

1. Ich wollt' einmal ein Maler werd'n,
Wollt' mir mein Schatz abmalen.
Ich male sie in Weiß und Rot.
Bis auf die Muschelschalen.
4. Denn wenn es eine Sünde wär,
So hätt's Gott nicht erschaffen
Und wenn es eine Schande wär,
So täten's nur die Narren.

5. Und wenn's der Natur schädlich wär,
 So tät's der Doktor meiden
 Und wenn's den Mädchen wehe tät,
 So täten sie's nicht leiden.

Második és harmadik strófája túlságosan erotikus s ezért nem közölhető.

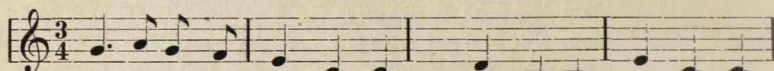
77.

1. Mein Herz ist so traurig,
 Mein Kopf ist so schwer.
 Ich hatte zwei Männer
 Und hab sie nicht mehr.
2. Ich hab sie begraben,
 Oh denkt euch nur an,
 Nun bin ich verlassen
 Und hab keinen Mann.
3. Bin einundzwanzig, fesch und patent,
 Habe zum Lieben sehr viel Talent.
 Steh jetzt allein, oh Gott, welch ein Graus.
 Ganz ohne Mann sein, das halt ich nicht aus.
4. Mein erster hieß Anton,
 Mein zweiter hieß Fritz.
 Sie waren nicht lange
 In meinem Besitz.
5. Der Fritz, der war krank
 Und hatt' sterben gemußt
 Und Anton war auch etwas
 Schwach auf der Brust.
6. Hab an die beiden
 Oft schon gedacht,
 Manchmal bei Tage,
 Stets bei der Nacht.
7. Nun bricht mir mein Herze
 Vor Liebe schier
 Und ich hab ja keine
 Veränderung dafür.
8. Ach ich bin eine Witwe,
 Eine kleine Witwe,
 Bin das Küssen so gewöhnt,
 Daß ich's nicht lassen kann. (?)

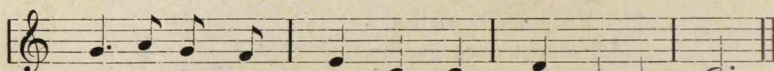
9. Ich bin eine kleine Witwe,
Hätt' ich doch nur
Wieder einen Mann!
Und der Courage hat,
Der wird mein dritter Mann.

Vásári ponyvatermékek látszik az előző dallal együtt.
Utóbbi dallamát nem tudják.

78.

Oh du lie - ber Au - gus - tin, s' Geld ist hin All's ist hin,

Oh du lie - ber Au - gus - tin Al - les ist hin.

Oh du lieber Augustin,
S Geld ist hin, Alles ist hin.
O du lieber Augustin,
Alles ist hin.

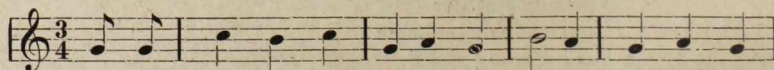
Általánosan ismert szöveg és dallam. A benne szereplő Augustin állítólag egy valóban élt Spielmann volna, aki 1678 körül halt meg Bécsben. Dallamára azonban 1800 előtről nincs bizonyíték. V. ö. Erk—Böhme II. 750.

Bővebb változatát ismerik Kőszegen Tschida 207. Elsassban ilyen formában éneklük:

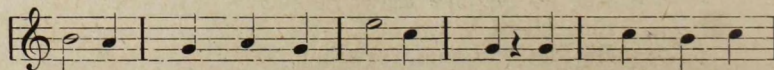
Oh du
's Göld isch hin, du bischt min.
Oh du
Du bisch jo min.

A bevándorlók dalkincséhez számítható. Irodalom: Jungbauer 323.

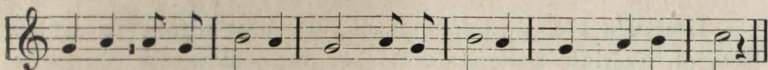
79.

Un - serm Herr - gott wird ja die Zeit a so lang, die Zeit

a so lang, die Zeit a so lang. Er macht ja den

A-dam aus an Batzen L-hm, aus an Batzen Lahm, Und der lebt,

1. Unserm Herrgott wird ja die Zeit a so lang,
Die Zeit a so' lang, die Zeit a so lang.
Er mach ja den Adam |:aus ein Batzen Lahm:|
Und der lebt.
2. Unser Herrgott, der nimmt dem Adam eine Rippe 'raus,
Eine Rippe 'raus, eine Rippe 'raus.
Und macht ja die Frau Everl |:a daraus:|
Und da sein zwa.
3. Unser Herrgott sagt: Von dem Baum eßt mir nicht,
Von dem Baum eßt mir nicht, von dem eßt mir nicht,
Verfluchtes Bagasch sonst kriegt ihr |:a noch Wichs:|
Und müßt 'raus.
4. Die Eva, die schaut auf'n hohen Baum,
Schaut auf'n hohen Baum, hohen Baum.
Da hängt ein schöner |:Apfel dran:|
Den möcht sie hab'n.
5. Der Adam, der geht auf'n hohen Baum,
Auf'n hohen Baum, hohen Baum.
Und reißt der Frau Everl |:den Apfel ab:|
Und sie beißt an.
6. Jetzt kommt unser Herrgott, der allweise Mann,
Der allweise Mann, der allweise Mann.
Verfluchtes Bagascherl |:was habt's getan:|
An mein' Baum.
7. Der Erzengel Michel wird gleich verzornt,
Wird gleich verzornt, wird gleich verzornt.
Der nimmt das Bagascherl |:gleich bei die Ohrn:|
Und schmeißt's raus.
8. Ach Everl, was hast du vom Naschen gehabt,
Vom Naschen gehabt, vom Naschen gehabt.
Du hast ja uns alle |:zur Sünd gebracht:|
Du Vieh.

Hasonló dalt hoz Schmidt G. 98. a Szepességből, amely jóval triviálisabb, mint a mienk. Dallama más. Vannak variánsok, amelyekben Ádám és Éva további sorsa is megénekeltek. Így egy kurmainzi változatban (Ádám göttingeni diák, Éva hárfásnő akar lenni), egy tiroliban (Ádámot pipaporcellánból alkotja Isten és bozeni diák lesz) stb. Schmidt G. 99 diákdalnak tartja, amelyet — talán — az elnyomatás idejében hoztak német egyetemeken tanuló diákok.

Triebnigg 174 egy tolnamegyei változatot közöl Murgáról és Kétyről. Szerinte kukoricafosztáskor vagy dióveréskor éneklük. Tévedés azonban az az állítás, hogy csak protestáns vidékeken ismerik. Bátaszéken protestáns németek nincsenek.

80.

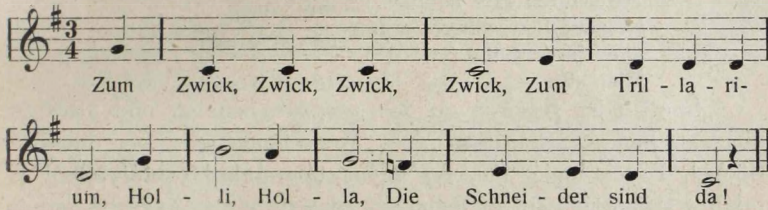
1. Vor a fünfundzwanzig Jahren,
Blaue Augen, schwarze Haarn,
Ohne Gwand und ohne Geld
Bin ich kommen auf die Welt.
2. Wie mich hat Frau Mayer bracht,
Hat mein' Vater das Herz gelacht
Und alle Nachbarsleut zusammengeschieden:
Das ist das schönste Kind von Wien.
3. Wie ich dann bin größer worn,
Da ham's mich beutelt bei die Ohrn,
Da ham's mich beutelt bei die Haarn,
Weil ich ein großes Rindvieh war.
4. Gelernt hab ich nix, gar ka Spur,
Bei die Madl war ich nur
Immer in der Tanzschul drin.
Das ist der schönste Mann von Wien.
5. Wenn ich einmal gestorben werd,
Da wird ein großes Übel wern,
Alle Mädchen und alle Frauen
Werden nach mein Grab (?) ausschaun.
6. Auf mein' Grab krieg ich an Stein,
Da wird die Inschrift zu lesen sein:
Hier ruht der arme Johann drin,
Der allerschönste Mann von Wien.

Dallama úgyanaz, mint a 23. sz. (Von der Wanderschaft ein Bub) dalnál. Ujabb bécsi ponyvatermének látszik.

81.

Wenn die Schneider beisammen sind, So wollen sie essen auch. Sie
essen ihrer neunzig Neunmal hundert und neunzig An einer ge-bratenen Laus.

Recitando: Wer? — Die Schneider! — Was der Teufel! — Ohne Zweifel!

1. |: Wenn die Schneider beisammen sind,
So wollen sie essen auch:|.
Sie essen ihrer neunzig,
Neunmalhundertundneunzig
An einer gebratenen Laus.

Recitando: Wer? - Die Schneider! - Was der Teufel! - Ohne Zweifel!
Zum Zwick, Zwick, Zwick, Zwick,
Zum Trillarium!
Holli, Holla
Die Schneider sind da!

2. | Wenn die Schneider gegessen haben,
So wollen sie trinken auch:|,
Sie trinken ihrer neunzig,
Neunmalhundertundneunzig
Aus einem Fingerhut.
Wer stb.
3. |: Wenn die Schneider getrunken haben,
So wollen sie tanzen auch:|.
Sie tanzen ihrer neunzig,
Neunmalhundertundneunzig
Auf einem Kartenblatt.
Wer stb.
4. |: Wenn die Schneider getanzet haben,
So wollen sie schlafen auch:|.
Sie schlafen ihrer neunzig,
Neunmalhundertundneunzig
Auf einem Halmen Stroh.
Wer stb.
5. |: Wenn die Schneider geschlafen haben,
So wollen sie zum Schlüsselloch 'nein:|.
Sie schlüpfen ihrer neunzig,
Neunmalhundertundneunzig
Zum Schlüsselloch hinein.
Wer stb.

6. |:Wie die Schneider drinnen waren,
So schnappt das Schlüsselloch zu:
Sie schrien alle neunzig,
Neunmalhundertundneunzig:
Die Herbergstür ist zu!
Wer stb.

„Spottlieder gehören zu den ursprünglichsten und ältesten dichterischen Erzeugnissen des Menschengestes“ — mondja Böckel, Psychologie 310. Az egyes társadalmi osztályokból is talán a szabóknak jut ki legbővebben a csipős és kevésbé csipős élcelődésből. (V. ö. bővebben Schell 149). Ennélfogva nem csodálható, ha Erk—Böhme III. 448 épen erről a dalról jegyzi meg, hogy végeláthatatlan variánsokban éneklük egész Németországban. A recitatív részt és refrainnt azonban egyik változatban sem találtam. Ez helyi hozzáköltés lehet.

A Wunderhornban 552 a strófák sorrendje ez: 1. isznak egy gyűszüből, 2. tanácskoznak egy kártyalapon, 3. keresztülbujnak a kulcslyukon, 4. egy kecskefarkon táncolnak, 5. egy sült egéren rágódnak, 6. egy kecskeszakállon szánkáznak, 7. egy mogyorópálcán lovagolnak, 8. lerészegednek, 9. egy koppantóba bujnak, 10. nem tudnak kibujni és a kocsmáros kidobja őket, 11. az ablakon keresztül egy kannába esnek és csúfosan belefulladásnak.

Más változatai még pl. Wiener Handwerkerlied 123, Wolf-ram 320. Dallama itt más.

82.

Wenn ich mal stirb, stirb, stirb, Grabt's mich in Kel-ler ein
Zwisch - n a Fass Bier und Wein Im - mer fi - del, fi - del,
Trau - rig sein kann ich net, Mei - ner Seel.

1. Wenn ich mal stirb, stirb, stirb,
Grabt's mich in Keller ein,
Zwischen a Faß Bier und Wein.
Immer fidel, fidel, fidel!
Traurig sein kann ich net
Meiner Seel!

2. Wenn ich mal stirb, stirb, stirb,
Müssen mich Jungfern tragen
Und dabei Zitter schlagen.
Immer fidel.

Heeger—Wüst II. 184 egy öt strófás dalában az utolsó verszak rokon első strófánkkal:

Und wenn ich gestorben sollt sein,
In den Keller begrabt mich ein,
Wohl unters Weinfuß,
Die Gurgel bleibt naß.
Ein lustiger Kirchhof ist das.

Egy változata ismeretes Kőszegen is (Tschida 194), melyben első strófánk mint második fordul elő. Dallama lényegében egyezik; csakhoggy ott refrain is van. Stájer népdaltörredék.

83.

Wenn ich mein' Schim - mel ver - kauf, Geh ich ins
Wirtshaus und sauf, Brüder gsegn's Gott, Das ist a schöns
Wort, Das dau - ert die gan - ze Nacht fort.

1. Wenn ich mein' Schimmel verkauf,
Geh ich ins Wirtshaus und sauf.
Brüder gsegn's Gott,
Das ist a schöns Wort,
Das dauert die ganze Nacht fort.

Ez is egy hosszabb Schlemmerlied töredéke. Csében pl. még hat strófája ismeretes (Bleyer 251). Strófánk ott is első helyen áll, azután előző (82. sz.) dalunk első strófája mint ötödik versszak.

Magyarországon ismeretes még Gyulán, ahol szintén ugyanolyan az első strófa és Vértesacsán is hat versszakkal.

12. Vegyes tartalmú dalok.

84.

Bald gras ich am Berg, Bald gras ich am Rain, Bald hab ich ein
 Schatzerl, Bald bin ich al - lein, Denk da Schnauz - bart, Druck nur a bissl
 her zu mir, Denk da Schnauz - bart, Druck nur a bissel her zu mir.

1. Bald gras ich am Berg,
 Bald gras ich am Rain,
 Bald hab ich ein Schätzlein,
 Bald bin ich allein.
 |:Denk da Schnauzbart,
 Druck nur a bißl her zu mir:|.
2. Was nützt mich das Grasen,
 Wenn die Sichel net schneidt,
 Was nützt mir mein Schätzl,
 Wenn's bei mir nicht bleibt.
 Denk da stb.
3. Ich schwör auf meiner Seel,
 Ich eß nichts von Mehl,
 Kein' Nudel, kein' Strudel,
 Kein einbranntn Kehl.
 Denk da stb.
4. Hadl und Reis,
 Das ist mein' Leibspeis,
 Ein eingmachtes Hendl,
 Eine seltsame Speis.
 Denk da stb.
5. Drah' di' umi, drah' di' umi,
 Du schwarzbraune Kuh,
 Wer wird dich denn melken,
 Wenn ich heiraten tu?
 Denk da stb.

A Wunderhorn szerzői 298 egy balladát közölnek, amelynek első két strófája egyezik a mi dalunkkal — refrain nélkül.

Megjegyzik, hogy Frau von Pattberg közölte velük a bádeni Pfalzból. — De már Marriage 109 is rámutatott arra, hogy itt tulajdonképen misztifikációval van dolgunk. Pattbergné tollforgató nő volt, maga költötte a balladát, amelyhez a kétstrófás, délnémet Schnadahüpfel szolgált neki mintául s azután ezt a mű-balladát beküldte mint eredeti népballadát. Marriage legalább is azt állítja, hogy Pattbergné formájában a badeni Pfalzban sehol sem találta.

Az említett Schnadahüpfel-sorok máshol is megtalálhatók. Így pl. Zischka—Schottky gyűjteményében (Oesterreichische Volkslieder mit ihren Singweisen, Hartleben, Pesih, 1819, S. 104 — idézve Kliernél) a második strófa:

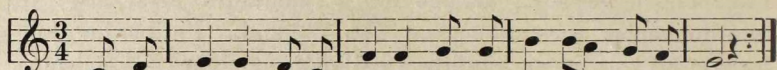
Bald foahr ich af'm Wassa,
Bald foahr ich af'm Roan.

Ugyancsak ilyen Schnadahüpfel-sorokból áll Erk—Böhme II. 789 változata is. 1. str. Bald am Neckar — am Rhein. Különb. ez és második strófája, mint nálunk. Többi két strófája más. Itt még refrain-szerű Jodler is van minden strófa után. Ez a változat az Odenwaldból származik.

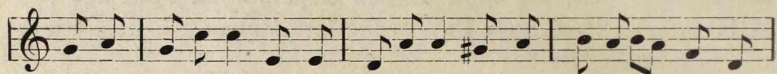
A bátaszéki dal sem más, mint többé-kevésbé összefüggő Schnadahüpfel-sorozat és nem lehetetlen, hogy — Badenről, a bátaszékiek őshazájáról lévén szó — Pattbergné épen a mi változatunkat használta fel műballadájához. Dalunkat így ősrétegünkhöz kell sorolni.

Ha Marriage véleménye Pattbergné daláról helytáll, akkor ez a mű-ballada is hamarosan széles körben terjedt el. Mert azt ismerik — legalább töredékeiben — Meisinger 101, Wolfram 166, Heeger—Würst I. 214 és Reisert 20. (Tartalma: a leány katonára kedvesét szeretné viszontlátni. Egy gyűrűt fog tehát a folyóba vetni, egy hal elnyeli s a hallal együtt a gyűrű a király asztalára kerül. A király csodálkozva fogja kérdeni, hogy kié ez a szép gyűrű. Erre kedvese jelentkezik, megmondja és engedélyt kap, hogy a leánynak visszavigye). — Így tehát azzal az érdekes esettel állunk szemben, hogy egy vidám népdalból szentimentális műdal lett, majd ez is — a másik mellett! — népdallá fejlődött. — Irodalom: Jungbauer 36.

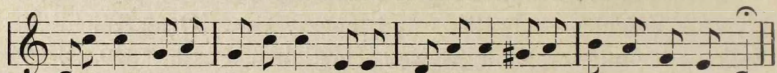
85.

Bei dem Bacherl steht a Hütterl, Bei dem Hüt-terl steht a Bam.
Und so oft ich da vor-beigeh, Find ich jeder Zeit wieder ham.

Hol-la - ri-u-je, Hol-la - ri-u-ja, Hol-la - ri-u-je, Hol-la-

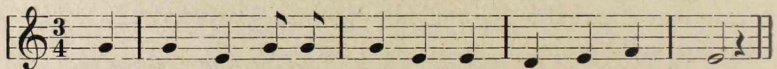

ri-u-ja, Holla - ri-u-je, Holla - ri-u-ja. Holla - ri-u-je, -u-je.

Bei dem Bacherl steht a Hütterl,
Bei dem Hütterl steht a Bam (= Baum).
Und so oft ich da vorbeigeh,
Find ich jederzeit immer ham (= heim).

Jodler: Hollariuje, Hollariuja,
Hollariuje, Hollariuja,
Hollariuje, Hollariuja,
Hollariuje—uje.

86.

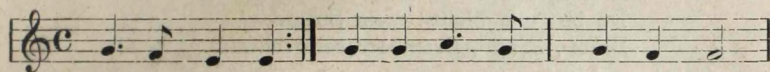

Hohn O-dam, Gott ge - nod am, Hohn O-dam mein Mann.

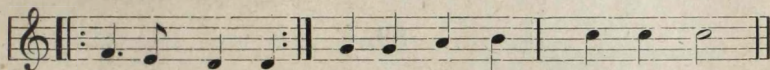
1. Hohn Odam
Gott genod am (= Gott sei ihm gnädig).
Hohn Odam mein Mann.
2. Der ihn gsehn hat,
Der ihn kennt hat,
Hohn Odam mein Mann.

Talán helyi eredetű. A dalos magyarázata szerint egy özvegy (történeti személy?) férje temetése után komájával betér a kocsmába halotti torra. Itt persze hamar vége a bánatnak, a gyászoló közönség táncra perdül s az özvegy is megvigasztalódik dalunk mellett.

87.

Oh Su - san - na Ist das Le - ben noch so schön.

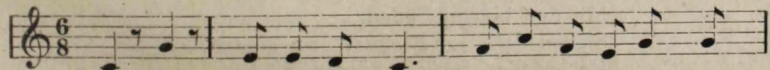

Oh Su - san - na Ist das Le - ben noch so schön.

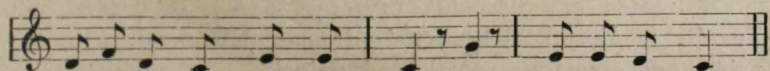
1. Oh Susanna, oh Susanna,
Ist das Leben noch so schön.
Oh Susanna, oh Susanna,
Ist das Leben noch so schön.
2. |:Trinken mr (wir) noch a Tröpfchen:|,
Aus dem lieben Engelstöpfchen.
Oh Susanna.
3. |:Alle Bären beissen:|,
Nur der Brambeer, der beißt net.
Oh Susanna.
1. |:Alle Buben heiren (= heiraten):|,
Nur der N. N. heirat net.
Oh Susanna.
5. |:Alle Böcke stossen:|,
Nur der Holzbock, der stoßt net.
Oh Susanna.
6. |:Alle Löcher stinken:|,
Nur das Knopfloch, das stinkt net.
Oh Susanna.

Igen régi és mindenütt ismeretes Gassenhauer. Két első strófája rendszerint mindenütt egyforma, melyet a helyi célzatú strófák hosszú sora szokott követni. Dallama is mindenütt egyenlő.

88.

Bram-, Bram-, Brambeer sein schwarz Brambeer und die sein schwarz

Du bist und bleibst mein Schatz Bram-, Bram-, Brambeer sein schwarz.

Bram-, Bram-, Brambeer sein schwarz.
 Brambeer und die sein schwarz,
 Du bist und bleibst mein Schatz.
 Bram-, Bram-, Brambeer sein schwarz.

Helyi eredetű?

89.

Steh nur auf, steh nur auf, du schweizer Bu', steh nur
 auf du schwei-zer Bu' Du Schlingl, du Schlangl, wo
 bleibst so lang. Steh nur auf, steh nur auf, du
 schwei-zer Bu', steh nur auf du schwei-zer Bu'.

Steh nur auf, steh nur auf du schweizer Bu',
 Steh nur auf, du schweizer Bu'.
 |:Du Schlingl, du Schlangl, wo bleibst so lang:|
 Steh nur auf, steh nur auf du schweizer Bu',
 Steh nur auf du schweizer Bu'.

A lakodalmi mulatságokon táncközben a zenészek szokták énekelni. Eredete bizonytalan.

90.

Tet-tel Gyur-ka, Tet-tel Gyur-ka mit den lan-gen Füs-sen,
 Sie-ben Jahr im Him-mel ge-west, Wie-der zu rück müs-sen.

Tettel Gyurka, Tettel Gyurka,
 Mit den langen Füßen,
 Sieben Jahr im Himmel drin gewest,
 Hat wieder zurück müssen.

Kőszegen egy hasonló négysorost énekelnek Unsar oldi Tuarate (= Dorothea) kezdettel, de más dallammal. Állítólag valóban élt személyre vonatkoznék nálunk.

91.

Im Ja-nu-ar, da füh-ren uns Die Män-ner auf das Eis
 Der Schnee ist ihrer Worte gleich, Sie machen uns was weis. Der
 Schnee ist ih-ren Wor-ten gleich, Sie ma-chen uns was weis.

1. Im Januar, da führen uns
 Die Männer auf das Eis,
 |:Der Schnee ist ihren Worten gleich:
 Sie machen uns was weis:|.
2. Im Februar maskieren sie,
 Das dauert bis in März.
 |:Da löst die harte Rinde sich
 Gewiß von ihrem Herz:|.
3. Ein Monat später schicken sie
 Unds freundlich in April.
 |:Und in dem Mai, da führen sie
 Uns Brautleut an das Ziel:|.
4. Die Flitterwochen fangen an,
 Der Juni rückt heran.
 |:Es treten heißre Stunden ein,
 Es donnert dann und wann:|.
5. Im Juli gibt's Gewitter oft,
 Die Hundstäg müssen sein.
 |:Es steigt die Hitze im August
 Und öfter schlägt's auch ein:|.
6. September kühlt die Herzen ab,
 Schon kürzer wird der Tag.
 |:Der Mann jagt aus dem Hause rum,
 Ums Weib ist keine Frag:|.
7. Oktober zieht als Nebelbild
 Mit unserm Glück hinab.
 |:Da fallen zur Erinnerung
 Die letzten Blätter ab:|.

8. Husch, husch geht im November schon
 Des Tages letzter Schein
 |:Und im Dezember gefrieret gwiß
 Die heiße Liebe ein:|.

Meisinger 256 dallamában vannak hasonló elemek. Szövege nagyjában ugyanaz. Szerinte Kaffka Talisman-jából való. Viszont Kaindl—Berlin 272 azt állítja, hogy Rosenplüt Bauernkalender-jéből származik, de az ő szövege más.

92.

Mäd - chen, lasst auch nicht ver - füh - ren, eins, zwei, drei, Sonst
 müsst ihr klei - ne Kin - der wie - gen, eins, zwei, drei. Ge - bet
 acht auf die - se bö - sen Sa - chen, Die der Schlei - fer
 trägt in sei - ner Ta - schen. Was geht's mich denn an? Dich geht's
 gar - nicht an. Denn ich bin ein Schlei - fers - mann.

1. Mädchen, laßt euch nicht verführen, eins, zwei, drei,
 Sonst müßt ihr kleine Kinder wiegen, eins, zwei, drei.
 Gebet acht auf diese bösen Sachen,
 Die der Schleifer trägt in seiner Taschen.
 Was geht's mich denn an?
 Dich geht's gar nichts an!
 Denn ich bin ein Schleifersmann.
2. Und der Schiffmann fährt auf dem Wasser, eins, zwei, drei.
 Und das Madl laßt sich gern umfassen, eins, zwei, drei.
 Und der Schiffmann greift nach seinem Ruder
 Und das Madl laßt sich tapfer butern (?)
 Was geht's mich ...

3. Und der Maurer klopft mit seinem Hammer, eins, zwei, drei.
 Und das Madl schläft in seiner Kammer, eins, zwei, drei.
 Dann verklopft der Maurer einen Stein
 Und das Mädchen steigt ihm selbst hinein.
 Was geht's mich...

95.

1. Was gehört denen klanen Kindern zum Feierabend spät?
 A Reindl voll Koch, an Pracker aufs Loch.
 [Oder: A Reindl voll Brei, das Tuttel dabei]
 Feierabend soll sein!
2. Was gehört denen jungen Burschen zum Feierabend spät?
 A Teller voll Kraut, den Prügel auf die Haut.
 Feierabend soll sein!
3. Was gehört denen jungen Madeln...
 A grasgrüner Kranz, ins Wirtshaus zum Tanz.
 Feierabend soll sein!
5. Was gehört denen jungen Weibern...
 A Fühl voll Holz, da sein sie drauf stolz.
 Feierabend soll sein!
5. Was gehört jenen jungen Weibern...
 A Kindl auf die Schoß, der Wiegen an Stoß,
 Feierabend soll sein!
6. Was gehört denen alten Männern...
 A Pfeiferl Tabak, das Röhrl im Sack.
 Feierabend soll sein!
7. Was gehört denen alten Weibern...
 A Rosenkranz in die Hand, in die Kirche a Gang.
 Feierabend soll sein!

Déloroszországi német kolonisták is ismerik töredékeiben ezt a dalt *Feierabend címen* (Schünemann 326). Előfordul hatodik strófánk (ott első):

Was gehört den alten Männern zum Feierabend?
 Felelet: Eine Flasche Brantwein, ein Weißbrod dazu.

Hetedik strófánk (ott második):

Was ... den alten Weibern.
Einen lausigen Pelz und ein Strumpf dabei.

Negyedik strófánk (ott harmadik):

Was ... jungen Männern.
Eine hübsche Dame ins Bett hinein.

Ötödik strófánk (ott negyedik):

Was ... jungen Weibern.
Eine Wiege vor das Bett und zwei Kinder hinein.

Mindenütt ez a befejezés:

Das soll den alten Männern (Weibern) ihren (!) Feierabend sein.
Macht Feierabend!

Dallama más. — Schünemann 412 a játékdalok (Spiellieder)
közé sorolja. Forrását nem tudja.

94.

Was wün - schen wir dem Va - ter zum neu - en Jahr,
Wün - schen wir dem Va - ter ein gold - nen Tisch,
In der Mit - te ein Glas voll Wein,
Jetzt las - sen wir den Va - ter in Eh - ren stehn,

Was wir wün - schen und das ist wahr.
U - me - tum mit ge - back - nen Fisch.
Dass der Va - ter kann lus - tig sein.
Wol - len wir zu der Mut - ter gehn.

1. Was wünschen wir dem Vater zum neuen Jahr?
Was wir wünschen und das ist wahr!
Wünschen wir dem Vater ein goldenen Tisch,
Umetum (ringsherum) mit gebackenen Fisch'.
In der Mitte a Glas voll Wein,
Daß der Vater kann lustig sein.
Jetzt lassen wir den Vater in Ehren stehn,
Wollen wir zu der Mutter gehn.
2. Was wünschen wir der Mutter zum neuen Jahr?
Was wir wünschen und das ist wahr.
Wünschen wir der Mutter ein goldenes Wiegelein,
Daß sie kann ihr Jesulein wiegen.
Jetzt lassen wir die Mutter in Ehren stehn,
Wollen wir zu dem Sohne gehn.

3. Was wünschen wir dem Sohne
Was wir
Wünschen wir dem Sohne ein goldnes Pferd.
Das ist tausend Taler wert.
Jetzt lassen wir den Sohne,
Wollen wir zu der Tochter gehn.
4. Was wünschen wir der Tochter
Was wir
Wünschen wir der Tochter ein goldenes Bett,
Umetum mit Röselein bedeckt.
Jetzt lassen wir die Tochter
Wollen wir zu dem Knechte gehn.
5. Was wünschen wir dem Knechte
Was wir
Wünschen wir dem Knechte a Peitsch in die Hand,
Daß er fahren kann durch's ganze Land.
Jetzt lassen wir den Knecht
Wollen wir zu dem Mensche (= Magd) gehn.
6. Was wünschen wir dem Mensche
Was wir
Wünschen wir dem Mensche ein Besen in die Hand,
Daß sie kann kehren den Hof und Gang.

Ősrégi köszöntő dalunkat szilveszter éjjelén harmonika kíséret mellett házról-házra járó legények szokták az ablakok alatt énekelni. A dal befejezése után prózában, kíséret nélkül hozzáfűzik: Wünsche Euch glücklich's neues Jahr, lang's Leben, G'sundheit, Fried' und Einigkeit, neugeborenes Jesulein in Eure Herz 'nein, soll Eure Neujahr sein. — Mióta az új egyházi törvénykönyv szerint a „tiltott idő” karácsonnyal fejeződik be és Szilveszter éjjelén már táncmultságok vannak, ez a szokás is kiveszöben van s így nincs már messze az idő, amikor ez a köszöntő, amelyet ma még minden gyerek tud, a kihalt dalok közé fog kerülni.

Külföldi gyűjteményekben és hazai dalosfüzetekben is gyakran találkozunk vele. Itthon ismerik Városlődön (Weinzierl 555 — csak három strofa: háziúr, háziasszony és leány), Köszegeen (Tschida 222 — négy strofa: háziúr, háziasszony, kisasszony, fiú). Dallama azonban nem egyezik a mienkkel. Böckel, Handbuch 323 Stájerországból közöl egy töredéket, első strófánkat.

Legteljesebb és hozzánk legközelebb álló változatát Erk—Böhme III. 103 közli — Ziegelangerből (Mittelfranken). Itt a Hermann Egyed: A bátaszéki németek és népdalaik

kivánságok sorrendje és tárgya: 1. Herr — Tisch — Fisch, 2. Frau — Wiegelein — Kind wiegen, 3. Sohn — Feder in Hand — Brieflein übers Land, 4. Tochter — Räderlein — spinnen Fädelein, 5. Magd — Besen — kehren Stuben und Gang, 6. Knecht — Peitsch — fahren über Feld und Land. — Itt ezenfelül minden strófa után egy refrain van:

Von Silber und von Gold, von Perlein nicht zu fein,
So wünschen wir ein glückseliges neues Jahr derein.

Átmeneti sorainkat (Jetzt lassen wir. Wollen wir) ilyen formában sehol sem találtam. Városlődön így hangzanak:

Was wünschen wir ihm daneben?
Viel Glück und ein langes Leben. Kuckuck.

Köszögen még rövidebben:

Was wünschen wir dem Hausherrn
Dieses neue Jahr?

Bizonyára a bevándorlók hozták magukkal Bátaszékre. Irodalom: Jungbauer 139.

95.

Wenn man die Welt um - geht Und kommt wo - hin man
will, So hat man den - noch nicht Er - reicht das schö - ne
Ziel, Wo man sich freundlich grüsst, Reicht brüderlich die
Hand, Das findt man nur im teu - ren Un - garn - land.

1. Wenn man die Welt umgeht
Und kommt wohin man will,
So hat man dennoch nicht
Erreicht das schöne Ziel,
Wo man sich freundlich grüßt,
Reicht brüderlich die Hand.
Das find't man nur im teuren Ungarnland.

2. Wo der cigány geigt
Und das Zimbal klinget,
Wo der magyar ember
Seinen Szózat singt,
Wo die menyecske
Ihm csókot gibt zum Pfand,
Das find't man nur im teuren Ungarnland.
3. Wo das Gulyás-fleisch
Und káposzta ist zuhaus,
Wo der paprika
Schaut bei den Augen 'raus,
Wo der csikós sprengt
Behängt mit rotem Band,
Das find't man nur im teuren Ungarnland.
4. Wo der Türk hat g'haust
In seiner tollen Wut,
Da haben viele Völker
Verloren ihren Mut.
Dann haben die Ungarn ihn
'Nausg'jagt mit größter Schand,
Das find't man nur im teuren Ungarnland.

Keletkezésének idejét 2 d adja megközelítőleg: a Szózat után. Valamikor — öregek tanúsága szerint — szívesen énekeltek. Ma már alig ismerik.

Egy bácsalmási füzetben még ezt a strófát is éneklük:

Kein Volk hat das Feuer,
Das uns ein Ungar zeigt,
Wenn er beim csárdás sich
Mit seinen Sporen neigt.
Wie ein Riese steigt er
Daher im Árpád-Gewand,
Sagt: Ungarn ist mein teures Vaterland.

96.

Wir ha - ben ge - schlos - sen In Freund - schaft den Bund,
Stets fest und un - ver - drossen Ge - hal - ten je - de Stund.

1. Wir haben geschlossen
In Freundschaft den Bund
|:Stets fest und unverdrossen
Gehalten jede Stund:|.
2. In Freuden und Leiden,
Im Kampf und in Not,
|:Wir uns, ihr Jüngling, scheidet
Hienieden nur der Tod:|.
3. Gott hat uns gegeben
Zur Arbeit Geschick,
|:Wir schaffen treu und streben
In jedem Augenblick:|.
4. Uns fallen die Hände
Nicht feige in die Schoß.
|:Wir wirken bis zum Ende
Mit Mut und wankellos:|.
5. Es blühe zum Segen
Der Jünglingsverein.
|:Gott wird auf allen Wegen
Sein Schirm und Schützer sein:|.

A földmives ifjak önképzőkörének indulója. A szöveg helyi eredetű volna (?). A dallam régi Volksweise. Ugyanezzel közöl egy dalt (Wir haben gebauet, Ein stattliches Haus) Herfurth—Schiel 224.

I. FÜGGELÉK.

Bátaszéken valaha énekelt, de ma már feledésbe ment dalok jegyzéke.

Dalgyűjteményünk dalosai legalább címeikben emlékeztek még a következő dalokra:

1. Es tat ein Mann in die Heimat reisen (v. ö. Schmidt G. 95).
 2. Grüne Hosen, blaue Bandl.
 3. In Ungarnland zu Großwardein (Schmidt G. 79).
 4. Mein Herz, das ist ein Bienenhaus (Hoffmann—Prah 182).
 5. Oh Tannenbaum
 6. Rinaldini-Lied (ponyvatermék)
 7. Straßburg, Straßburg, du wunderschöne Stadt (Schmidt G. 107).
 8. Zu Mantua in Banden (A. Hofer-Lied)
 9. Wilhelmine (Schmidt G. 108).
-

SIXTEENTH

of the

...

...

...

...

...

...

II. FÜGGELÉK.

A dalok kezdősorai betűrendben.

(Zárójelben az előző függelék dalai).

	Lap
Ach Gott, wie geht's im Kriege zu	42
Ach Gott, soll ich jetzt anfangen	41
Als der Vater nachhause kam	137
Als ich einstmals lustwandelte	126
Arm und klein ist meine Hütte	98
Auf der grünen Wiese	139
Bald gras ich am Berg	152
Bauer, bind dein Pudel an	140
Bei dem Bacherl steht a Hütterl	154
Bei ihrem schwererkrankten Kinde	45
Blaue Augen, blonde Haare	80
Das Jagen und das ist mein Leben	115
Der den Ehestand will fröhlich genießen	100
Der Hans, der wollt zu der Gretl gehn	140
Die Erde braucht Regen	47
Die Rose riecht	109
Drunten im Tale	48
Drunten im Unterland	116
Ein alter Mann, der vieles schon erfahren	49
Ein Schäfersmädchen ging ins Grüne	50
Einst lag ein Weib, Gott wollte es so haben	134
Es blüht ein Blümlein	81
Es gibt ja keine Rose ohne Dornen	83
Es ging bei hellem Mondesschein	52
Es ging einmal ein verliebtes Paar	53
Es ging ein Toter spazieren	55
Es ist kein Liedl so fein	127
Es reisen drei Tore	141
Es schlaget die zwölfte Stund	84
Es spielen drei brave Soldaten	57
(Es tut ein Mann)	165
Es verliebt sich einst	100

	Lap
Es war einmal ein braver Husar	58
Es war einmal eine feine Müllerin	102
Es war einmal ein feiner Hutmachersgesell	60
Es war einmal so heiß	142
Es weht ein Sturm	62
Es welken alle Blätter	63
Gibt's denn noch ein schönes Leben	119
Gretl, wo wirst du heut	142
(Grüne Hosen, blaue Bändl)	165
Grüß euch Gott, ihr Herren und Frauen	129
Guter Mond, du gehst so stille	85
Hahn Adam	154
Hört ihr Christen	112
Ich bin ein armer Desenter	121
Ich bin ein lustiger Jägersknecht	118
Ich bin verliebt	86
Ich hab ein kleines Hütchen nur	104
Ich liebte einst ein Mädchen	65
Ich nahm von achtzig Jahren	143
Ich weiß nicht, bin ich reich oder arm	105
Ich weiß nicht, was mir fehlet	87
Ich wollt einmal ein Maler werden	144
Im Januar, da führen uns	157
In dem Kloster, wo für Armen	68
In des Gartens grüner Laube	69
In Trauer muß ich schlafen gehn	88
(In Ungarnland, zu Großwardein)	165
Kameraden, mich haben sie getroffen	122
Manchen schaudert	136
Maria saß weinend	71
Mädchen, Mädchen trau	123
Mädchen, laßt euch nicht verführen	158
Mädl ruck, ruck, ruck	84
(Mein Herz, das ist ein Bienenhaus)	165
Mein Herz ist so traurig	145
Müd ging einst ein Wanderer zurück	72
Oh du lieber Augustin	146
Oh Susanna	155
(Oh Tannenbaum)	165
Oh wie dunkel sind die Mauern	74
Pram-, Pram-, Prampeer sein schwarz	155
(Rinaldini)	165
Schönster Schatz, verzeihe mir	90

	Lap
Sivilili, heirate mich	106
Soldat kehrt aus dem Krieg zurück	76
So lebe wohl, du stilles Haus	109
Sorglos schläfst du, liebes Mädchen	92
Steh ich im Grünen	93
Steh nur auf, steh nur auf	156
(Straßburg, Straßburg, du wunderschöne Stadt)	165
Tettel Gyrka	156
Traurig waren meine Tage	94
Und die Offiziere	124
Unserm Herrgott wird ja die Zeit	146
Vergeßlich bist du, ungetreue	95
Verlassen, verlassen	96
Von der Wanderschaft ein Bu'	77
Vor a fünfundzwanzig Jahrn	148
Wann kann man sich schöner erfreuen	78
Warum ist denn die Unruh	125
Was bekümmert's mich	110
Was gehört denen klanen Kindern	159
Was wünschen wir	160
Weiberl, richt dich zam	107
Wenn die Schneider beisammen sind	148
Wenn ich mal stirb	150
Wenn ich mein Schimmel verkauf	151
Wenn ich früh morgens aufsteh	114
Wenn man die Welt umgeht	162
Wie soll ich denn mein Liebchen nennen	97
(Wilhelmine)	165
Wir haben geschlossen	163
(Zu Mantua in Banden)	165

DIE DEUTSCHEN VON BÁTASZÉK UND IHRE VOLKSLIEDER.

Land und Leute.

Bátaszék ist eine der größten deutschen Gemeinden in der früher sogenannten „Schwäbischen Türkei“, welche Süd-Tolna und Nord-Baranya umfaßt. Die Gemeinde erstreckt sich auf einer fruchtbaren Ebene. Hier gründeten die Zisterzienser 1142 ihre erste Abtei in Ungarn (Czikador oder Szék) und machten den sumpfigen Grund urbar. Die Abtei wurde nach der Schlacht bei Mohács (29. Aug. 1526) von den Türken verwüstet und die Bevölkerung größtenteils ausgerottet. Nach der Befreiung von den Türken geriet die Abtei — jetzt aber schon mit den Besitzungen der benachbarten Benediktinerabtei Bába vereinigt und daher Bátaszék genannt — in die Hände von Weltgeistlichen. 1689 erschien das Impopulationspatent Leopolds I., infolge dessen eine großzügige Kolonisationsbewegung, auch auf den Privatbesitzungen, eintritt. Die Kolonisationen dieser Grundherren hatten vornehmlich landwirtschaftliche Ziele.

Unsere Abtei kommt mit anderen benachbarten geistlichen Pfründen in den Besitz der Familie Jány (aus Italien, ursprünglich Giani). Franz Jány bekommt die Benediktinerabtei Pécsvárad, sein Bruder Johann Bába und Bátaszék (1687). Letztere gehen 1694 in den Besitz seines Neffen, Jakob Ferdinand Jány über. Er besiedelte das fast ganz entvölkerte Bátaszék mit neuen Kolonisten und wurde für seine diesbezügliche Tätigkeit in den Freiherrenstand erhoben.

Jány machte fast ein Jahrzehnt hindurch mit slawischen Kolonisten (Serben und katholischen Bunievacen) Versuche. 1711 hatte er schon 35 Familien beisammen. Doch diese Versuche mißlingen, weil die neuen Kolonisten nicht recht arbeiten wollten und vielfach durch Räuber ausgeplündert wurden. Endlich verhinderten die Kämpfe zwischen Kurucen und Labancen (Franz Rákóczi II. Aufstand) und häufige Überschwemmungen den ungestörten Gang der Kolonisation. Jány entschloß sich also 1718 Bátaszék mit deutschen Kolonisten zu besiedeln. Er baute die von den Türken zerstörte Kirche auf und schickte einen ständigen Seelsorger nach Bátaszék. Auch sich selbst baute er eine Residenz. Die Abtei war bis 1726 in seinem Besitz. In diesem Jahre wurde Jány von einem serbischen Untertan aus Rache, weil er wegen unbefugter Eichelmast eingekerkert wurde, ermordet. Aus den Urkunden geht hervor, daß Jány bis zu seinem Tode deutsche Kolonisten nach Bátaszék brachte. Zwischen 1718 und 1726 können

für jedes Jahr die Namen der neuen Ankömmlinge festgestellt werden. Bei der Konskription der Verlassenschaft Jánys fand man 67 deutsche Familien in Báticasék.

Die Zahl der Kolonisten wechselte aber ständig, teils, weil die Kolonisten selbst unbeständig waren und nach Ablauf der drei freien Jahre zu anderen Herren weiterzogen, teils weil der Grundherr und seine Angestellten nicht hielten, was sie den Kolonisten versprochen. So wurden in Wien auch gegen Jány und seinen Provisor Klagen geführt und manche Kolonisten verließen Báticasék.

Die Kolonisation wurde auch nach seinem Tode fortgesetzt. Die Abtei kam in den Besitz des Wiener Kardinals, Sigismund Kollo-nics, der sie bis 1751 behauptete. Dann wurde sie als Besitz des Theresianums in Wien verwendet und blieb es bis heute. Außer Báticasék wurden noch im Halbkreise Várdomb, Lajvér, Kövesd, Dolina und Furkó mit Deutschen besiedelt, teils schon in der Zeit Jánys, teils erst später.

Der Hauptstamm der deutschen Kolonisten kam aus Mittelbaden (Schwarzwald, aus der Gegend von Triebberg, Offenbürg, Lahr, Mahlberg, Haslach, Hausach, Wolfach, Gengenbach, Oppenau). Hierher verweisen die Benennungen der Dokumente (francones), dann der Umstand, daß die unzweifelhaft aus der Urheimat mitgebrachten Lieder hier vorkommen, endlich und hauptsächlich der Dialekt selbst (untersucht durch Univ.-Prof. Dr. Heinrich Schmidt). Die Tradition kennt heute noch eine Schwarzwald-Gasse (die älteste der Gemeinde). Doch bezeugen urkundliche und sprachliche Spuren, daß die heutigen Bewohner der Gemeinde aus großen Teilen des Deutschen Reiches zusammengewürfelt wurden, so unter anderen aus der Gegend von Bamberg und aus Elsaß-Lothringen.

Heute zählen die Deutschen von Báticasék gegen 5500 Seelen (neben 1800 Ungarn und einigen Serben). Sie sind heute noch hauptsächlich Feld- und Weinbauern, doch gibt es unter ihnen in beträchtlicher Zahl auch Handwerker, besonders auffallend viel Maurer. Im Durchschnitt sind unsere Bauern sehr gut begabt, lernen gern und lesen auch ziemlich viel. In der guten Friedenszeit waren sie relativ wohlhabend und deswegen auch stolz. Heiraten zwischen Deutschen und Anderssprachigen, ja sogar Báticaséker und fremden Deutschen gehören zur größten Seltenheit. Ihr Selbstbewußtsein trägt aber auch gute Früchte, denn gerade deswegen erfüllen sie gewissenhaft alle Staatspflichten. Ihre Ethik ist hochstehend. Fremdes Gut wird unter allen Umständen geachtet, Mäßigkeit im Trinken ist eine ihrer Haupt-tugenden. Das Eheleben ist ernst und rein, der Kindersegens bis in die letzte Zeit normal. Leider bildet aber in diesem Punkte und in den Ehescheidungen der Weltkrieg eine schmerzliche, immer drohender werdende Zäsur! Das Volk ist im Kerne noch religiös, davon zeugt die prächtige, fast ausschließlich aus eigenen Mitteln erbaute neue Kirche. Es hält zähe am Hergebrachten fest, z. B. am Deutschen Miliz-

Corps (schon seit der Siedlungszeit bestehend). Es redet nicht viel von Vaterlandsliebe, aber hält mit deutscher Treue zum ungarischen Vaterland, Beweis: das Verhalten unserer Deutschen während der serbischen Besatzung 1918—21. Ihr Gefühlsleben ist gegen die Außenwelt abgeschlossen, davon zeugt schon die relative Armut unserer Liedersammlung. Sie lieben zwar Musik und Gesang, doch sind sie lieber als Zuhörer, als aktive Teilnehmer dabei.

Quellen und Sänger der Lieder.

Eine Volksliedersammlung hat wegen der angedeuteten Liederarmut bei uns eine erhöhte Aktualität, denn gerade bei uns ist die Gefahr eines gänzlichen Aussterbens dieses Volksschatzes am nächsten.

Bei der Einsammlung wurde auf die Polemien der Gelehrten vor einigen Jahrzehnten nicht geachtet. Insbesondere wurde kein ästhetischer Maßstab angelegt und nicht gefragt, ob der Verfasser bekannt oder unbekannt sei. Diese letztere Frage, ein Erbstück der sonst um die Volksliedforschung sehr verdienten Romantiker, hat die Geister einst viel beschäftigt, kann aber heute als überwunden gelten; mit ihr gehört auch die Unterscheidung zwischen Volkslied (Verfasser unbekannt) und volkstümlichem Lied (Verfasser bekannt) der Vergangenheit an. Als Volkslied galt bei der Einsammlung jedes Lied, das aus dem Volk kommt, für das Volk bestimmt ist und im Volk lebt (Schaezler), oder ganz allgemein jedes Lied, das vom Volke ohne Noten gesungen wird (Blau). Auch darauf wurde nicht geschaut, ob das Lied heute noch gesungen wird oder einst von vielen gesungen wurde. Bei alten Liederheften ist dies oft unmöglich. Immerhin bleibt aber das Vorkommen eines Liedes allein schon oft eine interessante Erscheinung für den Forscher.

Die Quellen der einzelnen Lieder genau zu bestimmen, ist oft schwer. Als spärlicher Rest des mitgebrachten Liederschatzes der Einwanderer können mit mehr oder weniger großer Bestimmtheit die Lieder Nr. 9, 11, 13, 15, 18, 21, 24, 25, 34, 44, 52, 56, 64, 65, 68, 74, 78, 84 und 94 der Sammlung bezeichnet werden. Weil unsere Gemeinde ein Glied der ungemein buntsprachigen „Schwäbischen Türkei“ ist, so kann als sicher gelten, daß unsere Deutschen in den verflossenen Jahrhunderten ihres Hierseins manche Lieder aus den Nachbardörfern bekamen. Aus Mangel an entsprechenden Einzelarbeiten kann der gegenseitige Einfluß, der gegenwärtig gering erscheint, wissenschaftlich noch nicht festgestellt werden. Von den Serben haben sie nichts übernommen. Ungarische Lieder werden heute schon häufig gesungen, doch auch diese Lieder sind nur eine äußere Bereicherung des Repertoires unserer Jugend. Auf die Formen- und Themengestaltung der deutschen Lieder wirkten sie nicht ein. Als weitere Quellen unseres Liederschatzes galten früher das Zunftwesen mit den sangelustigen Wanderburschen und als lokale Erscheinung die in Deutsch-

land arbeitenden Maurer. Auch Fliegende Blätter halfen manches Lied zu verbreiten oder wieder aufzufrischen und es wäre keine undankbare wissenschaftliche Aufgabe aufzuklären, was davon in Pest gedrückt wurde. Man erinnert sich auch noch der Bänkelsänger mit ihren schauerlichen „Muritaten“. Als letzte Quelle sei das Militärleben angedeutet. Unsere Jungen haben früher bei der k. u. k. Armee gedient und haben sicher manches Lied als Erinnerung aus ihrer Dienstzeit mitgebracht. Aus dem Weltkriege ist kein neues Soldatenlied bekannt.

An Sangeslust ist in Bätaszék die ältere Generation der jüngeren weit voran. Die Jugend singt wenig, verhältnismäßig doch mehr die Mädchen. Spinnstuben, wo auch gesungen würde, gibt es keine. Am meisten inspiriert noch eine Hochzeit unsere Bauern zum Gesang. Das schöne Bauerslied (Nr. 52) wird gewöhnlich hier gesungen, auch die Streitspiele (Nr. 64 und 65) oder es singen die Musikanten und die Gäste hören zu. Die Alten lieben und kennen die langatmigen, epischen Gedichte, die Jugend ist mehr für die kürzeren, sentimentalen Lieder.

Sprache und dichterische Formen.

Die Sprache unserer Lieder ist fast durchwegs annähernd die Schriftsprache. Ausgenommen sind nur ganz wenige lustige Lieder, in denen der Dialekt vorherrschend ist. Das Streben nach der Schriftsprache bringt dann als naturgemäße Erscheinung mit sich, daß unrecht verstandene, der Ideenwelt des Volkes fernliegende Ausdrücke oft bis zur Unkenntlichkeit zersungen werden. Auch Wanderstrophen kommen vor, die sonst nicht in den Kontext passen. Aber zersungene und nicht passende Ausdrücke und Strophen werden mit der gleichen Wärme gesungen, wie die anderen, da es dem Volke nicht auf das begriffliche Verstehen, sondern auf das Gemüt ankommt, das sich an einer einschmeichelnden Melodie auch bei zersungenem Text erötzen kann.

Die Einteilung der Lieder erfolgte nach Böckels Methode. Es ist aber schwierig für alle Lieder eine eigene Klasse zu finden, da das eine oder andere Lied auch in mehrere Klassen heineinpassen kann. Im großen und ganzen finden sich bei uns folgende Klassen (auch in der Sammlung in dieser Reihenfolge): 1. Lieder mit geschichtlichem Hintergrund, 2. Balladen und Romanzen, 3. Reine Lyrik, 4. Familien- und Ehestandslieder, 5. Abschied- u. Wandererlieder, 6. Berufslieder, 7. Soldatenlieder, 8. Naturlied, 9. Streitspiele, 10. Morallieder, 11. Spott- und lustige Lieder, 12. Lieder vermischten Inhaltes. Im Verhältnis zum großen deutschen Liederreichtum ist unsere Sammlung arm. Innerhalb dieser Sammlung kann die relative Anzahl der Ehestandslieder, Berufslieder, Soldatenlieder als normal genommen werden. Als verhältnismäßig arm muß unsere Sammlung an Liedern der

reinen Lyrik, an Wandererliedern, besonders aber an geschichtlichen und Naturliedern angesehen werden. Die Zahl der lustigen und Spottliedern hingegen ist vielleicht größer als anderswo, desgleichen auch die der Romanzen und Balladen. — Von den vielen Gesichtspunkten, unter welchen die Volkslieder betrachtet werden können, ist fast ausschließlich nur der textkritische befolgt worden. Die musikalische Analyse, wie sie wirklich musterhaft Schünemann gibt, mußte aus technischen Gründen unterlassen werden. Der Verfasser mußte sich auf einfache Notierung der Melodie beschränken. Auch dies war bei manchem alten Liede nicht mehr möglich.

Ethos—Eros.

Fast alle Sammlungen von Volksliedern befassen sich auch mit dem ethischen Inhalte derselben. Nicht in der Richtung, ob die Volkslieder hohe und hehre Ideale (Religion, Vaterland u. s. w.) besingen oder ob der Brave seinen Lohn, der Sünder seine Strafe erhalte oder nicht. Da fehlt es gewöhnlich nicht. Aber eine sehr häufige Erscheinung in den Volksliedern ist der Eros. Lieder solchen Inhaltes ganz zu umgehen, wäre soviel, als eine unvollständige Sammlung zu liefern. Es dürfte ja auch kaum vorkommen, daß das Volk Erotik als Selbstzweck suchen würde — das ist den Städten vorbehalten — und vor Fremden solche Lieder zu singen verbietet ihm die natürliche Züchtigkeit. Unsere Sammlung kann in dieser Hinsicht wirklich kaum Anstoß erregen. Denn neben einigen Derbheiten kommt nackte Erotik kaum zum Durchbruch. Ein nicht geringes Lob auf die moralische Gesundheit unseres Volkes!

Ein Blick in die Zukunft.

Fachkundige Forscher des deutschen Volksliedes (Böckel, Schell, Schaezler u. a.) entwerfen über die Zukunft desselben ein sehr trauriges, fast trostloses Bild. Es fehlt nach ihrer Ansicht die soziale Grundlage des Volksliedes: es gebe — sagen sie — heute keine Gemeinschaften, sondern nur mehr seelenlose Massenvereinigungen, die kein Boden für das Volkslied seien. Welt und Menschen sind anders geworden, deshalb muß das Volkslied aussterben — prophezeit Böckel. Es könne kein neues mehr entstehen und auch das alte vegetiere nur mehr in den entlegenen Tälern der Gebirgswelt und in den vom deutschen Stamme abgetrennten und abgeschlossenen Sprachinseln. Gramophon, Radio und Schlager seien die Gegenwart und Zukunft! Wenn man in Deutschland dieser trostlosen und zukunftslosen Ansicht ist, dann kann man sich allerdings nicht wundern, daß die Ausichten bei uns noch weniger rosig sind. Und sollte man auch die traurigen Prophezeiungen nicht restlos annehmen, die unleugbare Gefahr des Aussterbens rechtfertigen schon an und für sich das Erscheinen jeder und dieser Liedersammlung.

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
Források és irodalom	5
<i>A vidék és népe</i>	9
Helytörténeti vázlat 1686-ig	9
A németek bevándorlása	11
<i>Bevezetés a dalgyűjteményhez</i>	24
Források, dalosok	29
A kifejezés eszköze és formái: nyelv és műfajok	34
Etikai tartalom	36
A jövő kilátásai	37
A népdalgyűjtemény	
1. Történeti háttérű dalok	41
2. Balladák és románcok	45
3. A tiszta líra dalai	80
4. A házaselet és családi érzés dalai	98
5. Búcsú- és vándordalok	104
6. Foglalkozási dalok	112
7. Katonanóták	119
8. Természeti dal	126
9. Párbeszédes dalok (Streitspiele)	127
10. Tanító dalok	134
11. A gúny, humor és a jókedv dalai	137
12. Vegyes tartalmú dalok	152
<i>I. Függelék: Bátaszéken valaha énekelt, de ma már feledésbe ment</i> dalok jegyzéke	165
<i>II. Függelék: A dalok kezdősorai betűrendben</i>	167

